

Suomen romanikielen elvytysohjelma

LUONNOS

Tekstistä vastaa Opetushallituksen romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmä.

Ryhmän jäseniä ovat pj., opetusneuvos, tutkija Henry Hedman, Helsingin yliopisto, varapj., asiantuntija Miriam Schwartz, Opetushallitus, professori Riho Grünthal, Helsingin yliopisto, professori (em.) Leena Huss, Uppsalan yliopisto, romanikielen opettaja Tenho Lindström, Kokkola, romanikielen opettaja Tanja Svarts Lindgren, Paltamo, toiminnanjohtaja Tuula Åkerlund, Romano Missio ry., ja erityisasiantuntija, FT Matti Räsänen, Kotimaisten kielten keskus. Asiantuntijaryhmän sihteerinä on toiminut opetusneuvos Susanna Rajala, Opetushallitus.

Kappaleen 2 on kokonaisuudessaan kirjoittanut professori (em.) Leena Huss. Asiantuntijaryhmän ulkopuolisia kirjoittajia ovat yliopistonlehtori, dosentti Kimmo Granqvist (1.3, 3.1, 4.5.2), tutkija, dosentti Risto Blomster (3.4, 6.3) ja erityisopettaja Helena Korpela (5.3). Kappale 4.4 pohjautuu opetusneuvos Heikki Tulkin artikkeliin *Vapaa sivistystyö tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia* (Latšo Diives 1/2021, 14–15).

## SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmät romaniksi, suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi (tulossa, kun ohjelma on valmis)

### 1 Johdanto

- 1.1 Romanikielen elvytysohjelman taustaa
- 1.2 Elvytysohjelman laadinnan osallistavat työtavat
- 1.3 Vertailevia näkökulmia ja hyviä käytäntöjä Pohjoismaissa

### 2 Mitä on kielen elvytys?

- 2.1 Monet kielet tarvitsevat elvyttämistä
- 2.2 Eri sukupolvien merkitys kielen elvytyksessä
- 2.3 Turvallinen ympäristö houkuttelee puhumaan
- 2.4 Kielen elvytys on kieliyhteisön ponnistus

### 3 Uhanalainen Suomen romanikieli

- 3.1 Romanikieli Suomen romanien ja suomalaisen yhteiskunnan kielenä
- 3.2 Romanikieli lainsäädännössä
- 3.3 Romanikielen huolto ja lautakunta
- 3.4 Suomen romanikieli eli romani arkistoissa

### 4 Romanikieli koulutusjärjestelmässä

- 4.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus
- 4.2 Perusopetus ja aikuisten perusopetus
- 4.3 Toisen asteen koulutus
- 4.4 Vapaa sivistystyö
- 4.5 Korkeakoulutus

### 5 Romanikielen oppimisedellytysten parantaminen

- 5.1 Pätevöityminen romanikielen opettajaksi ja ohjaajaksi
- 5.2 Etäopetuksen/etäopetusta hyödyntävän opetuksen kehittäminen
- 5.3 Romanikielen oppimateriaalin kehittäminen

## 6 Romanikielen käytön ja käyttöalojen laajentaminen

### 6.1 Romanikielen yhteisöllinen käyttö

### 6.2 Romanikieli ja media

### 6.3 Romanikielinen taide

### 6.4 Uskonnolliset käyttöyhteydet

### 6.5 Romanien kansalaistoiminta

## 7 Toimenpide-esitykset Suomen romanikielen elvyttämiseksi

### Liitteet

Liite 1: Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuulemistilaisuudet 2020–2021

Liite 2 a-b: Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän asettaminen (12.6.2020 alkaen)

Liite 3: Romanien koulutusta tukevan ohjausryhmän asettaminen (2022–2025)

# 1 Johdanto

## 1.1 Romanikielen elvytysohjelman taustaa

Useiden vähemmistökielten puhujamäärät ovat vähentyneet viime vuosikymmeninä. Kielen elvytyksen tarve ja sen haasteet ovat monelle kielelle yhteisiä ja kaikki yhteistyö on tarpeen. Uhanalaisten kielten elvytystyö on eri kielissä eri vaiheissa. Vakavasti uhanalaisen Suomen romanikielen elvyttämisohjelman rakentamiseksi kokemuksia ja hyviä käytäntöjä on pyritty lainaamaan erityisesti saamen kielistä, joissa työtä on tehty paljon ja pitkään. Myös suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen ja karjalan kielen elvytystoimenpiteitä on seurattu työn kuluessa.

Suomen romanikielen uhanalainen tilanne on jo pitkään ollut tiedossa ja yksittäisiä toimenpiteitäkin on tehty romanikielen hyväksi eri tahoilla. Elvytyspyrkimyksiin ovat kuuluneet muun muassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen elvytyshanke vuosina 2005–2008 ja Opetushallituksen rahoittama romanikielen kielipesätoiminta kaikenikäisille romaneille 2009–2016.

Vuonna 2021 julkaistun Kansalliskielistrategian mukaan Suomen tulee olla esimerkkimaa, kun on kyse kielellisten oikeuksien toteuttamisesta ja edistämisestä. Strategiassa myös todetaan kielellisten oikeuksien heikkenevän, jos niitä ei jatkuvasti edistetä. Vaikka strategia kohdistuu pääasiassa kansalliskielimme suomeen ja ruotsiin, sen visiossa on nostettu esille myös muita kieliä.

*Suomi toivottaa tervetulleiksi kaikki kielet, ja kaikilla kieliryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään. Kieliä ei aseteta vastakkain ja Suomessa olevaa kielivarantoa hyödynnetään tietoisesti. Suomessa hyödynnetään pitkää kokemusta useamman kielen rinnakkaiselosta. Vahva oman kielen osaaminen tukee myös suomen ja ruotsin kielen oppimista.<sup>1</sup>*

Romanikielen asemaa käsitellään enemmän vuonna 2022 julkaistussa Suomen kielipoliittisessa ohjelmassa, joka on erityisesti Suomen kotoperäisiä kieliä koskeva hallituksen tahdonilmaisu. Ohjelmassa tarkastellaan Suomen kielimaisemaa ja sen muodostamaa kokonaisuutta yleisellä tasolla sekä eri kieliryhmien keskeisimpiä haasteita. Ohjelmassa käsitellään erityisesti saamen kieliiin, romanikieleen, karjalan kieleen ja viittomakieliin liittyviä haasteita, muun muassa huolta kielten siirtymisestä lapsille ja nuorille.

*Kielipoliittisen ohjelman tavoitteita ovat kotoperäisten kielten suojaaminen, elvyttäminen, tukeminen ja vahvistaminen. Lapset ja nuoret ovat kielipoliittisen ohjelman keskiössä: kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle on kyettävä turvaamaan myös tulevaisuudessa.<sup>2</sup>*

Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta annetaan neljän vuoden välein, kerran vaalikaudessa. Kertomuksen tavoitteena on muun muassa kuvata, miten kielelliset oikeudet ovat toteutuneet. Romanikielen elvytysohjelman laatimisen aikataulussa tämäkin asiakirja, jossa käsitellään myös romanikielen tilannetta, ilmestyi sopivaan aikaan, vuonna 2021. Asiakirjassa viitataan muun muassa Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukseen alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta 2018. Ministerikomitea suosittelee romanikielen osalta, että Suomen viranomaiset ottavat huomioon kaikki asiantuntijakomitean havainnot ja suositukset sekä kiireellisesti

<sup>1</sup> Kansalliskielistrategia (2021) Valtioneuvoston julkaisuja 2021: 87, 117.

<sup>2</sup> Kielipoliittinen ohjelma: Valtioneuvoston periaatepäätös (2022) Valtioneuvoston julkaisuja 2022: 51, 9.

*lisäävät ja parantavat romanikielisten opettajien koulutusta, laajentavat romanikielisen oppimateriaalin tuotantoa ja lisäävät romanikielen opetustarjontaa.<sup>3</sup>*

Myös Kansallinen lukutaitostrategia 2030 mainitsee romanikielen. Strategian mukaan monipuolinen lukutaito on turvallisen yhteiskunnan, toimivan demokratian ja tasa-arvon perusta.

*Eri kieli- ja vähemmistöryhmien ja tukea tarvitsevien lukutaidon kehittämiseen tarvitaan lisää toimia. Lukutaitotyön tueksi ja lukemisen edistämiseksi tarvitaan monipuolista lukutaitotutkimusta. Suomen virallisista kielistä suomea ja ruotsia ensikielenään puhuvilla on toistaiseksi parhaat mahdollisuudet kehittää lukutaitoaan. On varmistettava, että myös saamen kielten, Suomen romanikielen, viittomakielten ja karjalan kielen puhujat voivat kehittää tasa-arvoisesti lukutaitoaan omilla kielillään.<sup>4</sup>*

Romanikielen elvytysohjelma kuuluu Suomen romanipoliittisen ohjelman 2018–2022 toimenpiteisiin, jonka neljäs toimintalinja *Romanikielen, taiteen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen* sisältää yhteensä 17 toimenpidettä. Näihin toimenpiteisiin kuuluva romanikielen elvyttämisen kansallisen toimenpideohjelman laatiminen on ohjelmassa asetettu korkeimman prioriteetin asemaan.

Suomen romanipoliittinen ohjelma 2018–2022 määrittelee romanikielen elvytysohjelman tavoitteita alustavasti. Ohjelman mukaan elvytyksen oletetaan kohdistuvan esimerkiksi

*romanikielen opetukseen ja harrastamiseen, romanikielen ja kulttuuriperinnön tuntemuksen lisäämiseen, romanikielen käyttöalojen laajentamiseen ja tutkimukseen, kielenhuoltoon ja kirjallistamiseen, eri kohderyhmille suunnatun romanikielisen kulttuuritarjonnan ja mediasisältöjen lisäämiseen, romanien kulttuuriperinnön tutkimukseen sekä muihin sellaisiin yhteiskuntaelämän osa-alueisiin, joilla vahvistetaan romanien oikeutta tosiasiallisesti vaalia ja kehittää kieltään sekä kulttuuriaan valtakunnallisesti.<sup>5</sup>*

Suomen kolmatta romanipoliittista ohjelmaa (Rompo3) valmistellaan samanaikaisesti kuin romanikielen elvytysohjelmaa. Ohjelman vastuutaho on Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, ja siihen on tarkoitus liittää myös keskeisiä romanikielen elvytyksen toimenpiteitä. Samoin kuin elvytysohjelma myös Rompo3 valmistuu vuonna 2022. Sen toimenpideohjelma kohdistuu vuosiin 2023–2030.<sup>6</sup>

Romanikielen elvytysohjelman toimenpidekausi noudattaa kolmannen romanipoliittisen ohjelman kautta 2023–2030. Toimenpideohjelma on pyritty kirjoittamaan mahdollisimman realistiseksi: se ei ole ns. toiveidentynnyri, vaan kokonaisuus, jossa jokaisen toimenpiteen takana on asiantuntijaryhmän realismiin tähtäävää harkintaa. Kielen elvytys ei ole missään tapauksessa helppoa, joten sitäkin tärkeämpää on huolehtia, että yhteisiä voimavaroja ei liian laveiden tavoitteiden takia valu hukkaan. Elvytysohjelman tavoitteita on myös sisällytetty perustekstiin, mutta ne on konkretisoitu varsinaiseksi toimenpideohjelmaksi vasta luvussa 7.

<sup>3</sup> Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2021. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:88.

<sup>4</sup> Kansallinen lukutaitostrategia 2030 (2021), Opetushallitus, Lukuliike  
[https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kansallinen\\_lukutaitostrategia\\_2030.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kansallinen_lukutaitostrategia_2030.pdf). Viitattu 1.2.2022.

<sup>5</sup> Huttu Henna (2018) Suomen romanipoliittinen ohjelma 2018–2022, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160845>. Viitattu 24.5.2022.

<sup>6</sup> Suomen romanipoliittinen ohjelma 2023–2030, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, ilmestyy 2022  
<https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/-/suomen-uuden-romanipoliittisen-rompo3-ohjelman-valmistelu-on-alkanut-samalla-arvioidaan-paattyva-rompo3-ohjelma?redirect=%2Ffi%2Fweb%2Fmaahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus%2Fajankohtaista>. Viitattu 24.5.2022.

## 1.2 Elvytysohjelman laadinnan osallistavat työtävät

Romanikielen elvytysohjelma oli useampaan kertaan vuosina 2018 ja 2019 sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön romaniasian neuvottelukunnan ja Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen lautakunnan asialistalla. Syyskuussa 2019 opetusministeri Li Andersson otti vastaan romanikielen lautakunnan edustajia opetus- ja kulttuuriministeriössä keskustellakseen romanikielen elvytysohjelmasta. Toimeksianto romanikielen elvytysohjelman laadinnasta tuli Opetushallituksen tehtäväksi, ja virasto asetti 12.6.2020 romanikielen elvytysohjelmalle asiantuntijaryhmän, jonka työskentely alkoi saman vuoden syksyllä. Asiantuntijaryhmän toimikausi päättyi, kun romanikielen elvytysohjelma toimenpiteineen on laadittu.

Asiantuntijaryhmän kokoonpanossa on paitsi romanikielen asiantuntemusta myös kielen elvytyksen ja kielipolitiikan asiantuntemusta. Ryhmän puheenjohtajana aloitti yksikön päällikkö, opetusneuvos Leena Nissilä Opetushallituksesta. Nissilän siirryttyä Opetushallituksesta toisiin tehtäviin, puheenjohtajana jatkoi 1.1.2021 ryhmän varapuheenjohtaja, opetusneuvos, tutkija Henry Hedman Helsingin yliopistosta. Varapuheenjohtajaksi siirtyi 1.1.2021 asiantuntijaryhmän toinen sihteeri, asiantuntija Miriam Schwartz Opetushallituksesta. Ryhmän sihteerinä on toiminut opetusneuvos Susanna Rajala Opetushallituksesta.

Kielen elvytyksen asiantuntijoina asiantuntijaryhmässä ovat toimineet professori Riho Grünthal Helsingin yliopistosta ja professori Leena Huss (em.) Uppsalan yliopistosta. Romanikielen opetuksen kenttää edustavat ryhmässä romanikielen opettajat Tenho Lindström Kokkolasta ja Tanja Svarts-Lindgren Paltamosta. Tenho Lindström on lisäksi romanikielen oppimateriaalin tekijä. Toiminnanjohtaja Tuula Åkerlundilla Romano Missio ry:stä on kokemusta monista romanikieleen liittyvistä hankkeista, ja erityisasiantuntija, FT Matti Räsänen toimii Kotimaisten kielten keskuksessa kielipolitiikan koordinaattorina.

Opetushallituksen romanien koulutuksen kehittämistä tukeva ohjausryhmä puheenjohtajanaan Aila Paloniemi ja varapuheenjohtajanaan Taito Lehmusta on toiminut romanikielen elvytysohjelman ohjausryhmänä työn alkuvaiheessa vuoden 2021 loppuun. Uusi ohjausryhmä vuosille 2022–2025 on jatkanut samassa roolissa puheenjohtajanaan kouluneuvos Jorma Kauppinen Opetushallituksesta. Vuonna 2022 pidetyissä kokouksissa (20.6.2022, xx.xx.2022 ja xx.xx.2022) on käsitelty yksinomaan romanikielen elvytysohjelman sisältöä.

Elvytysohjelman asiantuntijaryhmän työskentelyä ovat leimanneet ankarat koronarajoitukset ensimmäisestä kokouksesta saakka. Työskentely on koronarajoituksista huolimatta ollut osallistavaa hyödyntämällä Teams-kokousalustaa. Asiantuntijaryhmän 12 kokouksesta osa on ollut eri alojen asiantuntijoiden henkilökohtaisia tai ryhmäkuulemisia (Liite 1: Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuulemistilaisuudet 2020–2021).

Vuonna 2022 asiantuntijaryhmän työskentely on painottunut elvytysohjelman kirjoittamiseen ja käsikirjoituksen kommentointiin myös pienemmissä ryhmissä. Teksti on pääosin syntynyt ryhmän jäsenten tuotoksena, mutta joihinkin kappaleisiin on tarvittu asiantuntemusta muutamalta ulkopuoliselta kirjoittajalta, kuten tutkija, dosentti Risto Blomsterilta, yliopistonlehtori, dosentti Kimmo Granqvistilta ja erityisopettaja Helena Korpelalta. Opetusneuvos Heikki Tulkin artikkelia vapaasta sivistystyöstä<sup>7</sup> on hyödynnetty.

Opetushallituksen suunnittelema romanikielen elvytykseen liittyvä Viljo Koiviston muistoseminaari syksyllä 2020 jouduttiin perumaan pandemian takia. **Vasta vuonna 2022 on ollut mahdollista suunnitella lähitapahtumana romanikielen elvytysseminaaria, jonka Opetushallitus järjestää yhteistyössä Helsingin yliopiston ja Kotimaisten kielten keskuksen kanssa.**

---

<sup>7</sup> Tulkki Heikki, Vapaa sivistystyö tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia, Latso Diives 1/2021, 14–15.

Romanikielen elvytysohjelmasta ja siihen liittyvästä prosessista on pyritty tiedottamaan eri yhteyksissä ja erityisesti romaniväestölle. Ensimmäisen kerran asiasta kerrottiin julkisesti valtakunnallisilla romaniasiaain neuvottelupäivillä 16.9.2020, jolloin yleisöllä oli mahdollisuus kommentoida romanikielen elvytystä yleensä sekä ohjelman laatimista yksityiskohtaisestikin. Asiantuntijaryhmä järjesti kuulemistilaisuuden valtakunnallisille romanijärjestöille 14.9.2021 ja avoimen kuulemisen romaniväestölle 12.11.2021. Jälkimmäiseen tilaisuuteen osallistujia tavoiteltiin myös sosiaalisen median kautta. Tiedotusta romaniväestölle romanikielen elvytysohjelmasta ja yleisemmin kielen elvytyksestä on lisäksi hoidettu Opetushallituksen julkaiseman Latšo Diives -lehden avulla<sup>8</sup>. Myös YLE1:n radio-ohjelma Romano mirits on käsitellyt romanikielen elvytysohjelman laadintaa<sup>9</sup>. Lisäksi asiaa on käsitelty romanikielisissä uutisissa. Kaikissa yhteyksissä romaniväestöä on rohkaistu osallistumaan elvytysohjelman laadintaan. Työn eri vaiheissa noin 40–50 romaniväestöön kuuluvaa henkilöä on ollut ideoimassa tai kommentoimassa elvytysohjelman sisältöä.

Romaniväestön kuulemisten keskeisiä kysymyksiä on ollut, haluaako romaniväestö, että romanikieltä elvytetään, ja jos haluaa, millaisin toimin. Ei ole ollut yllättävää, että kuulemistilaisuuksiin osallistuneet romanit ovat puoltaneet romanikielen elvyttämistoimia. Kuultavat ovat yleisesti katsoneet, että kielen elvytys on aloitettava nyt, jos se aiotaan tehdä. Kielen säilymisen tärkeys tuleville sukupolville on puhututtanut kuultavia, mutta myös romanikielen merkitys romani-identiteetille. Romanivanhusten asema puhekielen hyvinä osaajina on ollut kuultavien tiedossa, ja usein onkin tullut esille, että elvytyksen keskeisimpiä keinoja on saada vanhempien ikäluokkien kielitaito talteen ja siirrettäväksi nuoremmille ikäluokille. Kuultavat ovat lisäksi painottaneet, miten tärkeää on valita keskeiseksi kohderyhmäksi romanilapset ja -nuoret. Eniten romanikielen elvyttämisen tärkeyttä ovat kyseenalaistaneet romanit, jotka omien sanojensa mukaan ovat jo vieraantuneet kielestä.

Myös romanikielen opettajien vähäisyys on puhututtanut kuultavia, ja moni onkin pohtinut, mitkä voisivat olla uusia keinoja luoda toimiva romanikielen opettajien verkosto. Myös etäopetuksen ja etäopetusta hyödyntävän opetuksen keinot ovat nousseet esille. Keskusteluissa on muun muassa pohdittu, millainen digitaalinen keinovalikoima tarvittaisiin, että romaninuoriso saataisiin innostettua romanikielestä. Myös romanikielen kansainvälinen aspekti on noussut esille yhtenä keinona saada nuoria romanikielen piiriin. Yksi kiperimpiä kysymyksiä on ollut, miten saada romaninuoriso uskomaan romanikielen käyttöarvoon tilanteessa, jossa käyttöarvoa ei nykyisin juuri ole.

Kuultavat ovat puhuneet paljon innostamisen keinoista ja puhumiseen rohkaisemisesta, mutta myös häpeästä, joka kielen osaamattomuuteen usein liittyy. Keskeinen kysymys onkin ollut, miten luoda elvytysympäristöksi oikeanlainen, myös virheet salliva asenneilmapiiri. Keskusteluissa on tullut esille myös kysymys romanikielen julkisuudesta. Mikä olisi kielen optimaalinen julkisuusaste eli miten pitää romanikieli romanien omana kielenä kuitenkin hyödyntäen kielen elvytykseen, sen kehittämiseen ja käyttöasteen laajentamiseen myös romaniväestön ulkopuoliset voimavarat.

---

<sup>8</sup> Räsänen Matti, Romanikielen elvytysseminaari, Latšo Diives 1/2019; Rajala Susanna, Romanikielen elvytysohjelma, Latšo Diives 1/2020; Heinonen Olli-Pekka, Kieli on ihmisen kaikki!, Latšo Diives 2/2020; Huss Leena, Milloin kielen elvytys onnistuu?, Latšo Diives 2/2020; Schwartz Miriam (toim.), Elämäntapana romanikielen puhuminen, Latšo Diives 2/2020; Laakso Jaakko, Tuula Åkerlund rohkaisee romaneja käyttämään romanikieltä, Latšo Diives 2/2020; Hedman Henry, Romanikielen ja -kulttuurin opetus tuo ymmärrystä romaneja kohtaan, Latšo Diives 2/2020; Granqvist Kimmo, Romanikielen ja -kulttuurin tutkimus ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus Helsingin yliopistossa, Latšo Diives 2/2020; Majaniemi Päivi, Minun mielestäni: Kenelle romanikieli kuuluu, Latšo Diives 2/2020; Rajala Susanna, Romanikielen elvytysohjelmaa työstetään edelleen, Latšo Diives 1/2021; Schwartz Miriam ja Rajala Susanna, Keskustelua romanikielen tulevaisuudesta, Latšo Diives 2/2021; Rajala Susanna, Romanikielen elvytysohjelma valmistuu tänä vuonna, Latšo Diives 1/2022.

<sup>9</sup> Romano mirits 29.9.2020.



### 1.3 Vertailevia näkökulmia ja hyviä käytäntöjä Pohjoismaissa

Romanikieli on Pohjoismaissa ei-alueelliseksi määritelty vähemmistökieli. Pohjoismaista Suomi, Ruotsi ja Norja ovat ratifioineet Euroopan neuvoston alueellisten tai vähemmistökielten peruskirjan romanikielen osalta. Norja erottaa toisistaan matkustavaisten ("rejsende") kielimuodon "romani" ja myöhemmin Bosniasta ja Kosovosta Norjaan muuttaneiden romanien kielimuodon "romanes". Suomi, Ruotsi ja Norja ovat ratifioineet peruskirjan suppeammin osan II mukaan.

Ruotsissa on Pohjoismaiden suurin romaniyhteisö, joka koostuu 1500-luvulta lähtien maahan saapuneista matkustavaisista ("resande") ja 1800-luvulta lähtien maahan muuttaneista lukuisista muista romaniryhmistä eri puolilta Itä-Eurooppaa ja Suomesta. Muiden Pohjoismaiden romaniyhteisöt ovat pieniä. Tanskassa ja Islannissa romanikielellä ei ole virallista asemaa. Romanikieltä käytetään Pohjoismaissa niukasti medioissa, eikä sillä ole juuri julkisia tehtäviä. Romanikielistä kirjallisuutta julkaistaan vähän oppikirjoja, sanakirjoja ja hengellisiä teoksia lukuun ottamatta. Näistä syistä tässä käsiteltävät romanikielen hyvät käytännöt liittyvät ennen kaikkea lainsäädäntöön, romanikielen instituutioihin sekä kielen opetukseen eri kouluasteilla sekä kielenhuoltoon ja tutkimukseen.

Tässä yhteydessä hyvillä käytännöillä tarkoitetaan uusia ideoita, tuotteita ja tuotoksia, palveluja, kokeiluja, pilotteja, malleja ja menetelmiä sekä innovaatioita. Hyvillä käytännöillä on yhteiskunnallisesti positiivisia vaikutuksia ja ne tuottavat myönteistä muutosta. Ne ovat omassa toimintaympäristössään toimiviksi koettuja, kuvattuja ja dokumentoituja.<sup>10</sup>

Romanikielen hyvien käytäntöjen valikoiminen ja määrittäminen ei ole ongelmaton, koska romanikieltä koskevia toimenpiteitä ja niiden vaikuttavuutta ei pääsääntöisesti ole arvioitu kuin korkeintaan toimijoiden itsearviointina. Osa tässä kuvatuista hyvistä käytännöistä on vasta käynnistymässä, jolloin niiden vaikuttavuudesta ja toimivuudesta ei vielä tiedetä. Toisaalta monet potentiaalisesti hyvinä pidetyt käytännöt ovat keskeytyneet eri syistä, esimerkiksi rahoituksen päättyessä tai toimijoiden työtehtävien muuttuessa.

#### Suomi

Suomen romanikielen juridinen asema vähemmistökielenä on hyvä, vaikka romanien toivoma romanikielen oma kielilaki puuttuukin. Toisaalta Suomeen on asettunut 2000-luvulla runsaasti maahanmuuttajaromaneja Länsi-Balkanilta, Romaniasta ja Bulgariasta, mutta toistaiseksi valtion ja kuntien romanikieltä koskevat toimenpiteet eivät ole laajentuneet kattamaan heidän puhumiaan romanikielen murteita, eikä Suomi myöskään aio soveltaa alueellisten tai vähemmistökielten peruskirjaa maahanmuuttajaromanien romanikielen murteisiin.

Suomen romanikieltä on opetettu suomalaisissa peruskouluissa vuodesta 1989 lähtien. Romanien perusopetukseen on liittynyt runsaasti hyviä käytäntöjä koskien kodin ja koulun yhteistyötä, romanioppilaiden ohjausta toiselle asteelle ja esimerkiksi identiteetin vahvistumista.<sup>11</sup> Perusopetusta täydentävään romanikielen opetukseen on myönnetty valtionavustuksia kunnille. Opetuksen

<sup>10</sup> Aro, Mika 2012. Mistä puhumme, kun puhumme hyvistä käytännöistä? [https://www.slideshare.net/TimoAro/hyvt-kytnnt?from\\_action=save](https://www.slideshare.net/TimoAro/hyvt-kytnnt?from_action=save). Viitattu 3.8.2022.

<sup>11</sup> Rajala Susanna & Salonen, Minna & Blomerus, Satu & Nissilä, Leena 2011. Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset. Raportit ja selvitykset 2011:26. Helsinki: Opetushallitus. [http://www.oph.fi/download/140023\\_Romanioppilaiden\\_perusopetuksen\\_tilannekatsaus\\_2010-2011\\_ja\\_toimenpide-ehdotukset.pdf](http://www.oph.fi/download/140023_Romanioppilaiden_perusopetuksen_tilannekatsaus_2010-2011_ja_toimenpide-ehdotukset.pdf). Viitattu 3.8.2022.

mahdollistamiseksi useammalla paikkakunnalla oppilaiden minimiryhmäkoko on laskettu neljästä kahteen. Aikuisille romaneille on järjestetty romanikielen kesäkouluja ja romanikieltä opettaville koulutusta.

Romanikielen ja -kulttuurin tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet 1700-luvulta lähtien; tutkimus on nykyisin vahvimmin institutionaalistunut Helsingin yliopistoon, jossa romanikieli ja -kulttuuri käynnistyi virallisesti sivuaineena (60 op) vuonna 2012. Valtiovallan ohella myös yksityisesti säätiöt ovat rahoittaneet tutkimushankkeita, joissa on ollut mukana myös romaneja eri rooleissa. Opetushallitus, Kotus ja Helsingin yliopisto ovat julkaisseet romanikielen oppimateriaaleja ja sanakirjoja.

Romanikielen virallisena huoltoelimenä on ollut 1997 lukien Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimiva romanikielen lautakunta, joka antaa romanikielen kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia. Romanikielen kielipoliittinen ohjelma laadittiin Kotuksessa 2009. Sen tavoitteita on sisällytetty Suomen romanipoliittisiin ohjelmiin. Kotuksessa tehdyt romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportit 2009–2010 olivat hyvä käytäntö, joka päättyi Kotuksen romanikielen tutkijoiden siirtyessä Helsingin yliopistoon vuoden 2012 alusta.

Suomen romanikieltä on pyritty elvyttämään kielipesien tai -kerhojen avulla 2000-luvun alusta muun muassa Kotuksen, Opetushallituksen ja romanijärjestöjen koordinoimana. Opetushallituksen romanikielen kielipesätoimintaa järjestettiin valtionavustuksella vuosina 2009–2016 yhteensä 17 paikkakunnalla. Toiminta oli tarkoitettu kaikenikäisille romaneille.

Yleisradio on lähettänyt romanikielisiä uutisia kerran viikossa vuodesta 1995. Hyvänä käytäntönä voidaan pitää myös eräiden viranomaistahojen romanikielisiä www-sivuja, koska ne tukevat romanikielen asemaan julkisessa käytössä ja laajentavat romanikielen käyttöalaa. Toisaalta useimmilta romaniasiainhallinnon toimijoilta ja romanijärjestöiltä puuttuvat romanikieliset verkkosivut.

## Ruotsi

Romanikieli on ollut vuodesta 2000 yksi Ruotsin viidestä virallisesta vähemmistökielestä. Ruotsissa puhutaan yli 20 romanikielen murretta, mutta Ruotsi ei erota lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa maassa toisistaan käytettäviä romanikielen murteita, vaikka niiden sosiolingvistiset tilanteet ja statukset yhteisöissään poikkeavat huomattavasti. Vähemmistökielten asemasta säädetään kiellilaissa (Språklag 2009:600).

Romanikieltä opetetaan osassa peruskouluja. Tukholmassa toimi noin 20 vuoden ajan romaneille suunnattuja kaksikielisiä peruskoululuokkia ("romsk kulturklass"), jotka kuitenkin lakkautettiin 2016.

Södertörnin korkeakoulu sai vuonna 2013 Ruotsin hallituksen erityistehtävän kehittää romanikielen opettajankoulutusta, mutta opettajankoulutusta ei ole saatu käynnistettyä.

Romanikielen opettajille järjestettiin hallituksen erityistehtävänä tutkintoon johtamatonta koulutusta vuosina 2015–2017. Opiskelijoina oli romanikieltä opettavia Ruotsin eri kunnista. Opiskelijat saivat käyttää puolet työajastaan opintoihin Södertörnin korkeakoulussa. Erityistehtävää ei ole jatkettu vuoden 2017 jälkeen.

Romanikielen systemaattisempi yliopisto-opetus käynnistyi Södertörnin korkeakoulussa vuonna 2017. Romanitutkimuksesta tuli vuonna 2021 korkeakouluun oppiaine, jonka nimi muuttui 2022 muotoon "kriittinen romanitutkimus". Romanikielen opetus ei ole kuitenkaan ollut vuoden 2021 jälkeen tutkimukseen perustuvaa. Romanikielen opetusta suunniteltiin vuonna 2019 Uppsalan yliopistoon, mutta ehdotukset eivät toteutuneet.

Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitokseen (Institutet för språk och folkminnen, Isf) on perusteilla romanikielen keskus, jonka tehtäviin kuuluvat romanikielen käytön edistäminen, elvytys ja huolto, mutta ei romanikielen tutkimus ja opetus. Isf on julkaissut Ruotsissa käytettävien romanikielen murteiden oppimateriaaleja ja sanakirjoja.

Ruotsissa lähetetään romanikielistä radio-ohjelmaa päivittäin sekä jonkin verran myös romanikielistä TV-ohjelmaa. Hyvänä käytäntönä voidaan pitää myös eräiden viranomaistahojen romanikielisiä [www-sivuja](#).

Norja

Norjan romanit eivät ole halunneet Norjan romanikielen murteita opetettavan julkisesti tai tutkittavan. Norjan hallitus on kuitenkin tukenut romanijärjestöjä rahallisesti oppimateriaalien tuottamiseksi. Matkustavaiset (Rejsende) ovat saaneet tukea romanikielen sanakirjan laatimiseen.

LUONNOS

### 2.1 Monet kielet tarvitsevat elvyttämistä

Jo useiden vuosikymmenien ajan on keskusteltu maailman kielidiversiteettiin kohdistuvasta uhasta. Maailmassa on runsaat 7 000 elävää kieltä<sup>12</sup>, mutta alle 200 maata. Eri maissa on useimmiten vain yksi tai muutama virallinen kieli, joita yhteiskunta tukee ja joita käytetään esimerkiksi opetuksessa ja joukkoviestimissä. Muiden kielten asema on heikompi ja monet niistä ovat paikallisia pienten kieliyhteisöjen kieliä, jotka jäävät täysin vaille ulkopuolista tukea. On arvioitu, että lähes puolet maailman kielistä on uhanalaisia siinä mielessä, että vanhemmat ovat alkaneet puhua lapsilleen enemmistökieltä, ja arvioiden mukaan vain alle 10 prosenttia maailman kielistä on tällä hetkellä täysin turvassa.<sup>13</sup>

Maailman kielten uhanalaisuus on saanut osakseen paljon huomiota<sup>14</sup>, kun taas toisesta kasvavasta globaalista ilmiöstä, kielen elvytyksestä, on kirjoitettu ja keskusteltu huomattavasti vähemmän. Kielen elvytysliike on levinnyt kaikkiin maanosiin ja kieliä elvytetään mitä erilaisimmissa, joskus erittäin vaikeissakin yhteiskunnallisissa oloissa. Kielen elvytystä tukevat sekä ihmis- ja vähemmistöoikeuksia koskevat kansainväliset sopimukset että vähemmistöjen parissa lisääntynyt tietoisuus oman alkuperäiskielen merkityksestä sekä halu siirtää kieli seuraaville sukupolville. Monet elvytyshankkeet liittyvät etnisiin liikkeisiin, koska kieltä pidetään usein keskeisenä osana etnistä heräämistä. Oman kielen elvytys koetaan vastapainona aikaisemmalle assimilaatiopolitiikalle ja sorrolle ja samalla tienä tervehtymiseen ja voimaantumiseen, irti aikaisempien kielteisten kokemusten taakasta.

Kielen elvytyksellä tarkoitetaan yleensä heikentyneiden tai uhanalaisten kielten vahvistamista eri tavoin. Voidaan esimerkiksi pyrkiä lisäämään kielen puhujien määrää, parantamaan olemassa olevien puhujien kielitaitoa tai laajentamaan kielen käyttöalueita. Tärkeä osa kielen elvytystä on puhujien ja potentiaalisten puhujien oma kiinnostus ja halu osallistua elvytystyöhön, koska tutkimus ja kokemukset eri puolilta maailmaa ovat osoittaneet, että kieltä on hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta, säilyttää ja vahvistaa pelkästään ulkopuolisin voimin. Toisaalta vähemmistöt tarvitsevat myös yhteiskunnan tukea, ja on tärkeää, että sekä yhteiskunta että kielivähemmistöt tekevät yhteistyötä pysyvien tulosten saavuttamiseksi.

Kieltä elvytetään nykyään eri puolilla maailmaa ja hyvin erilaisissa olosuhteissa. Näyttää kuitenkin siltä, että onnistuneilla elvytysliikkeillä on tiettyjä yhteisiä piirteitä. Yksi niistä on, että työ perustuu vahvasti kieliyhteisön esittämiin tarpeisiin. Tarpeet tulee kartoittaa ja niihin tulee vastata, jotta päästäisiin tuloksiin.

Elvytystyön täytyy myös olla niin monipuolista, että se tavoittaa vähemmistöyhteisön eri ryhmät: lapset, nuoret ja aikuiset, sekä ikääntyneen sukupolven edustajat. Vähemmistöt voivat olla hyvinkin erilaisia, mutta myös samaan vähemmistöön kuuluvilla voi olla hyvin erilaisia tarpeita. Joku on kasvanut vähemmistökulttuurissa, mutta menettänyt kielensä myöhemmin elämässä. Toisilla ei ole koskaan ollut mahdollisuutta omaksua kieltä, mutta jotkut heistä haluavat antaa lapsilleen tai lapsenlapsilleen mahdollisuuden kieleen ja kulttuuriin. Jotta lapset ja nuoret saataisiin kiinnostumaan omasta kielestä, on

<sup>12</sup> Ethnologue, <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>. Viitattu 6.6.2022.

<sup>13</sup> Ethnologue, <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered>. Viitattu 6.6.2022.

<sup>14</sup> Hyvä esimerkki tästä on laaja European Language Diversity for All -projekti (ELDIA), jossa tutkittiin yhdeksän suomalais-ugrilaisen vähemmistökielen tilaa ja kehitettiin ns. kielibarometri tunnistamaan vahvistamista kaipaavia kielenkäytön osa-alueita. Ks. Laakso, Johanna, Sarhimaa, Anneli, Spiliopoulou Åkermark, Sia & Toivanen, Reetta (2016). *Towards Openly Multilingual Policies and Practices Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol: Multilingual Matters.

tärkeää tarjota niin monipuolisia ja houkuttelevia toimintoja, että kielen oppiminen ja käyttäminen tuntuu heistä hauskalta ja mielekkäältä.<sup>15</sup>

On myös aikuisia, jotka jossain elämänvaiheessa päättävät ottaa takaisin suvun kielen. Viime aikoina on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota siihen, ettei se aina ole niin helppoa. Esteenä voivat olla erilaiset psykologiset tekijät, jotka puolestaan liittyvät aikaisempiin negatiivisiin kokemuksiin ja historialliseen traumaan. Vaikka ilmiö on hyvin tuttu monista tutkimuksista, siihen on ollut vaikeata vastata tarjoamalla esimerkiksi kielikursseja ja rohkaisemalla ihmisiä ottamaan osaa niihin. Pohjois-Norjassa toimivan saamen kielen keskuksen johtaja Jane Juuso tarttui ongelmaan ja kehitti psykologisen menetelmän, jossa opintopiirien ja mentorien avulla autettiin halukkaita pääsemään kynnyksen yli ja uskaltamaan käyttää kieltä eri tilanteissa.<sup>16</sup> Monet olivat hyvin epävarmoja taidoistaan, ja sen tähden oli tärkeää, että ympäristö suhtautui suvaitsevasti mahdollisiin virheisiin.

Elvytystä tukee myönteinen ja kannustava ilmapiiri, jossa kieltä opettelevien puheeseen ei suhtauduta liian kriittisesti. Monesti työtä vaikeuttaa se, että jäljellä olevat äidinkielliset puhujat eivät hyväksy ”uusien puhujien”<sup>17</sup> käyttämää kieltä ja oppimistilanteesta tulee negatiivinen – pahimmassa tapauksessa kieltä opetteleva vaikenee täysin ja siirtyy takaisin enemmistökieleeseen. Oppijat tarvitsevat apua kielen puhujilta, mutta apua voi antaa hyvällä ja kannustavalla tavalla silloin kuin oppija sitä tarvitsee ja pyytää. Virheiden tekeminen oppimisvaiheessa on luonnollista ja jopa tarpeellista. Kuten inarinsaamen elvytystä tutkinut Annika Pasanen on todennut: ”Vain sellainen kieli voi elpyä, jota on lupa puhua puutteellisesti”<sup>18</sup>.

Kielivähemmistöön kuuluville on myös tyypillistä, että monet osaavat puhua kieltä ainakin jonkin verran, mutta eivät pysty lukemaan tai kirjoittamaan sitä. Nyky-yhteiskunnassa kirjoitettu kieli on tärkeä ja sen käyttäminen merkitsee paljon identiteetille ja itsetunnolle. Sen tähden on tärkeää, että kiinnostuneille tarjotaan mahdollisuuksia oppia kieltä sekä suullisesti että kirjallisesti. Koulun osuus tässä on hyvin keskeinen. Jos koulussa ei anneta tarpeeksi omakielistä tai kaksikielistä opetusta, on vaikea päästä todella hyviin ja pysyviin tuloksiin.

Kielen elvytyksen täytyy siis vastata moniin erilaisiin tarpeisiin, ja kieli- ja kulttuuritukea täytyy räätälöidä sen mukaisesti. Ei ole kuitenkaan aina niin helppoa tarjota kaikille kiinnostuneilla todellisia mahdollisuuksia kielen oppimiseen ja käyttämiseen. Elvytystyön pitää sen tähden olla avointa ja kunnioittavaa. Kieliyhteisön jäsenten tulee saada ilmaista mielipiteensä tiedottamisesta, työtavoista, erilaisista tilaisuuksista ja muusta. Tärkeimpänä tavoitteena tulee aina olla vähemmistöön kuuluvien oma aktivoituminen ja osallistuminen, koska se on tärkeää elvytyksen onnistumisen kannalta. Vauhti ei kuitenkaan saa olla niin nopeaa, että se pelästyttää ja karkottaa kiinnostuneita. Täytyy ottaa huomioon, että aikaisemmat raskaat kokemukset voivat vaikeuttaa monien, erityisesti vanhempien ihmisten osallistumista kielen elvytykseen.

## 2.2 Eri sukupolvien merkitys kielen elvytyksessä

Kun kieli on heikentynyt, pitää löytää tapoja saattaa eri sukupolvet yhteen. Vanhemmalla polvella on yleensä tietoa ja taitoa, jota muut ovat menettäneet, ja sen tähden heidän osuutensa kielen elvytyksessä on tärkeä, joissain tapauksissa suorastaan ratkaiseva. Tämä huomattiin 1980-luvulla Uudessa Seelannissa. Siellä todettiin, että maorikielen taito oli melkein kokonaan hävinnyt lasten vanhemmilta, vaikka

<sup>15</sup> Fjellgren, Patricia & Huss, Leena (2019). "Overcoming Silence and Sorrow: Sami Language Revitalization in Sweden", *International Journal of Human Rights Education*, 3(1). <https://repository.usfca.edu/ijhre/vol3/iss1/4>.

<sup>16</sup> Juuso, Jane (2009). *Tar språket mitt tilbake / Valddan giellan ruovttoluotta*. Nesseby: Isak Saba Senteret.

<sup>17</sup> O'Rourke, Bernadette (2018). *New Speakers of Minority Languages*. Hinton, Leanne, Leena Huss and Gerald Roche (toim.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. Abingdon: Routledge.

<sup>18</sup> Pasanen Annika, romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 25.9.2020.

isovanhempien joukossa oli vielä monia, jotka puhuivat kieltä äidinkielenään. Kehitettiin niin kutsuttu Kohanga Reo eli idea kielipesästä, eräänlainen silta pienten lasten ja isovanhempien välille.<sup>19</sup> Alle kouluikäiset lapset saivat päivittäin tavata isovanhempien sukupolveen kuuluvia ja oppia heiltä kieltä ja kulttuuria, jota heidän omat vanhempansa eivät enää pystyneet antamaan lapsilleen. Tämä elvytyskeino on tuottanut todella hyviä tuloksia eri puolilla maailmaa, myös Suomen saamelaisten parissa.

Toinen tapa palauttaa sukupolvien välistä kielen ja kulttuurin siirtoa on järjestää toimintoja, jotka on tarkoitettu koko perheelle. Lapset, vanhemmat ja isovanhemmat tapaavat, tekevät yhdessä mielenkiintoisia asioita ja kieli on mukana luonnollisena osana. Kun on kyse kielistä, joilla on hyvin vähän puhujia ja joita kaikkiin sukupolviin kuuluvat haluavat ottaa takaisin, pienimuotoisetkin sukupolvia ylittävät hankkeet voivat johtaa yllättävän hyviin tuloksiin. Leanne Hinton on kirjaansa *Bringing our languages home* koonnut kertomuksia siitä, miten yksittäiset perheet ovat hyvin vaikeissakin olosuhteissa onnistuneet ottamaan takaisin suvun kielen, joskus jopa sana sanalta, sitä mukaa kuin perheessä opittiin uusi sana tai fraasi.<sup>20</sup>

Jos vanhempia kielenpuhujia on vaikea tavoittaa, voidaan projektimuodossa järjestää niin sanottua mentoritoimintaa. Se kehitettiin alun perin Kalifornian alkuperäiskansojen parissa<sup>21</sup>, mutta nykyään sitä järjestetään eri puolilla maailmaa, myös Suomen ja Ruotsin saamelaisten toimesta.<sup>22</sup> Tarkoituksena on saattaa kieltä opettelevat yhteen kieltä ja kulttuuria taitavien, usein vanhempien ”kielimestarien” kanssa. Kieltä käytetään erilaisissa luonnollisissa tilanteissa, laitetaan esimerkiksi yhdessä ruokaa, ja koska toiminta on hyvin konkreettista, oppilas pysyy mukana, vaikka ei vielä ymmärtäisi paljoakaan kieltä. Yleisemmin mentori-idea voi myös soveltaa niin, että halukkaat yrittävät löytää kielitaitoisia keskustelukumppaneita, joita he voivat tavata fyysisesti tai netissä säännöllisin väliajoin.

On tavallista, että uhanalaisia kieliä puhuvat enimmäkseen aikuiset ja vanhempi polvi, vähiten lapset ja nuoret. Tulevaisuuden kannalta kuitenkin juuri lapset ja nuoret ovat avainasemassa, ja siksi tarvitaan erityisiä toimia vahvistamaan lasten, nuorten ja nuorten aikuisten mahdollisuuksia ja halua omaksua vähemmistökieltä. Tähän kuuluu luonnollisena osana myös se, että edistetään vanhempien pyrkimyksiä antaa lapsilleen vähemmistökieli. Ruotsissa ruotsinsuomalaisten, tornionlaaksolaisten ja saamelaisten nuorisojärjestöt ovat kehittäneet omia niin sanottuja kielipakettejaan innostamaan nuoria vanhempia käyttämään omaa vähemmistökieltään kotona. Vanhemmille annetaan tietoa kaksikielisyydestä ja esitellään muiden vanhempien kokemuksia. Paketit sisältävät myös pelejä, lauluja ja muuta materiaalia, joiden tarkoituksena on helpottaa ja kannustaa kielen käyttämistä arkioloissa.<sup>23</sup>

Monen mielestä nuoret ovat ongelmallinen ryhmä elvytyksessä: enemmistöyhteiskunta, sen nuorisokulttuuri ja sen näkemys kielistä vaikuttavat heihin vahvasti. Monesti uskotaan myös, että nuoret pyrkivät pois aikaisemmasta elinympäristöstään, mikä puolestaan vieroittaa heidät kotiympäristön kielestä ja kulttuurista. Toisaalta tilanne ei ole enää sama kuin ennen, kun uskottiin, että oli vain kaksi vaihtoehtoa: pysyä vanhassa elinpiirissään ja säilyttää kieli ja kulttuuri, tai valita enemmistökieli vapaan liikkumisen, koulutuksen tai työmahdollisuuksien tähden. Nykyajan nuorilla on myös mahdollisuus valita sekä että:

---

<sup>19</sup> King, Jeanette (2001). Te Kohanga Reo: Maori Language Revitalization. Hinton, Leanne & Hale, Kenneth L. (toim.) *The Green book of language revitalization in practice*, 3. painos, 119-128. Leiden: Brill.

<sup>20</sup> Hinton, Leanne (2013). *Bringing Our Languages Home: Language Revitalization for Families*. Heyday Publishers.

<sup>21</sup> Hinton, Leanne, Florey, Margaret, Gessner, Suzanne & Manatowa-Bailey, Jacob (2018). *The Master-Apprentice Language Learning Program*. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (toim.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. Abingdon: Routledge.

<sup>22</sup> Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove (2013). *Revitalising indigenous languages: How to recreate a lost generation*. Clevedon: Multilingual Matters.

<sup>23</sup> Ks. <https://www.sametinget.se/giellaskurppo>; <https://www.rsn-sfu.se/fi/2020/10/13/lanseeraamme-uuden-kielipaketin/>; <https://metnuoret.se/wp-content/uploads/2014/11/Yks-askel-etheenp%C3%A4in-me%C3%A4nkieli-web1.pdf>. Viitattu 6.6.2022.

säilyttää ja kehittää vähemmistökieltään eri ympäristöissä, osana omaa monikielisyyttään.<sup>24</sup> Useamman kuin yhden kielen käyttäminen eri tilanteissa on nykyään itsestäänselvyys varsinkin nuorille, ja vähemmistökieli on monelle tärkeä osa omaa monikielisyyttä.

Toimivia ja houkuttelevia vaihtoehtoja on kehitettävä yhteistyössä nuorten ja nuorten aikuisten kanssa. Nuoret elävät osittain toisenlaisessa maailmassa ja toisenlaisten paineitten alla kuin heidän vanhempansa ja muut aikuiset. Esimerkiksi saamelaisten parissa on todettu, että nuorille suunnattu toiminta on tuloksekkainta, kun ideat tulevat nuorilta itseltään. Norjassa ja Ruotsissa nuoret saamelaiset ”kielilähettiläät” ovat kiertäneet kouluissa kertomassa saamelaisista ja saamelaiskulttuureista.<sup>25</sup> He voivat myös vahvistaa muita saamelaisnuoria kertomalla, miksi kieli ja kulttuuri ovat heistä itsestään niin tärkeitä. Nuoret tietävät parhaiten, mikä kiinnostaa muita nuoria ja mitä kanavia kannattaa käyttää. Useat nuorten projektit hyödyntävät esimerkiksi erilaisia digitaalisia ratkaisuja ja sosiaalista mediaa, joiden asema monen nuoren elämässä onkin huomattava.

### 2.3 Turvallinen ympäristö houkuttelee puhumaan

Uhanalaisten kielten puhujat tuntevat itsensä usein hyvin yksinäisiksi ja tarvitsevat tilanteita, joissa oman kielen käyttäminen on toivottua, luonnollista ja arvostettua. He tarvitsevat myös yhteyttä toisiin samassa asemassa oleviin ihmisiin, joilla on samanlaisia ongelmia ja ilon aiheita. Sen sijaan, että vähemmistökielen puhuja olisi aina poikkeus säännöstä, hän voi sellaisissa tilanteissa ja tapahtumissa tuntee, ettei ole yksin ja että on turvallisia hetkiä, jolloin oma kieli ja oma kulttuuri ovat itsestään selvä valinta.

Turvallisten tilanteiden tai tilojen luominen on erityisen tärkeää, kun on kyse lapsista ja nuorista. Heidän täytyy saada kokea, että on olemassa muita lapsia ja nuoria, joilla on samanlaisia kokemuksia ja taitoja ja että ne ovat arvokkaita samoin kuin enemmistökieli ja -kulttuuri ovat arvokkaita. Turvallisia tilanteita voivat olla esimerkiksi kielileirit, kerhot tai muut yhteiset toiminnot, joissa vähemmistökieli ja -kulttuuri on olennaisena osana. Silloin kielen käyttö ”normalisoituu” ja on helpompi ylittää kynnyksen ja ryhtyä puhumaan kieltä. Se lisää myös lasten tietoisuutta perintönä saamansa kulttuurin ja kielen arvosta.

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että on vaikeaa elvyttää kieltä pelkästään kouluopetuksen avulla jos senkin vuoksi, että kieltä opetetaan usein aivan liian vähäisessä määrin, vain tunti pari viikossa. Koulun piirissä on kuitenkin erilaisia tapoja antaa vahvaa tukea vähemmistökielille ja nostaa vähemmistökieli esille lasten arjessa. Yksi niistä perustuu alun perin Kanadassa kehitettyyn kielikylpymetodiikkaan.<sup>26</sup> Sitä voidaan soveltaa kielenelvytystilanteessa niin, että vähemmistökieltä taitamattomia tai sitä vain vähän osaavia lapsia opetetaan vähemmistökielillä eri aineissa. Opettajat ovat kaksikielisiä ja käyttävät kielikylpykieltä johdonmukaisesti, kun taas lapset saavat käyttää vahvempaa kieltään niin kauan kuin he tarvitsevat sitä. Kielikylpyopetus tarjoaa lapselle turvallisen ympäristön, missä hän voi vähitellen omaksua sukunsa alkuperäiskielen.

Jos kokonaisen kielikylpykoulun tai -luokan perustaminen on vaikeaa, kielikylpyopetusta voidaan myös antaa pienimuotoisesti muuten enemmistökielisessä koulussa, varhaiskasvatuksessa tai jopa vapaa-ajalla.

<sup>24</sup> May, Stephen (2014). Contesting Metronormativity; Exploring Indigenous Language Dynamism Across the Urban-Rural Divide. *Journal of Language, Identity & Education*, 13:4, 229-235.

<sup>25</sup> [https://www.sametinget.se/projekt\\_sprak](https://www.sametinget.se/projekt_sprak). Viitattu 6.6.2022.

<sup>26</sup> Cummins, Jim (1998). Immersion education for the millennium: What we have learned from 30 years of research on second language immersion? M. R. Childs & R. M. Bostwick (toim.) *Learning through two languages: Research and practice*. Second Katoh Gakuen International Symposium on Immersion and Bilingual Education, 34-47. Katoh Gakuen, Japan.

Ruotsissa toimii nykyään jonkin verran lasten päiväkoteja, joissa toiminta on tietyn osan päivästä pelkästään vähemmistökielistä. Esimerkiksi Luulajan kunnassa Pohjois-Ruotsissa on päiväkotia, jossa on ruotsin lisäksi suomen-, saamen- ja meänkielisiä ryhmiä. Lapset saavat kuusi tuntia päivittäin kielikylpyä omassa kielessään, ja muuten, aamuin ja illoin, lapset kuulevat myös ruotsin kieltä ja leikkivät toistensa kanssa yli kielirajojen.<sup>27</sup>

#### 2.4 Kielen elvytys on kieliyhteisön suuri ponnistus

Kieli ei ole pelkästään kommunikaatioväline, vaan se on tärkeä osa kulttuuria. Kielen kautta kulttuuri säilyy ja siirtyy seuraavalle sukupolvelle, ja se heijastaa puhujiensa arvoja ja maailmankuvaa. Kieli vahvistaa myös siteitä vähemmistöön kuuluvien välillä, ja kielen ja kulttuurin takaisin ottaminen parantaa aikaisemman sulauttamispolitiikan aiheuttamia haavoja. Elvytys ei sen tähden ole pelkästään kielen pelastamista, vaan myös kieliyhteisön voimaantumista ja yksilöiden ja ryhmien hyvinvoinnin lisäämistä.<sup>28</sup>

Kielen ja kulttuurin yhdistäminen antaa elvyytystyölle kestävä pohjan, kun suunnitellaan esimerkiksi paikallisia kielenelvytyskursseja, kielikylpyleirejä tai vaikkapa mentoriohjelmaa. Perinteiset käsityöt, ruoanlaitto, musiikki, taide ja muut kulttuuriin liittyvät toiminnot herättävät kiinnostusta ja helpottavat kielen omaksumista, koska huomio kiintyy yhteiseen tekemiseen sen sijaan että kielen opettelu olisi koko ajan keskiössä. Mentoriohjelman suuri suosio perustuu todennäköisesti ainakin osittain siihen, että kieltä osaamatonkin pystyy alusta alkaen osallistumaan toimintaan ja pääsee kuuntelemaan puhetta, kunnes alkaa ymmärtää ja voi lopulta itsekin osallistua keskusteluun.<sup>29</sup>

Kielen elvytys on niin suuri tehtävä, että myös ulkopuolisia voimia tarvitaan hyvään tulokseen pääsemiseksi. Meidän oloissamme kyseeseen voivat tulla kunnat ja paikalliset yhdistykset, seurakunnat, koulujen iltapäivätoiminta, yritykset ja muut, jotka voivat jollain tavoin kantaa kortensa kekoon. Joskus kyse voi olla vähemmistökielistä mainostauluista tai muista kilvistä, joskus jonkinlaisista vähemmistökielistä palveluista tai tempauksista. Jotta elvytys vahvistuisi, olisi tärkeää, että myös ulkopuoliset ja kieltä taitamattomat saataisiin mukaan tukemaan yhteistä työtä. Yhteistyön kautta tieto leviää ja syntyy myönteisiä asenteita kieltä kohtaan. Silloin voidaan myös tavoittaa enemmän kielen elvytyksestä kiinnostuneita, jotka eivät alun perin ole löytäneet vähemmistökielen pariin.

Monet onnistuneet kieliprojektit eivät johda pysyviin tuloksiin, vaan unohtuvat kun rahoitus on loppunut ja tulisielut ovat väsyneet anomaan uutta hankerahoitusta. Jotta kielet saadaan säilymään ja välittymään polvelta toiselle, työn on jatkettava tasaisesti koko ajan. Kielen elvytys vaatii myös uskoa siihen, että se kannattaa ja että on mahdollista saada pienikin kieli vahvistumaan. Positiivista asennetta tarvitaan aikaisempien kielteisten ennusteiden ja vähättelevien lausumien vaihtamiseksi.<sup>30</sup>

Asenteisiin vaikuttaminen vie aikaa, samoin kuin kovia kokeneiden ihmisten rohkaiseminen niin että he uskaltavat panostaa omaan tai lastensa vähemmistökieleen ja -identiteettiin. Nuoria kiinnostavien

<sup>27</sup> Ks. <https://forskoleforum.se/manadens-forskola/charlottendals-forskola>. Viitattu 6.6.2022.

<sup>28</sup> Walsh, Michael (2018). "Language is Like Food ..." Links Between Language Revitalization and Health and Well-being. Hinton, Leanne, Leena Huss and Gerald Roche (toim.) The Routledge Handbook of Language Revitalization. Abingdon: Routledge.

<sup>29</sup> Fjellgren, Patricia & Huss, Leena (2019). "Overcoming Silence and Sorrow: Sami Language Revitalization in Sweden", 10–11, International Journal of Human Rights Education, 3(1). Retrieved from <https://repository.usfca.edu/ijhre/vol3/iss1/4>. Viitattu 6.6.2022.

<sup>30</sup> Positiivisten asenteiden merkitystä kielen elvytyksessä kuvaa erinomaisella tavalla Annika Pasasen valitsema sitaatti oman artikkelinsa otsikoksi "This work is not for pessimists." Pasanen, Annika (2018). This work is not for pessimists. Revitalization of Inari Saami language. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (toim.): The Routledge Handbook of Language Revitalization. Abingdon: Routledge.



työtapojen luominen vie myös aikaa. Siksi tarvitaan pysyviä rakenteita ja henkilöitä, joiden erityistehtävänä on kielen säilymisen ja elvytyksen edistäminen.<sup>31</sup>

# LUONNOS

---

<sup>31</sup> Huss, Leena (2017). Utvärdering av Samiskt språkcentrum i ett revitaliseringsperspektiv. Bilaga 2 in Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik, s. 319–382. SOU 2017:60. Stockholm: Kulturdepartementet.

### 3 Uhanalainen Suomen romanikieli

#### 3.1 Romanikieli Suomen romanien ja suomalaisen yhteiskunnan kielenä

Suomen romanit ovat perinteinen etninen, kulttuurillinen ja kielellinen vähemmistö, jonka tulosta Suomeen on tietoja 1500-luvulta lähtien. Arvioita Suomen romanien määrästä on vaikea tehdä. Ne eivät perustu tilastoihin, koska tietosuojalain mukaan erityisiä henkilötietoryhmiä, joihin myös etninen alkuperä kuuluu, koskevia tietoja ei lähtökohtaisesti saa käsitellä. Euroopan neuvoston arvioiden mukaan Suomen romaneja on Suomessa noin 10 000–12 000. Ruotsissa asuu lisäksi noin 3 000–5 000 Suomen romanian. Lisäksi Suomeen on muuttanut 1990-luvulta lähtien satoja Romaniasta ja Bulgariasta lähtöisin olevia romaneja sekä tuntematon määrä entisen Jugoslavian alueen romaneja, jotka ovat tuoneet mukanaan Suomeen omat romanikielen murteensa.

Romanikieli kuuluu indoeurooppalaisen kielikunnan indoiranilaisen haaran indoarjalaiseen alaryhmään. Se on yksi niistä Intian kielistä, joita Intiasta lähteneet kiertelevät ryhmät puhuvat Intian ulkopuolella. Suomen romanikieli kuuluu romanikielen luoteismurteisiin yhdessä muun muassa Saksan sintin kanssa. Myös Puolan, Baltian maiden ja Venäjän romanikielen koillismurteet ovat Suomen romanikielen lähimurteita. Suomen romanikielelle ovat leimallisia germaanisten, erityisesti pohjoismaisten kielten sanastolliset vaikutteet ja vahva suomen kielen äänne- ja lauseopillinen vaikutus, joiden vuoksi Suomen romanikieli myös eroaa voimakkaasti kielen muista eurooppalaisista murteista ja on niiden kanssa heikosti keskenään ymmärrettävä. Romanien asutushistoria selittää romanikielen jakautumista Suomessa alamurteisiin, ns. itä- ja länsimurteeseen.

Romanikielen käytön vähäisyys oli tiedossa jo 1800-luvun lopulla<sup>32</sup>, mutta romanikielen taito ja käytön määrä ovat kuitenkin heikentyneet merkittävästi toisen maailmansodan jälkeen. Romanikieltä hallitsee itsearvion mukaan hyvin vain noin kolmannes Suomen romaneista<sup>33</sup>, todellisuudessa romanien hyvien taitajien osuus saattaa nykyään olla vielä alhaisempi. Romanikieltä kokonaan osaamattomia romaneja on toisaalta vähän<sup>34</sup>, ja monet romanit käyttävät romanikieleen perustavia kielenaineita dynaamisesti suomen rekistereihin nivoutuneina<sup>35</sup>.

Romanikielen virallinen huolto ja normittaminen alkoi romanien emansipaation myötä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, jolloin myös opetusministeriön asettama ortografiakomitea loi kielelle oikeinkirjoitussuosituksen<sup>36</sup>, jota nykyäänkin noudatetaan romanikielisissä julkaisuissa. Kielen julkinen

---

<sup>32</sup> Thesleff, Arthur 1899. *Finlands zigenare. En etnografisk studie*. Helsinki.

<sup>33</sup> Hedman, Henry 2009. Suomen romanikieli: sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 8. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk8/>. Viitattu 3.8.2022.

Hedman, Henry & Westerlund, H. 2017. Suomen romanikieli: Kenttäselvitys romanikielen asemasta, kielitaidosta ja kieliasenteista Suomessa = A field survey on the Romani status, proficiency, and language attitudes in Finland. Helsinki: Helsingin yliopisto.

<sup>34</sup> Hedman, Henry 2009; Hedman, Henry & Westerlund, H. 2017

<sup>35</sup> Salo, Mirkka 2016. Romanikielisten lainasanojen ja koodinvaihdon tehtävät Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Puhe ja kieli* 4, 251–271.

Salo, Mirkka 2017. Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva kieliaines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Virittäjä* 4, 534–566.

Salo, Mirkka 2019. Keskustelijoiden yksilölliset erot suomenkielisen verkkokeskustelun romanikielisten sanojen käytössä. *Puhe ja kieli* 3, 241–273.

Salo, Mirkka 2021. Romanikieliset elementit romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla. Väitöskirja. Helsinki: Unigrafia.

<sup>36</sup> Mustalaiskielen normatiivi sanasto. Eripainos Mustalaiskielen ortografiakomitean mietinnöstä 1971: A 27. Moniste. Helsinki.

käyttö opetuksen, kirkon ja erilaisten julkaisujen kielenä alkoi myös lisääntyä 1970-luvulta lähtien<sup>37</sup>. Perusopetuksessa romanikieltä on opetettu vuodesta 1989 ja Helsingin yliopistossa vuodesta 2009 (virallisesti 2012). Radiossa on lähetetty romanikielisiä uutisia vuodesta 1995. Suomen ensimmäinen romanikielinen jumalanpalvelus järjestettiin 1995. Romanikielen kielen lautakunta aloitti työnsä virallisena kielenhuoltoelimenä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteydessä vuonna 1997.

Romaniyhteisön piirissä romanikieltä on käytetty lähinnä suullisesti. Vaikka kirjakielestä ja kielen julkisesta opetuksesta on keskusteltu kriittisestikin, samaan aikaan romanikielen kodifioinnilla ja julkisella käytöllä on myös puolustajansa romaniyhteisössä. 1900-luvun alusta lähtien on ilmestynyt muutamia kymmeniä romanikielisiä kirjoja ja satoja romanikielisiä lehtikirjoituksia. Nykyään uudet tekniikat ovat avanneet uusia romanikielen käyttöaloja ja käyttötapoja suomen rinnalle verkkosivuilla, verkkokeskusteluissa ja sosiaalisissa medioissa. Valtionhallinnon yksiköillä ja eri yhteisöillä on romanikielisiä verkkosivuja, ja romanit ovat ahkeria Internetin keskustelupalstojen käyttäjiä<sup>38</sup>.

### 3.2 Romanikieli lainsäädännössä

Yhteiskunnan suhtautuminen romanikieleen on muuttunut 1900-luvun aikana negatiivisesta institutionalisoinnista ja assimilaatiopolitiikasta romanien kielellisen yksityisyyden suojaamiseksi. Romaniaktivistit ja romaniasiainhallinnon viranomaiset ovat toimineet pitkään romanikielen lainsäädöllisen aseman parantamiseksi. Romanikielen juridinen asema onkin vahvistunut 1990-luvulta lähtien. Suomi ratifioi vuonna 1998 romanikielenkin osalta Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan peruskirjan<sup>39</sup>, jota pidetään yhtenä tärkeimmistä vähemmistökielten asemaa turvaavista sopimuksista.

Vaikka Suomessa ei ole kansallisia vähemmistökieliä, osa perinteisistä vähemmistökielistä romanikieli mukaan lukien on huomioitu laissa. Perustuslain 17 § 3 momentin mukaan

*saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.*

Lain kirjain kuulostaa juhlavalta, mutta monessa yhteydessä on todettu, että sen sisältö on vaikeasti tulkittava. Kielipoliittisen ohjelman (2022) mukaan perustuslain monet muut säännökset täydentävät 17 §:ää: perustuslain 6 §:stä voidaan johtaa oikeus kielellisesti yhdenvertaiseen kohteluun, minkä lisäksi säännöksen 2 momentissa on nimenomaisesti kielletty asettamasta ketään ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan muun muassa kielen perusteella. Yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) kielletään puolestaan

<sup>37</sup> Granqvist, Kimmo 2006. (Un)wanted institutionalization: the case of Finnish Romani. *Romani Studies* 16: 43–62.

Granqvist, Kimmo 2009. Suomen romanin kirjallinen perinne ja kirjoittaminen.

Ruppel, Klaas (toim.) Omin Sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 6: 155–164.

<sup>38</sup> Salo, Mirkka 2016. Romanikielisten lainasanojen ja koodinvaihdon tehtävät Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Puhe ja kieli* 4, 251–271.

Salo, Mirkka 2017. Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva kieliaines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Virittäjä* 4, 534–566.

Salo, Mirkka 2019. Keskustelijoiden yksilölliset erot suomenkielisen verkkokeskustelun romanikielisten sanojen käytössä. *Puhe ja kieli* 3, 241–273.

Salo, Mirkka 2021. Romanikieliset elementit romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla. Väitöskirja. Helsinki: Unigrafia.

<sup>39</sup> Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (23/1998), [https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023/19980023\\_2](https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023/19980023_2). Viitattu 22.2.2022.

syryntä esimerkiksi alkuperän, kielen ja vammaisuuden perusteella. Kielipoliittisessa ohjelmassa viitataan lisäksi perustuslain 16 §:n mukaiseen oikeuteen maksuttomaan perusopetukseen (1 mom.) ja yhtäläiseen mahdollisuuteen saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta. Myös kielellinen ulottuvuus (2 mom.) sisältyy näihin kaikkiin.<sup>40</sup>

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukainen maininta, mitä tarkoitetaan ”muilla ryhmillä”, on romanien osalta kiinnostava. Suomeen on viime vuosina tullut useita romaniryhmiä eri maista, erityisesti Bulgariasta ja Romaniasta. Kielipoliittisen ohjelman mukaan

*säännös ei rajoitu koskemaan vain perinteisiä Suomessa olevia vähemmistöjä. Toisaalta se ei myöskään koske mitä tahansa satunnaisesti Suomessa oleskelevaa ihmisjoukkoa, vaan ryhmältä edellytetään tiettyä kiinteyttä ja pysyvyyttä. Eri ryhmille säännöksestä seuraava kielellisten oikeuksien ja kulttuurin suoja voi vaihdella muun muassa ryhmän vakiintuneisuuteen liittyvin perustein. Oikeudellisten vaikutusten porrastuneisuutta ilmaisee se, että tietyt vähemmistöt on mainittu säännöksessä nimeltä.*

*Säännös ei rajoitu pelkästään kielellisten oikeuksien turvaamiseen, vaan ulottuu laajemmin turvaamaan vähemmistöjen kulttuurimuotoja. Perustuslain yleiseen perusoikeuksien turvaamissäännökseen (PL 22 §) viitaten säännös velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan siinä tarkoitettujen ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Vähemmistön vakiintuneella asemalla Suomessa saattaa olla merkitystä perustuslain 17 § 3 momentista johdettavien positiivisten toimintavelvoitteiden asteelle ja sisällölle.<sup>41</sup>*

Kielilakien pääasiallinen tarkoitus on turvata tiettyjen kieliryhmien asiointi viranomaisissa. Oikeudesta käyttää kansalliskieltä, suomen ja ruotsin kieltä, on säädetty Kielilain 2 §:ssä. Saamen kielilaissa on puolestaan säädetty saamenkielisten oikeudesta käyttää saamen tai suomen kieltä saamelaiden kotiseutualueella tuomioistuimissa ja muussa viranomaisessa.<sup>42</sup>

Romanikielelle ei ole kielilakia. Vaikka romanit eivät ole ajaneet oikeuttaan asioida romanikielellä tuomioistuimissa ja muussa viranomaisessa, keskustelu romanikielen kielilaista nousee kuitenkin välillä esille romanipoliittisten teemojen yhteydessä<sup>43</sup>. Myös romanikielen lautakunta on käsitellyt kielilakiin liittyviä kysymyksiä.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen laatiman Romanikielen kielipoliittisen ohjelman (2009) suosituksiin kuului romanikielen kielilain laatiminen. Suosituksessa kielilailta toivottiin veloitteita kunnille romanikielen opettamisen järjestämiseksi sekä Yleisradiolle romanien huomioimiseksi.<sup>44</sup> Suomen romanipoliittiset ohjelmat vuosilta 2009 ja 2018 eivät kuitenkaan ole esittäneet romanikielilain säätämistä toimenpide-ehdotuksiinsa<sup>45</sup>. **Suomen kolmas romanipoliittinen ohjelma vuosille 2022–2030 (ROMPO3) on tekeillä ja valmistuu vuonna 2022.**

Perustuslain lisäksi myös muusta lainsäädännöstä löytyy mainintoja romanikielestä. Hallintolain (2003/434) 26 § mainitsee romanikielen tulkittamisesta ja kääntämisestä koskevassa yhteydessä:

<sup>40</sup> Kielipoliittinen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvosto 2022:51. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164216/VN\\_2022\\_51.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164216/VN_2022_51.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Viitattu 4.8.2022.

<sup>41</sup> Kielipoliittinen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvosto 2022:51, 19.

<sup>42</sup> Kielilaki 2003, Saamen kielilaki 2003.

<sup>43</sup> Vuolasranta Miranda, Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 5.5.2021.

<sup>44</sup> Romanikielen kielipoliittinen ohjelma (2009), Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156, 8.

<sup>45</sup> Suomen romanipoliittinen ohjelma (2009), Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48; Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018–2022, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018.

*Viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä.*

Tulkitsemista ja kääntämistä koskeva pykälä koskee käytännössä enemmän muista maista Suomeen tulleita romaneja ja heidän käyttämiään romanikielen murteita kuin Suomen romaneja ja Suomen romanikieltä.

Opetusalan lainsäädännössä romanikieli mainitaan eri yhteyksissä. Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) ei mainita romanikieltä, mutta lain mukaan varhaiskasvatuksessa ymmärretään ja kunnioitetaan

*kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. (3 §)*

Perusopetuslain (628/1998) 10 § määrittelee koulun opetuskielen seuraavasti:

*Koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli.*

Lukiolaista (714/2018) löytyy vastaava pykälä kuin perusopetuslaista (14 §). Laki ammatillisesta koulutuksesta (2017/531) määrittelee (24 §) opetuskielen seuraavasti:

*Järjestämisluvassa määrätyn opetuskielen lisäksi koulutuksen järjestäjä voi antaa opetusta toisella kotimaisella kielellä, saamen kielellä, romanikielellä, viittomakielellä tai vieraalla kielellä.*

Romanikielen lautakunnasta ja sen tehtävästä säädetään laissa Kotimaisten kielten keskuksesta (2011/1403, 4 §):

*Keskuksen yhteydessä toimii suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen lautakunnat.*

*Lautakuntien tehtävänä on alallaan antaa kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia.*

Laki Yleisradio Oy:stä (1993/1380) määrittelee yhtiön tehtävissä 7 §:ssä julkisen palvelun ohjelmatoiminnan päämäärät, joita muun muassa on

*4) kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä;*

*5) tukea suomalaisen kulttuuriperinnön vaalimista, suvaitsevaisuutta, yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja kulttuurista moninaisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille (28.6.2017/436).*

### 3.3 Romanikielen huolto ja lautakunta

Sanaan *kielenhuolto* yhdistetään monenlaisia käsitesisältöjä. Yleisesti ajateltuna kielenhuolto tarkoittaa kielen ohjailua eli erilaisia tapoja vaikuttaa kielenkäyttöön. Se ei koske kaikkea puheyhteisössä esiintyvää kielenkäyttöä eikä kaikkia kielimuotoja, vaan tavanmukaisesti päähuomion kohteena on yleiskieli. Sanalla

*kielenhuolto* on useita merkityksiä: se voi olla 1) oikeinkirjoituksen, taivutuksen, rakenteiden, sanaston ja nimistön huoltoa, 2) kokonaisten tekstien huoltoa tai 3) kielen aseman huoltoa eli kielipolitiikkaa.<sup>46</sup>

Myös *kielipolitiikka* on monimerkityksinen. Siihen voidaan mahduttaa kielen aseman huolto, jolloin puhutaan *statuksenhuollosta* (statuksen suunnittelusta). *Korpuksenhuolto* (korpussuunnittelu) puolestaan viittaa ennen muuta kirjoitetun kielen kehittämiseen ja *kielikoulutuspolitiikka* kielenopetuksen yhteiskunnalliseen suunnitteluun. Kieliteknologia yhdistetään kielipolitiikkaan sitä kautta, että kieliteknologisten ratkaisujen kehittäminen edistää kielen käyttöä sekä luo sille uusia mahdollisuuksia ja käyttöaloja. Tämä on merkittävää varsinkin uhanalaisille kielille.

Romanikielen huollon ja tutkimuksen viriäminen Suomessa liittyy kiinteästi Kotimaisten kielten keskuksen (vuoteen 2011 Kotimaisten kielten tutkimuskeskus). Keskuksessa käynnistettiin sanakirjatyö vuonna 1984 ja vuodesta 1996 romanikielen tutkimus ja huolto on kuulunut sen tehtäviin. Vuonna 1997 perustettiin romanikielen lautakunta, joka on toiminut Kotimaisten kielten keskuksen alaisuudessa siitä lähtien. Keskuksen tutkimusosastossa työskenteli tuolloin kaksi romanikielen tutkijaa.

Kotimaisten kielten keskuksen organisaatiota muutettiin 2010-luvun taitteessa. Romanikielen huoltoa ja tutkimusta tarkasteltiin samassa yhteydessä. Romanikieleen liittyviä tehtäviä ja resursseja järjesteltiin keskuksen ja Helsingin yliopiston kesken uudelleen, minkä seurauksena romanikielen huoltoon ja tutkimukseen liittyvät henkilöresurssit siirrettiin vuonna 2012 Kotuksesta Helsingin yliopistoon, silloiseen suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitokseen. Samaan aikaan perustettiin Helsingin yliopistoon romanikielen ja -kulttuurin oppiaine. Romanikielestä ja -kulttuurista voi suorittaa sivuaineen laajuisen opintokokonaisuuden (60 op).

Romanikielen huoltoon liittyvät tehtävät ja romanikielen lautakunnan asema määritetään Kotimaisten kielten keskusta koskevassa laissa<sup>47</sup>. Romanikielen lautakunnan nimittää Kotimaisten kielten keskus, ja siinä voi olla 4–8 jäsentä. Sihteeri ei ole lautakunnan jäsen. Lautakunnan sihteerintehtävää hoiti alun alkaen siihen nimetty Kotimaisten kielten keskuksen työntekijä. Vuoden 2020 alusta lautakunnan sihteerin tehtävän hoitamisesta on vastannut Helsingin yliopisto. Lautakunnan hallinnollinen asema on säilynyt muuttumattomana läpi vuosien.

Romanikielen lautakunta on toiminut laaja-alaisesti pyrkien kasvattamaan uhanalaisen romanikielen elinvoimaisuutta. Lautakunta on suuntautunut toiminnassaan sekä kielen korpuksen että statuksen huoltoon. Näiden osa-alueiden painotus on kuitenkin vaihdellut eri aikoina.

Korpuksenhuolto oli merkittävässä roolissa toiminnan alkuaikoina, jolloin kehitettiin kielioppia ja sanastoa sekä laadittiin oppikirjoja. Yleistävästi voi todeta, että viime vuosina lautakunnan toiminta on keskittynyt vahvasti kielen asemaan liittyviin kysymyksiin. Kielioppi-, ja sanastokysymyksiä on ollut asialistalla verraten niukalti, kun taas yhteiskunnallisen aseman parantamiseen tähtäviä toimia lautakunta on käsitellyt runsaasti. Lautakunta on pitänyt yllä keskustelua romanin kielilaista ja muusta kieleen liittyvästä sääntelystä. Se on tehnyt yhteistyötä romaniasiain neuvottelukunnan kanssa romanipoliittisen ohjelman laatimisessa. Romanikielen lautakunta on ollut aloitteellinen myös romanikielen elvytysohjelman aikaansaamiseksi.

---

<sup>46</sup> [https://www.kotus.fi/kielitieto/yleiskieli\\_ja\\_sen\\_huoltaminen/mita\\_kielenhuolto\\_on](https://www.kotus.fi/kielitieto/yleiskieli_ja_sen_huoltaminen/mita_kielenhuolto_on). Viitattu 25.3.2022.

<sup>47</sup> Laki Kotimaisten kielten keskuksista

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111403?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20Kotimai%20kielten%20keskuksesta>, Viitattu 25.3.2022.

### 3.4 Suomen romanikieli eli romani arkistoissa

Romanikielen eli romanin dokumentointi on ollut aina sidoksissa tutkimuksen ja tieteellisen ajattelun paradigmoihin ja keruumenetelmiin<sup>48</sup>. Eurooppalaisessa romanin tutkimuksessa vallitsi alkuvaiheessa kielen historiallisia juuria tarkasteleva näkökulma, jonka myötä korostettiin romanin suhdetta Intian muinais- ja keski-indoarjalaisiin kieliin eli sanskritiin ja prakriteihin. Näkökulman tukemiseksi kielen dokumentointi painottui niin Suomessa kuin myös muualla Euroopassa sanaston keruuseen sanalistojen käsikirjoituksina. Suomen romanin varhaisempi dokumentoinnin historia ja käsikirjoitukset tunnetaan hyvin. Aineistojen perusteella on kyetty luomaan yleiskuva Suomen romanin kielihistoriasta ja kielen kehityksestä 1700-luvun lopusta aina 1960-luvulle.

Suomen romanin dokumentoinnin historia katsotaan alkaneen 1700-luvulta, kun Rantsilan kappalainen Kristfrid Ganander kirjoitti 46-sivuisen tutkielman Suomen romaneista ja heidän kielestään (1779). Aineisto oli koottu Rantsilan seudulla liikkuneiden romaneiden kanssa. Tutkielma sisälsi 150 sanan luettelon ja 60 puhekielestä muistiinmerkittyä sanontaa. Gananderista lähtien romanin sanaston dokumentointiin ovat osallistuneet keruuaineistoja tuottamalla muun muassa seuraavat tutkijat ja kielenharrastajat: Adolf Ivar Arwidsson (Padasjoella liikkuneet romanit; 1791–1858), Anders Johan Sjögren (Inkerin romanit; 1794–1855), K. J. Kemell (1805–1832), Jürgensen and Schiefner (julkaissut Miklosich 1872–1880), Henrik August Reinholm (1819–1883), Adam Lindh (aineisto koottu mm. Lappeenrannan vankilassa; 1864–1902) Arthur Thesleff (eri puolilta Suomea; 1871–1920), Oskari Jalkio (eri puolilta Suomea; 1882–1952), Axel Kronqvist (1871–1956), Paul Ariste (Jyväskylän seudun romanit; 1905–1990) sekä Yrjö Temo. Osa luetelluista aineistoista on julkaistu digitaalisesti Kansalliskirjaston Zingarica-tietokannassa.<sup>49</sup>

Akateeminen kiinnostus romanikieltä kohtaan kasvoi 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin siirryttiin dokumentoinnin osalta uuteen aikaan, kun äänittäminen yleistyi tallentamisen välineenä. Ensimmäisiä romanikielen aineistoja olivat tuottamassa Pekka Samallahti, Matti Leiwo ja Pekka Jalkanen, sekä Pertti Valtonen. Myös Erkki Ala-Könnin äänitekokoelmissa Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksella on romanikielen näytteitä 1970-luvun alusta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Urpo Venton ja Pekka Laaksosen johdolla käynnisti yhdessä romanikontekstinsa kanssa mittavan romaniperinteen ja -muistitiedon tallennusprojektin, joka jatkuu edelleen. Esimerkiksi vuosina 2016–2018 Romaniasiaan neuvottelukunnan, Kansallisarkiston ja SKS:n yhteishankkeessa tallennettiin arkistoihin useita henkilö- ja yhdistysarkistoja (mm. Aleka Stobin, Voitto Ahlgren ja Malla Laiti), joissa on monenlaista Suomen romanikieleen ja sen opettamiseen liittyvää aineistoa. SKS:n arkistossa sijaitsevan Suomen romanien arkisto -kokoelman yleisluettelo on saatavilla SKS:n internetsivuilla.<sup>50</sup>

Laajimmat Suomen romanin tutkimusaineistot sijaitsevat Kotimaisten kielten keskuksessa (Kotus).<sup>51</sup> Työ romanin parissa alkoi varsinaisesti 1980-alkupuolella sanakirjayhteisön merkeissä. Keskeisenä henkilönä tässä työssä oli Viljo Koivisto. Sanakirjatyön ohella Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa on dokumentoitu 1990-luvulta alkaen romanian puhuttuna kielenä. Romanikielisiä äänitteitä Kotuksessa on kaikkiaan n. 60 tuntia. Vanhimmat niistä ovat Pertti Valtosen 1965 äänittämiä lyhyitä katkelmia. Vuonna 1995 Kotimaisten kielten tutkimuskeskus järjesti Romanikieli Suomessa -seminaarin sekä oli mukana Hanasaassa pidetyn kolmipäiväisen seminaarin järjestelyissä yhdessä Suomen romaniyhdistyksen ja

<sup>48</sup> Luvun lähteenä on käytetty yliopistonlehtori, dosentti Kimmo Granqvistin tekstejä vuodesta 2001 lähtien. Tietoja on täydennetty Kotimaisten kielten keskuksen ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toukokuussa 2022 toimittamalla tiedoilla.

<sup>49</sup> Ks. [www.fennougrica.kansalliskirjasto.fi](http://www.fennougrica.kansalliskirjasto.fi).

<sup>50</sup> Ks. [www.finlit.fi/arkisto](http://www.finlit.fi/arkisto).

<sup>51</sup> Ulriika Puura, Kotimaisten kielten keskus, sähköposti 20.4.2022.

Opetushallituksen kanssa. Suomalais-ruotsalaisen romanikulttuuriseminaarin yhteydessä tehtyjä haastatteluja on yhteensä 19 kappaletta, joiden kesto on n. 13 tuntia.

Yksittäisten tutkijoiden romanikielisiä äänitteitä on muutamia myös Suomen ulkopuolelta, Unkarista ja Virossa. Kotuksessa on myös paperimuotoista romanikieleen liittyvää aineistoa. Romanikielen arkisto sisältää julkaisujen käsikirjoituksia, romanikielen lautakunnan arkiston ja jonkin verran muitakin romanikieleen liittyvää aineistoa.

Kotimaisten kielten keskuksessa romanikielen aineistoja kehitettiin 1900- ja 2000-luvuilla sekä kirjoitetun että puhutun kielen korpuksiksi (laajuus yhteensä noin 217 000 sanaa). Korpuksat käsittävät edellä mainittujen aineistojen lisäksi vanhoja sanastoja aina 1900-luvun alusta, evankeliumien käännöksiä, romanikielisiä kirjoituksia 1970-luvulta vuoteen 1995, Yleisradion romanikielisiä uutisia vuosilta 1997–2000 sekä puhuttua kieltä (mm. Juhani Pallosen (1995) ja Hellevi Hedman-Valentinin (2000–2001) haastattelunauhojen litteroinnit). Myös Ruotsissa professori Lars Borin kokosi merkittävän Suomen romanikielen korpuksen, jonka laajuudeksi tuli 110 000 sanaa. Borinin korpus koostuu ensi sijassa kirjoitetusta romanista.

Taulukko 1. Kotimaisten kielten romanikielen korpuksat<sup>52</sup>

Aineisto	Sanamäärä (11/2001)
Puhekieli	95 000
Romano Boodos -aineisto	46 000
Evankeliumien käännökset	27 000
Romanikieliset uutiset	24 000
Arthur Thesleff	7 600
Oskari Jalkio	7 600
Yrjö Temo	4 500
MNS	3 000
Axel Kronqvist	2 700
Yhteensä	217 406

2000-luvun alussa suomalaisen romanikielen tutkimuksen merkittävimiksi alueiksi vaihtuivat äänne- ja muotorakenne, lauseoppi sekä kielisosiologia ja kielen käytön tutkimus (tutkijoita mm. Hedman, Granqvist (& Viljanen) ja Pirttisaari). Nykyisin Suomen romanikielen tutkimus on kansainvälistä. Kaikki tämä on heijastunut myös kielen dokumentointiin sekä aineiston saavutettavuuteen. Suomen romani onkin edustettuna Manchesterin yliopiston The Morphosyntactic Typology of Romani Dialects -hankkeen tuottamassa romanikielen tietokannassa sekä Grazin, Manchesterin ja Århusin yliopistojen tuottamassa ROMLEX – the Romani Lexicon Project -hankkeen tietokannassa.

<sup>52</sup> <https://www.kotus.fi/files/474/romkotus.pdf>. Viitattu 4.8.2022.



Arkistot ja museot voisivat toimia romanikielen ja -kulttuurin, laajemmin kulttuuriperinnön, elvyttämisessä sen tallentamisen ohella nykyistä suuremmassa roolissa. Jo nyt esimerkiksi paikalliset Nurmeksen museo ja Pietarsaaren museo sekä valtakunnallisesti toimiva Kansallismuseo tekevät merkittävää tallennus- ja elvytystyötä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistolle on myös kehkeytynyt toimiva yhteistyö Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin oppiaineen kanssa. Opiskelijat ovat vierailleet säännöllisesti arkistossa ja heille on järjestetty luentoja arkistoteemalla. Vierailujen ja opetuksen pääpaino on ollut romanien perinnelauluissa, musiikkikulttuurissa sekä romanien muistitiedon keruukeruuhistoriassa osana suomalaista kansanperinteen ja muistitiedon tallennusta.

# LUONNOS

## 4 Romanikielen asema koulutusjärjestelmässä

### 4.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet huomioivat romanilapset ja romanikielen seuraavasti:

*Romanilasten varhaiskasvatuksen erityisenä tavoitteena on vahvistaa lasten myönteistä identiteettikehitystä ja tietoisuutta omasta historiastaan ja kulttuuristaan sekä lisätä lasten osallisuutta yhteiskunnassa. Lisäksi tuetaan lasten kielellistä kehitystä yhteistyössä lasten huoltajien ja romaniyhteisön kanssa. Mahdollisuuksien mukaan lapsille järjestetään tilaisuuksia käyttöä ja omaksua romanikieltä. Henkilöstö vahvistaa romanien kieli- ja kulttuuriperinnön säilymistä yhteistyössä huoltajien kanssa.<sup>53</sup>*

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa painotetaan siis henkilöstön yhteistyötä romanihuoltajien ja romanikielisen yhteisön kanssa. Parhaimmillaan tämä antaa mahdollisuuksia kielikontaktiin niille lapsille, joiden kotipaikkakunnalla romanikieli on säilynyt paremmin ja esimerkiksi kieltä puhuvan vanhemman väestön kielellistä tukea on saatavilla. Vastaavasti paikkakunnilla, jossa romanikieltä ei enää puhuta yhteisössä, lasten mahdollisuudet päästä käyttämään kieltä ovat lähes olemattomat. Varhaiskasvatuksen henkilöstöltä perusteiden kirjaus vaatii joka tapauksessa paneutumista romanikielen tilanteeseen yhdessä romanihuoltajien kanssa.

Opetushallitus myöntää varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen järjestäjille valtionavustusta kaksikielisen opetuksen laajentamiseen. Avustuksen yhtenä painopisteenä on kotoperäisten kielten elvyttäminen, esimerkiksi kielirikasteinen varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus tai muu kansalliskielistrategiaa tukeva toiminta kotoperäisten kielten elvyttämisen tai osaamisen vahvistamisen näkökulmasta. Kotoperäisinä kielinä avustuksessa on mainittu saamen kieli, romanikieli, karjalan kieli ja suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli.<sup>54</sup> Valtionavustusta kaksikielisen opetuksen laajentamiseen ei ole haettu lainkaan romanikieliseen toimintaan.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainitulla kielirikasteisella varhaiskasvatuksella halutaan tukea kieltenoppimista ja motivoida lapsia siihen. Kielirikasteisessa varhaiskasvatuksessa alle 25 prosenttia toiminnasta järjestetään säännöllisesti ja suunnitellusti jollakin muulla kuin varhaiskasvatuslaissa määritellyllä varhaiskasvatuksen kielellä. Myös kielipesät<sup>55</sup> mainitaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Niillä halutaan vahvistaa lasten tietämystä omasta kulttuuristaan ja tarjotaan mahdollisuus oppia perheessä tai suvussa puhuttua uhanalaista vähemmistökieltä tai alkuperäiskansan kieltä. Kielipesätoiminnan periaatteita ei varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellä kovin tiukasti, vaan todetaan, että ne voivat olla kielikylyn kaltaisia.

Esiopetuksessa romanikielen opetus ei kovin monen lapsen osalta toteudu, vaikka opetuksen järjestäjillä on mahdollisuus sijoittaa esiopetuksen oppilaita valtionavusteisen perusopetusta täydentävän romanikielen

<sup>53</sup>Opetushallitus (2022) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/8274670> . Viitattu 21.2.2022.

<sup>54</sup> Opetushallitus (2022) Valtionavustus kaksikielisen opetuksen laajentamiseen, <https://www.oph.fi/fi/funding/valtionavustukset-kaksikielisen-opetuksen-laajentamiseen-2022>. Viitattu 21.2.2022.

<sup>55</sup> Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportissa vuodelta 2021 toivottiin, että kielipesä määriteltäisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vain uhanalaisten kielten elvyttämisen toimintamalliksi (Kõhanga Reo, Language Nest), jossa noudatettaisiin varhaisen täydellisen kielikylyn menetelmää (early total immersion). Kõhanga Reo -kielipesämääritelmä ei myöskään vastaa määritelmää esimerkiksi Opetushallituksen romanikielen kielipesille (2009–2016), joiden toiminta oli suunnattu kaikenikäisille romaneille. Ks. Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti (2021). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25, 23.

opetuksen oppilasryhmiin. Valtionavustusta ei kuitenkaan makseta perusopetuksen opetusryhmään sijoitettujen esiopetuksen oppilaiden lukumäärän perusteella<sup>56</sup>.

Opetushallitus teki vuosilta 2018–2019 selvityksen romanilasten osallistumisesta ja osallisuudesta varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Tietoa kerättiin valtakunnallisesti sekä romanihuoltajilta että muun muassa esiopetuksen henkilöstöltä, joilta kysyttiin myös romanikieleen ja -kulttuuriin liittyviä kysymyksiä. Romanihuoltajista yhdeksän prosenttia kertoi, että romanikielen opetuksen mahdollisuudesta oli tiedotettu esiopetuksen oppilaiden huoltajille. Vain kolme prosenttia huoltajista ilmoitti esiopetuksessa olevan lapsensa saaneen romanikielen opetusta. Vaikka romanikielen opetus toteutui esiopetuksessa vain harvoin, kolme neljästä huoltajasta piti sitä tärkeänä: he halusivat lastensa oppivan kieltä. Jotkut huoltajista kertoivat pitävänsä kielenopetusta tärkeänä myös romanikielen säilymisen vuoksi. Esiopetuksen henkilöstöstä vain 30 prosenttia tiesi, että romanioppilaat saattoivat saada romanikielen opetusta jo esiopetuksessa. Vain harvat asian tunteneista kertoivat pyrkineensä tiedottamaan kielenopetuksen mahdollisuudesta romanihuoltajille.<sup>57</sup>

Kuten varhaiskasvatuksessa, myös esiopetuksessa voidaan järjestää romanikieltä elvyttävää toimintaa valtionavustuksen (kaksikielisen opetuksen laajentaminen) turvin.

#### 4.2 Perusopetus ja aikuisten perusopetus

Romanikielen ja -kulttuurin opetus käynnistyi Helsingin, Vantaan ja Espoon peruskouluissa vuonna 1989.<sup>58</sup> Opetusta on saanut vain pieni osa, eri vuosina noin 10–20 prosenttia koko maan romanioppilaista. Syyt opetuksen vähäisyyteen liittyvät kaikkein eniten romanikielen opettajien vähyyteen. Kelpoisia opettajia ei ole saatavissa, mutta myös ilman kelpoisuutta toimivien opettajien löytäminen on lähes kaikilla paikkakunnilla erittäin vaikeaa. Kaikki romanikodit eivät koe, että romanikielen opetus olisi heidän lapsilleen tärkeää, mutta läheskään aina romanivanhemmat eivät edes tiedä romanikielen opetuksen mahdollisuudesta. Ongelmia on vuosien varrella ollut myös oppimateriaalien laadussa ja määrässä.

#### Romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärä

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti romanikieltä voidaan opettaa äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen oppimääränä. Kuten muutkin äidinkieli ja kirjallisuus -oppimäärät myös romanikieli ja kirjallisuus on monitieteinen taito-, tieto- ja kulttuurialue, jonka opetus perustuu laajaan tekstikäsitteeseen.<sup>59</sup> Romanikieli ja kirjallisuus on vaativa oppimäärä, eikä sen opetusta toistaiseksi toteuteta. Oppilaan haasteena on, että hänen olisi opiskeltava kahta eri äidinkielen oppimäärää, joista toinen olisi joko suomen kieli ja kirjallisuus tai sitä vastaava äidinkielen oppimäärä svenska och litteratur. Jos romanikieliselle oppilaalle opetetaan äidinkieltä romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän mukaisesti, voidaan sen ja muiden kielten opettamiseen käytettävä tuntimäärä jakaa opetuksen järjestäjän päättämällä

---

<sup>56</sup> Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista. 1777/2009; Opetushallitus (2022) Valtionavustukset vieraskielisten sekä saamen- ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetukseen sekä heidän oman äidinkieltensä opetukseen vuonna 2022 <https://www.oph.fi/fi/funding/valtionavustukset-vieraskielisten-seka-saamen-ja-romanikielisten-oppilaiden-ja-3>. Viitattu 21.2.2022.

<sup>57</sup> Rajala Susanna & Schwartz Miriam (2020) Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Selvitys vuosilta 2018–2019, Opetushallitus 2020:26.

<sup>58</sup> Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009, 21.

<sup>59</sup> Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Opetushallitus 104/011/2014.

tavalla. Oppilaalle opetetaan toisen kotimaisen kielen sijasta suomen kieltä tai ruotsin kieltä erityisen oppimäärän mukaisesti.<sup>60</sup>

Päinvastoin kuin äidinkielen opiskeluun yleensä, romanikielen opiskeluun äidinkielenä oppilas ei välttämättä saa tukea koulun ulkopuolelta. Voi olla, että oppilas ei kohtaa kieltä lainkaan opetuksen ulkopuolella. Oppimäärän suorittaminen antaisi kuitenkin oppilaalle hyvät suulliset ja kirjalliset valmiudet käyttää romanikieltä sekä esimerkiksi valmiuden siirtyä romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän opiskelijaksi lukioon.

#### Perusopetusta täydentävä romanikielen opetus

Kaikki nykyisin annettava romanikielen opetus on ns. perusopetusta täydentävää opetusta, jota varten on opetussuunnitelman perusteiden liitteeksi laadittu suppeammat romanikielen opetuksen tavoitteet. Tämän opetuksen järjestämiseen koulutuksen järjestäjä voi saada valtionavustusta enintään kahdesta tunnista viikossa jokaista neljän oppilaan laskennallista ryhmää kohti. Jos romanikielen ryhmässä ei kunnassa ole neljää oppilasta, voidaan avustus myöntää myös kahden oppilaan ryhmää kohti. Asetuksen mukaan perusopetusta täydentävää romanikielen opetusta voivat opiskella kaikki ne oppilaat, joiden äidinkieli tai jokin perheen kielistä on romanikieli. Opetusryhmään voi kuulua oppilaita eri kouluista ja eri kunnista, esiopetuksesta, perusopetuksesta ja lukiokoulutuksesta. Valtionavustusta myönnetään enintään 86 % laskennallisista kustannuksista, joka opetustuntia kohti on 25 €. Opetus tulee järjestää oppilaan työpäivän aikana.<sup>61</sup>

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden liite 2 määrittelee perusopetusta täydentävän romanikielen opetuksen tehtäväksi auttaa oppilaita kiinnostumaan omasta kielestään ja kulttuuristaan. Opetus rakentaa ja vahvistaa oppilaiden kulttuurista identiteettiä ja tukee rinnakkais- ja monikielisyyskehittymistä. Opetuksen tavoitteet ja sisältöalueet liittyvät vuorovaikutuksessa toimimiseen, tekstien tulkitsemiseen, tekstien tuottamiseen ja kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin ymmärtämiseen. Oppilaalle annetaan lukuvuoden päättyessä osallistumistodistus oppilaan perusopetusta täydentävän romanikielen opiskelusta. Todistukseen merkitään opetuksen laajuus ja sanallinen arvio tai numeroarvosana opetuksen järjestäjän päättämällä tavalla.<sup>62</sup> Tulevaisuudessa voitaisiin myös pohtia, voisiko romanikielen täydentävä opetus kuulua valinnaisiin aineisiin.

Valtionavustuksesta huolimatta monessa kunnassa perusopetusta täydentävän romanikielen opetuksen järjestäminen on mahdotonta, koska monilla paikkakunnilla romanikielen opettajaa on lähes toivotonta löytää. Kuitenkin joissakin kunnissa on hyvin pitkät opetuksen järjestämisen perinteet. Opetuksen järjestäminen on parhaimmillaankin haavoittuvaa: romanikielen opettajan eläköityessä uutta opettajaa on todella vaikea löytää.

Romanikielen perusopetusta täydentävää opetusta sai vuonna 2000 yhteensä 73 romanioppilasta. Romanioppilaiden perusopetuksen tuen valtionavustukset kunnille (2008–2015) nostivat oppilaiden määrää 2010-luvun alussa, koska muiden tukitoimien lisäksi myös romanikielen merkitys romanioppilaiden identiteetin tukena sai kuntien kehittämistyössä nostetta. Huippuvuonna 2011 oppilaita oli 173, mikä

---

<sup>60</sup> Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012 8 §, 3

<sup>61</sup> Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista. 1777/2009; Opetushallitus (2022) Valtionavustukset vieraskielisten sekä saamen- ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetukseen sekä heidän oman äidinkieltensä opetukseen vuonna 2022 <https://www.oph.fi/fi/funding/valtionavustukset-vieraskielisten-seka-saamen-ja-romanikielisten-oppilaiden-ja-3>. Viitattu 21.2.2022.

<sup>62</sup> Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Opetushallitus 104/011/2014, liite 2.

karkeasti arvioiden tarkoittaa noin viidennestä perusopetuksen romaniooppilaista. Romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrä on vuoden 2011 jälkeen ollut laskussa. Vuonna 2019 oppilaita oli 74, mutta Covid19-pandemian aikaan määrä on edelleen laskenut. Viimeisin saatavilla oleva tilasto vuodelta 2021, jolloin kunnat hakivat Opetushallitukselta valtionavustusta romanikielen opetukseen, osoitti, että lukumäärä oli pudonnut vain 66 oppilaaseen.

## Romanikielen oppimistulokset

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus arvioi keväällä 2015 perusopetuksen 7.–9.-luokkalaisten romanikieli äidinkielenä -oppimäärän oppimistuloksia. Arvioinnissa tarkasteltiin, miten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) tavoitteet oli saavutettu. Arvioinnin osa-alueet olivat kielentuntemus, kuullun ymmärtäminen, luetun ymmärtäminen, kirjoittaminen ja puhuminen. Valtakunnalliseen arviointiin pyrittiin saamaan mukaan kaikki romanikieltä äidinkielenään opiskelevat vuosiluokkien 7–9 oppilaat. Arviointiin osallistui seitsemästä yläkoulusta 12 oppilasta, joiden osaamisen taso vaihteli paljon. Osa oppilaista opiskeli romanikieltä vasta ensimmäistä vuotta, enimmillään oppilaat olivat opiskelleet kahdeksan vuotta. Myös romanikielen viikoittaisten oppituntien määrä vaihteli. Oppilaiden opiskelu oli saattanut olla jatkuvaa tai siinä oli saattanut olla välillä taukoa.

Vaikka raportti paljasti suuriakin puutteita yläkouluikäisten romanikieltä opiskelevien taidoissa, sen antama tieto on ainutlaatuisen arvokasta. Yläkoulussa romanikielen opiskelu on todella harvinaista, mutta vielä kuitenkin löytyy romaninuoria, jotka osaavat romanikieltä ainakin jollakin tasolla. Kuullun ymmärtämisen tehtävät osattiin parhaiten. Raportin mukaan

*oppilaat, jotka puhuivat romanikieltä kotona päivittäin, pärjäsivät kaikilla osa-alueilla paremmin kuin oppilaat, jotka puhuivat romanikieltä vain silloin tällöin. Tyttöjen ja poikien osaaminen vaihteli; tytöt olivat parempia luetun ja kuullun ymmärtämisen tehtävissä, pojat taas hallitsivat kielentuntemuksen ja puhumisen. Mikäli oppilailla oli oma romanikielen oppikirja käytössä tai opettaja käytti romanikielen oppikirjaa opetuksessa, oppilaat pärjäsivät muita paremmin kaikilla osa-alueilla.*

*Asenneosioissa selvitettiin, miten hyödylliseksi oppilaat kokivat romanikielen, kuinka mieluisaa sen opiskelu on ja miten oppilaat suhtautuivat itseensä romanikielen oppijoina. Oppilaat eivät kokeneet itsenään kovinkaan hyväksi romanikielessä, romanikielen hyödyllisyydestä oppilailla oli keskimäärin neutraalit asenteet, mutta sen sijaan romanikielestä oppiaineena pidettiin.<sup>63</sup>*

## Aikuisten perusopetus

Aikuisten perusopetus on tarkoitettu niille henkilöille, jotka eivät ole suorittaneet perusopetuksen oppimäärää tai joilla on tarve täydentää perusopetuksen tutkintoaan tai korottaa oppiaineiden arvosanoja. Aikuisten perusopetuksen kohderyhmiin kuuluvat muun muassa aikuiset romanit, joilla on vain vähän peruskouluopintoja tai peruskoulun päättötodistus puuttuu.<sup>64</sup> Aikuisten perusopetusta järjestävät erityyppiset oppilaitokset, yleensä aikuislukiot, kansanopistot ja kansalaisopistot.

<sup>63</sup> Huhtanen Mari ja Puukko Mika (2016), Romanikielen asema, opetus ja osaaminen. Romanikielen oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi. Julkaisut 4:2016.

<sup>64</sup> Opetushallitus, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/aikuisten-perusopetus>. Viitattu 26.1.2022.

Aikuisten perusopetukseen osallistuvien opiskelijoiden ikä, elämäkokemus, aiemmat oppimiskokemukset, opiskeluvalmiudet ja opintojen lähtötaso voivat olla hyvin erilaiset. Puutteelliset perustiedot ja -taidot voivat olla aikuiselle opiskelijalle sekä elämänhallintaa haittaava että itsetuntoa alentava tekijä. Puutteellisesta koulutustaustasta huolimatta tähän ryhmään kuuluvat ovat aikuisia, joilla on elämäkokemusta ja koulun ulkopuolella hankittuja tietoja ja taitoja, jotka voidaan tavalla tai toisella kytkeä opintoihin ja oppimisprosessiin. Ohjauksen avulla tämä näkymätön osaaminen saadaan näkyväksi. Käytännönläheisyys ja aiemmin hankitun osaamisen hyödyntäminen ovat olennaisia piirteitä aikuisten ohjauksessa.<sup>65</sup>

Romanikielen eriasteinen taito ja romanikulttuurin tunteminen voisivat olla juuri sellaista osaamista, mikä pitäisi tehdä näkyväksi aikuisten perusopetuksessa. Myös romanikielen opiskelu on mahdollista, koska aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on määritelty muu perusopetukseen soveltuva aine tai aihealue sekä valinnaiset kurssit (3.14 MUU).

*Opetuksen järjestäjä voi sisällyttää paikallisen opetussuunnitelman päättövaiheen opetustarjontansa aineita tai aihealueita edellyttäen, että ne tukevat aikuisten perusopetuksen tavoitteiden saavuttamista. Tällaisia voivat olla esimerkiksi muut vieraat kielet, taide- ja taitoaineet, tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen, ammatilliset opinnot, työelämään liittyvä osaaminen tai työelämään tutustuminen.<sup>66</sup>*

Romanikielen opetus aikuisten perusopetuksessa voi tukeutua perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevan liitteeseen<sup>67</sup>, joka antaa tavoitteita perusopetusta täydentävälle romanikielen opetukselle. Tavoitteet ovat helposti sovellettavissa aikuisille. Romanikielen opettajan löytyminen aikuisten perusopetukseen on todennäköisesti yhtä haastavaa kuin aina, mutta esimerkiksi etäopetuksen järjestäminen aikuisille on puolestaan helppoa.

Opetuksen järjestäminen oppivelvollisten perusopetuksessa antaa opetuksen järjestäjälle mahdollisuuden hakea valtionavustusta. Mahdollisuus valtionavustuksen hakemiseen on aikuisten perusopetuksen järjestäjällä ainoastaan, mikäli avustusta haetaan vain niiden opiskelijoiden perusteella, jotka suorittavat koko aikuisten perusopetuksen oppimäärää eli tavoittelevat perusopetuksen päättötodistusta. Valtionavustusta ei voi hakea yksittäisten oppiaineiden suorittajien perusteella.<sup>68</sup>

#### 4.3 Toisen asteen koulutus

Romanikielen opiskelun mahdollisuus lukiossa

Lukio on yleissivistävä koulutus, joka antaa valmiudet jatkaa opintoja yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa. Lukiossa opiskelija suorittaa vähintään 150 opintopistettä. Opinnot kestävät yleensä kolme vuotta, ja niiden päätteeksi suoritetaan ylioppilastutkinto.<sup>69</sup>

<sup>65</sup> Opetushallitus, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/aikuisten-perusopetuksen-alkuvaiheen-ohjaus-ja-henkilokohtainen>. Viitattu 26.1.2022.

<sup>66</sup> Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2017), <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/8355407>. Viitattu 19.7.2022.

<sup>67</sup> Perusopetusta täydentävän romanikielen opetus, liite 2, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014)

<sup>68</sup> Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1705/2009) 1 §; Perusopetuslaki (628/1998), 46 §, 2. mom.

<sup>69</sup> Opetushallitus, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lukiokoulutus>. Viitattu 29.6.2022.

Lukion opetussuunnitelman perusteiden arvoperusta rakentuu demokratialle ja suomalaiselle sivistysihanteelle, jonka mukaan opiskelu ja oppiminen uudistavat yhteiskuntaa ja kulttuuria. Sivistys on yksilöiden ja yhteisöjen taitoa tehdä ratkaisuja eettisen pohdinnan, toisen asemaan asettumisen ja tietoon perustuvan harkinnan avulla. Sivistykseen kuuluu taito ja tahto käsitellä inhimillisten pyrkimysten ja vallitsevan todellisuuden välisiä ristiriitoja eettisesti, myötätuntoisesti ja ratkaisuja etsien. Sivistys ilmenee huolenpitona, avarakatseisuutena, laaja-alaisena todellisuuden hahmottamisena ja sitoutumisena toimintaan myönteisten muutosten puolesta.<sup>70</sup>

Lukio on perinteisesti ollut romaneille melko vieras koulutusmuoto, mutta viime vuosina yhä useammin lukio valikoituu myös romaninuorten koulutusväyläksi<sup>71</sup>. Tulevaisuudessa on kiinnostavaa, miten oppivelvollisuuden laajentamisen toimenpiteet vaikuttavat romaninuorten hakeutumiseen perusopetuksesta lukioon.

Kuten perusopetuksessa myös lukiokoulutuksessa on mahdollista valita äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen valikoimasta romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärä. Oppimäärää ei ole juurikaan opiskeltu lukioissa, vaan romanikielen opiskelu pohjautuu lukiokoulutusta täydentävään opetukseen, johon opetuksen järjestäjällä on mahdollista hakea valtionavustusta<sup>72</sup>. Lukio-opiskelijoita voidaan myös tarvittaessa liittää perusopetuksen ryhmiin.

#### Romanikieli ja ylioppilastutkinto

Ylioppilastutkinnon koevalikoimaan ei kuulu romanikielen koe äidinkielen ja kirjallisuuden kokeissa, mutta ei liioin vieraissa kielissä järjestettäviin kokeisiin. On kuitenkin kiinnostavaa pohtia tilannetta saamen kielten ylioppilaskokeiden kautta:

Ylioppilastutkinnon äidinkielen ja kirjallisuuden kokeet järjestetään suomen, ruotsin ja saamen kielissä (L 502/2019, 3 §). Saamen äidinkielen ja kirjallisuuden koe järjestetään inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kielessä. Vieraissa kielissä järjestetään lisäksi lyhyeen oppimäärään (B3) perustuvat kokeet muun muassa inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kielissä (A 612/2019, 4 § 3 mom.). Keväällä 2022 tai sen jälkeen aloitettuun tutkintoon kokelas voi sisällyttää vieraan kielen kokeena saamen äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen (L 502/2019, 11 §). Tutkintoon vaadittavana kokeena vieraan kielen kokeen sijasta suoritettun saamen äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen katsotaan vastaavan vaativamman tason koetta (L 502/2019, 10 §).<sup>73</sup>

Jo nyt lukion opetussuunnitelman perusteisiin kuuluvan, vaativan romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän suorittaminen kokonaisuudessaan voisi tuoda painetta saada äidinkielen ja kirjallisuuden koe

<sup>70</sup> Lukion opetussuunnitelman perusteet (2019), Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2019: 2a, [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2019.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf). Viitattu 29.6.2022.

<sup>71</sup> Minustako ylioppilas? Lukio-opas romaneille (2018). Opetushallitus [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/191560\\_oph-esite-minustako-ylioppilas-2018\\_0.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/191560_oph-esite-minustako-ylioppilas-2018_0.pdf). Viitattu 29.6.2022.

<sup>72</sup> Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista. 1777/2009; Opetushallitus (2022) Valtionavustukset vieraskielisten sekä saamen- ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetukseen sekä heidän oman äidinkieltensä opetukseen vuonna 2022 <https://www.oph.fi/fi/funding/valtionavustukset-vieraskielisten-seka-saamen-ja-romanikielisten-oppilaiden-ja-3>. Viitattu 21.2.2022.

<sup>73</sup> Ylioppilastutkinto, [https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston\\_tiedostot/Ohjeet/Yleiset/yleiset\\_maaraykset\\_ja\\_ohjeet.pdf?v=160622](https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Yleiset/yleiset_maaraykset_ja_ohjeet.pdf?v=160622). Viitattu 29.6.2022.

romanikielessä osaksi ylioppilastutkintoa. Enemmän tai vähemmän monikieliset romanioppilaat kuitenkin tarvitsevat erityisen paljon juuri suomen kielen (suomen kieli ja kirjallisuus) opintoja lukiossa. Onko siis realistisempaa ajatella, että romanioppilaat voisivat lukiossa opiskella romanikieltä vieraiden kielten lyhyenä oppimääränä (B3)? Tällaista vaihtoehtoa ei nykyisissä lukion opetussuunnitelman perusteissa ole. Pitäisikö vaihtoehto olla, jotta olisi myös mahdollisuus saada romanikieli vieraana kielenä osaksi ylioppilastutkintoa?

#### Ammatillinen koulutus

Ammatillinen koulutus on suunnattu perusopetuksen päättäneille nuorille, muille vailla ammatillisesti suuntautunutta tutkintoa oleville sekä aikuisille, jotka jo ovat työelämässä. Se tarjoaa ammatillista osaamista kullekin opiskelijalle hänen tarpeensa mukaan. Painopiste on puuttuvan osaamisen hankkimisessa.<sup>74</sup> Laki ammatillisesta koulutuksesta antaa koulutuksen järjestäjälle mahdollisuuden antaa opetusta romanikielellä.<sup>75</sup>

Monissa ammatillisissa oppilaitoksissa voi suorittaa kasvatusta- ja ohjausalan ammattitutkinnon, joka sisältää koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjauksen, perhepäivähoidon, romanityön, kasvatusta ja ohjauksen osaamisalat. Tutkinnon perusteiden mukaan tutkinnon suorittanut voi työskennellä alan vaativissa tehtävissä eri-ikäisten kasvatusta- ja ohjaustyössä, eri koulutusasteilla ja -muodoissa, eri hallinnon aloilla sekä vapaa-ajan toiminnassa. Romanityön osaamisalan tutkinnon suorittanut

*osaa toimia erilaisissa kasvatusta-, opetusta- ja ohjausalan toimintaympäristöissä. Hän toimii kasvattajana ja ohjaajana työyhteisössään ja edistää yhteisöllisyyttä ja ammatillista vuorovaikutusta. --- Tutkinnon suorittanut osaa ohjata sekä yksilöä että ryhmiä, tunnistaa työssään erityistä tukea tarvitsevat oppijat ja ohjattavat sekä osaa tukea heidän toimintakykyään ja oppimistaan. --- Romanityön osaamisalan suorittanut osaa kohdata työssään romaniasiakkaita ja muista kulttuureista tulevia henkilöitä. Hän tiedostaa eri ammattiryhmien tiedon tarpeen romanikulttuurista ja kulttuurisesta monimuotoisuudesta ja toimii moniammatillisessa yhteistyössä.<sup>76</sup>*

Jotkut ammatilliset oppilaitokset ovat järjestäneet erityisesti romaneille suunnattuja opintoja. STEP-koulutus (entinen Seurakuntaopisto) on kasvatusta- ja ohjausalan suurin kouluttaja Suomessa, ja on romaneille varsin tuttu kouluttaja. STEP-koulutuksen järjestämässä kasvatusta- ja ohjausalan ammattitutkinnossa on 20 opintopistettä vapaavalintaisia opintoja, joita mahdollisesti voitaisiin hyödyntää romanikielen opintoihin. Näin kasvatusta- ja ohjausalan tutkinto voisi soveltua esimerkiksi lasten ja aikuisten romanikielen kerhojen tai vastaavan toiminnan ohjaajalle. Romanikielen opintokokonaisuus voisi olla Helsingin yliopiston romanikieli ja -kulttuuri -oppiaineen tarjoama.

#### 4.4 Vapaa sivistystyö

Vapaan sivistystyön oppilaitokset eli kansalaisopistot, kansanopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot ja liikunnan koulutuskeskukset voivat melko itsenäisesti päättää opintotarjonnastaan niille myönnettävän valtionrahoituksen puitteissa. Kullakin oppilaitostyypillä on oma tehtävänsä kokonaisuudessa.

<sup>74</sup> Opetushallitus, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/amatillinen-koulutus-suomessa>. Viitattu 26.1.2022.

<sup>75</sup> Laki ammatillisesta koulutuksesta (530/2017) 24 §.

<sup>76</sup> Opetushallitus, <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/esitys/5116903/reformi/tiedot>. Viitattu 26.1.2022.



Vapaan sivistystyön oppilaitosten toiminta on romaneille edelleen melko vierasta. Joillakin kansanopistoilla on jo pitkään ollut romaneille suunnattua koulutusta, esimerkiksi vaateompelua tms. Erityisesti romanikielen opetuksen järjestämisestä usean vuosikymmenen kokemus on Itä-Karjalan kansanopistolla Punkaharjulla. Siellä on pidetty viikon kestäviä romanikielen kesäkursseja yhteistyössä Opetushallituksen ja nykyään Savonlinnan seudun romaniyhdistyksen kanssa. Ns. romanikielen kesäkouluissa on perinteisesti ollut kielen opetusta sekä aikuisille että lapsille. Vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat kuitenkin tarjota romaneille paljon opiskelumahdollisuuksia, nykyään myös esimerkiksi verkko-opetuksena. Erityisesti kansalaisopistojen kurssitarjonta voisi luoda koko maan kattavia mahdollisuuksia järjestää romanikielen ja/tai romanien historian ja kulttuurin opintoja?

Kansalaisopistoja on Suomessa hieman alle 180, ja toimintaa löytyy jokaisen kunnan alueelta. Kansalaisopistot eivät järjestä tutkintoon johtavaa koulutusta, vaan kaiken perustana on ihmisen oma halu oppia ja kehittyä. Opetustarjonta on monipuolista, ja sillä pyritään vastaamaan monien eri väestöryhmien oman osaamisen kehittämistarpeisiin tuomalla opetus mahdollisimman lähelle ihmistä.

Pääosa opetuksesta järjestetään yhden opetuskauden (syys-/kevätkausi) mittaisina kursseina, mutta niiden lisäksi järjestetään esimerkiksi lyhyt- ja intensiivikursseja. Tarjonta eri opistojen välillä vaihtelee huomattavastikin, mutta yleisesti kursseja järjestetään liikunnan, hyvinvoinnin, vieraiden kielten, kuvataiteiden, esittävän taiteen, musiikin, tietotekniikan, äidinkielen ja kirjallisuuden, yhteiskunnallisten aineiden, käsityön ja kotitalouden ainealoilla. Valtaosa opetuksesta on kaikille avointa.

Valtion kansalaisopistoille myöntämä perusrahoitus, valtionosuus, kattaa vain osan toiminnan kuluista. Tämän vuoksi suurin osa kansalaisopistojen järjestämisestä kursseista on maksullisia. Kansalaisopistojen, kansanopistojen ja opintokeskusten ylläpitäjille Opetushallitus myöntää vuosittain ns. opintoteliavustusta. Se on tarkoitettu korvaamaan aikuisopiskelusta perittäviä maksuja vapaan sivistystyön tutkintoon johtamattomassa koulutuksessa. Avustuksen avulla oppilaitos voi alentaa opintomaksuja tai jättää ne kokonaan perimättä opiskelijoilta, joiden kouluttautumista halutaan edistää. Opintoteteleillä voidaan tukea muun muassa työttömien ja seniorien koulutusta. Lisäksi erityisryhminä on mainittu henkilöt, joilla ei ole perusopetuksen jälkeistä koulutusta, ja alle 25-vuotiaat, joilla ei ole jatkokoulutuspaikkaa, sekä henkilöt, joilla oppimisvaikeuksia. Opintoteliavustusta<sup>77</sup> on myös mahdollista kohdentaa romanikielisiin opintoihin.<sup>78</sup>

#### 4.5 Korkeakoulutus

##### Ammattikorkeakoulut

Ammattikorkeakoulut (AMK) ovat pääosin monialaisia ja alueellisia korkeakouluja, joiden toiminnassa korostuu yhteys työelämään ja alueelliseen kehittämiseen. Niiden tehtävänä on antaa työelämän ja sen kehittämisen vaatimuksiin sekä tutkimukseen ja taiteellisiin lähtökohtiin perustuvaa korkeakouluopetusta ammatillisiin asiantuntijatehtäviin.<sup>79</sup>

Diakonia-ammattikorkeakoulu (Diak) on jo pitkään tehnyt vaikuttavaa romanityötä. Romanikenttää on vuosien ajan lähestytty monilla hankkeilla (esimerkiksi Nevo tiija ja Tšetanes naal -hankkeet). Diak on lisäksi järjestänyt romaneille ja muille aliedustetuille ryhmille suunnattuja erillisvalintoja. Nykyään Diak ei järjestä

<sup>77</sup> <https://www.oph.fi/fi/funding/vapaan-sivistystyon-opintoteliavustukset-2022>. Viitattu 26.7.2022.

<sup>78</sup> Kappale 4.4. pohjautuu Heikki Tulkin kirjoittamaan artikkeliin *Vapaa sivistystyö tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia*, Latšo Diives 1/2021, 14–15.

<sup>79</sup> Korkeakoulut, muut julkiset tutkimusorganisaatiot ja tiedelaitokset, Opetus- ja kulttuuriministeriö, <https://okm.fi/korkeakoulut-ja-tiedelaitokset>. Viitattu 24.5.2022.

erillisvalintoja, vaan ns. polkuopintoja avoimessa ammattikorkeakoulussa yhteishaun rinnalla. Aliedustettuihin ryhmiin kohdistettuja toimenpiteitä ovat hakuinfot, ohjaus, valintakoevalmennus, erilaiset työpajat ja mentoroinnit. Toimenpiteillään Diak on pystynyt kasvattamaan romanioiskelijoidensa määrää.<sup>80</sup>

Diak on nykyään romaneille tuttu ammattikorkeakoulu, ja erityisesti sen sosionomiopinnot ovat haluttuja romanien parissa. Sosionomitutkintoon kuuluu 20 opintopistettä vapaavalintaisia opintoja, joita voitaisiin kokeiluluonteisesti suorittaa Helsingin yliopiston tarjoamana romanikielen opintokokonaisuutena<sup>81</sup>. Yhteistyö Helsingin yliopiston kanssa voisi samalla tarjota ammattikorkeakoulun opiskelijalle katsauksen yliopistomaailmaan.

Romanikielen opinnot sosionomitutkinnossa tarjoaisivat mahdollisuuden romanikielen ohjaajan työhön. Jos opiskelija suorittaa amk-tutkinnon lisäksi 60 opintopisteen laajuiset opettajan pedagogiset opinnot (35 ov), hän saa kelpoisuuden opettaa romanikieltä vapaan sivistystyön oppilaitoksessa.

### Yliopistot, erityisesti Helsingin yliopisto

Yliopistot vastaavat itsenäisesti tutkintojensa sisällöstä. Yliopistoissa alemmat korkeakoulututkinnot ovat tavallisimmin kandidaatin tutkintoja ja ylemmät korkeakoulututkinnot maisterin tutkintoja. Vaatimuksena maisterivaiheen opintoihin on alempi korkeakoulututkinto. Maisterin tutkinnon jälkeen on mahdollista suorittaa lisensiaatin ja tohtorin tutkinnot.<sup>82</sup>

Romanikielen ensimmäisen yliopistotasaisen peruskurssin opetti Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksessa Viljo Koivisto vuonna 1999. Koiviston kurssia seurasi vuonna 2001 Pia Brandt-Taskisen opettama peruskurssi. Romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetus käynnistyi kokeiluna Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksessa Bertil Tikkasen ja Kimmo Granqvistin aloitteesta vuonna 2009. Oppiaine ”romanikieli ja -kulttuuri” perustettiin virallisesti vuonna 2012 sen jälkeen, kun Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen tutkijat Henry Hedman ja Kimmo Granqvist olivat siirtyneet Helsingin yliopistoon opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman Kotus-työryhmän ehdotuksen mukaisesti. Yliopisto-opettajana romanikielessä ja -kulttuurissa on vuodesta 2020 toiminut Anette Åkerlund.

Oppiaine perustettiin vapaavalintaiseksi sivuaineeksi (60 op), joka painottui aluksi kokeiluvaiheessa Suomen romanikieleen, mutta laajeni 2012 kattamaan muitakin romanikielen murteita ja laajemmin romaneja eurooppalaisesta näkökulmasta tarkastelevia kursseja. Tutkintojen rakenne- ja sisältöuudistusta koskeneen prosessin myötä romanikielen ja -kulttuurin opintojen rakennetta uudistettiin vuosina 2018–2019 edelleen siten, että romanien historian ja kulttuuriopintojen osuutta kasvatettiin ja romanikielen opetusta supistettiin. Oppiaineet korvattiin opetuskokonaisuuksilla. Periaatteena on, että kaikki opettajat tutkivat ja kaikki tutkijat opettavat. Tällä hetkellä Helsingin yliopisto on Pohjoismaiden ainoa yliopisto, joka opettaa romanikieltä tutkimukseen perustuvasti.

Uusia romanikielen ja -kulttuurin opiskelijoita on aloittanut vuosittain parisen kymmentä joko kirjoilla olevina perustutkinto-opiskelijoina, avoimen yliopiston kautta tai erillisten opintojen suorittajina. Opiskelijoissa on ollut alusta lähtien sekä pääväestöä että romaniväestöä. Opiskelijoiden koulutustaustat ja kiinnostuksen kohteet ovat vaihdelleet suuresti. Osa opiskelijoista on työllistynyt romanikielen ja -

<sup>80</sup> <https://dialogi.diak.fi/2021/02/15/romanityo-pienia-tekoja-suuria-vaikutuksia/>, viitattu 11.7.2022

<sup>81</sup> Diakonia-ammattikorkeakoulun vararehtori Pirjo Hakala keskustelussa Susanna Rajalalle 16.3.2022

<sup>82</sup> <https://opintopolku.fi/konfo/fi/sivu/yliopistotutkinnot>, viitattu 29.7.2022

kulttuurin hankkeisiin tutkimusavustajiksi. Toistaiseksi kaikille tohtorikoulutettaville on järjestynyt rahoitus tutkimushankkeiden kautta.

Romanikielen ja -kulttuurin opetuskokonaisuus on hyvin verkostoitunut kotimaassa ja kansainvälisesti. Yliopistoyhteistyö on luonnollisena osana hankkeiden ja tutkijoiden työtä. Erittäin kiinteää yhteistyötä on ollut Tallinnan yliopiston kanssa Viron romanikielihakkeen kirvoittamana. Vierailevia jatko-opiskelijoita on tullut erityisesti Prahan Kaarlen yliopistosta.

Romanikielen ja -kulttuurin opetus tuottaa osaajia eri tehtäviin, joissa tarvitaan romanikysymysten ja laajemmin vähemmistöasioiden tuntemusta. Erityisesti opintokokonaisuus osallistuu alan opettajien koulutukseen. Romanikielen ja -kulttuurin tutkimus ja yliopisto-opetus tuottavat ja levittävät tutkimukseen yhteiskunnalle perustuvaa tietoa romaneista ja pyrkivät luomaan yhteiskuntaan myönteistä kuvaa romaneista sekä romanikielelle ja -kulttuurille positiivista näkyvyyttä. Opetuskokonaisuuden/ oppiaineen henkilöstössä on alusta asti ollut myös romaneja.

#### Romanikielen tutkimus Helsingin yliopistossa

Suomen romanikielen tutkimuksen instituutiot alkoivat vakiintua vasta 1900-luvun lopulla. Suomalaisen romanikielen tutkimuksen painopiste siirtyi 1980-luvulla Intian muinais- ja keski-indoarjalaisten kieliyhteyksien tutkimuksesta sanakirjatyöhön ja kieliaineistojen keruuseen. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus oli aktiivinen toimija romanikielen sanakirjatyön, tutkimuksen ja huollon alueilla 1980-luvulta vuoteen 2011 saakka. 2000-luvun alun suomalainen romanilingvistiikka oli yleislingvistisesti orientoitunutta variaationtutkimusta, joka tarkasteli yhtä lailla romanikielen nykyisyyttä kuin historiaakin. Painopiste tutkimuksessa oli romanikielen äänne- ja muotorakenteen tarkastelussa, murteentutkimuksessa sekä kielikontaktien ja kielen rapautumisilmiöiden selvittämisessä. Muita tutkimusaloja olivat esimerkiksi romanikielen sosiolingvistiikka ja kielipoliittinen asema<sup>83</sup>.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen tutkijat siirtyivät vuonna 2012 Helsingin yliopistoon. Siirtymän myötä tutkijoiden kiinnostus laajeni Euroopan muihin romanikielen murteisiin ja toiminta kansainvälistyi. Tuloksena oli kaksi kansainvälistä tutkimushanketta (2013–2017), joista toinen tarkasteli Koneen Säätiön rahoittamana romanikielen murteita Itämeren alueella ja toinen puolestaan Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen verkoston rahoittamana Itä-Euroopan romaneja varsinkin maahanmuuton näkökulmasta. Hankkeiden myötä käynnistyi neljä romanitutkimuksen väitöskirjatyötä, joista kaksi on tähän mennessä valmistunut: Lidia Gripenbergin (2019) väitöskirja Itä-Euroopan ja Suomen romanien vuorovaikutuksesta sekä Mirkka Salon (2021) väitöskirja romanikielisestä aineksesta romanien verkkokeskusteluissa. Salon väitöskirja oli historian ensimmäinen Suomen romanikieltä tarkasteleva korkein opinnäyte.<sup>84</sup>

Vuonna 2019 käynnistyi Suomen Akatemian rahoittamana Viron romanikielen murteita tarkasteleva projekti (2019–2023), joka on ensimmäinen isompi Viron romanikielen tutkimushanke ja on mukana perustamassa virolaista romanilingvistiikkaa. Hanke on kansainvälisesti ensimmäisiä romanikieltä

---

<sup>83</sup> Merkittävimpiä tuotoksia olivat Kimmo Granqvistin monografia romanikielen äänne- ja muotorakenteesta (2007), Suomen romanikielen kielioppi (2011), oppikirjat Vaaguno! (2011) ja Vauro! (2012) sekä Henry Hedmanin kenttäselvitys romanikielen käytöstä ja romanien kieliasenteista (2009, 2017).

<sup>84</sup> Hankkeiden muita tuotoksia ovat Suomen romanikielen tieteellinen kielioppi englanniksi (Granqvist & Laitinen, tulossa) ja Suomen romanikielen historiateos (Granqvist, Laitinen & Sadikova, tulossa). Valmistumassa on Itämeren alueen romanikielen murteiden kartasto (Tenser & Granqvist, tekeillä), joka perustuu mittavaan romanikielen murrenäytteiden keruuseen Suomessa, Baltian maissa ja Puolassa vuosina 2013–2014. Henry Hedmanin romanikielen uudissanakirja ilmestyi vuonna 2016.

keskusteluntutkimuksen näkökulmasta tutkivia projekteja. Kimmo Granqvistin johtamassa hankkeessa työskentelee kaksi postdoc-tutkijaa, virolainen tohtorikoulutettava sekä tutkimusavustajia.

# LUONNOS

## 5 Romanikielen oppimisedellytysten parantaminen

### 5.1 Pätevyityminen romanikielen opettajaksi ja ohjaajaksi

Romanikielen opetuksen toimintaympäristön suurena haasteena on paitsi heikko opettajatilanne myös vähäinen oppilasmäärä, joka on hajallaan ympäri maata. Vaikka opetusryhmien kokoaminen eri koulujen ja kuntien alueelta voisi olla ratkaisu opettajan löytämiseksi, voi käytännön työ opettajalle muodostua liian uuvuttavaksi. Opetusryhmän oppilailla on lisäksi suuria eroja kielitaidossa, mikä voi tehdä opetustyöstä pedagogisesti vaikeaa, varsinkin ilman opettajan kelpoisuutta. Viime vuosina pienestä romanikielen opettajien joukosta onkin siirrytty eläkkeelle, muihin töihin ja esimerkiksi opiskelijaksi, mikä on merkinnyt romanikielen opettajien vähenemistä edelleen. Yhteistyö paikallisen romaniyhdistyksen kanssa on opetustoimelle käytännössä ainoa tapa löytää romanikieltä osaavia ja opettajan tehtäviin soveltuvia henkilöitä. Pelkät rekrytointi-ilmoitukset eivät yleensä tuota tulosta.

Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän jäsen Tanja Svarts Lindgren kuvailee hieman karusti kokemuksiaan romanikielen opettajana Pohjois-Suomessa:

*Opettajan näkökulmasta yksi tärkeimmistä asioista on, että oppilaat kiinnostuvat romanikielestä ja tulevat säännöllisesti opetukseen. Tämä puolestaan vaatii myös huoltajien aidon kiinnostuksen ja tuen. Opettajalle on turhauttavaa, että alkusyksyn pieni oppilasryhmä edelleen lukukauden kuluessa pienenee. Sekä oppilaiden että heidän huoltajiensa tulisi nähdä romanikielen opiskelu kielellisenä rikkautena ja kulttuurisena monipuolisuutena. Monilla romanihuoltajilla on kuitenkin pelko siitä, että heidän lapsillaan muiden kielten, kuten ruotsin ja englannin, oppiminen häiriintyy romanikielen tuntien takia. Huoltajien tulisikin sitoutua lastensa romanikielen opiskeluun ja vaatia sitoutumista myös lapsiltaan. Opettajan ja huoltajien läheinen kanssakäyminen tukee molemminpuolista sitoutumista. Romanikielentaitoiset vanhemmat tai isovanhemmat voivat puolestaan antaa opetukselle lisää kielellistä sisältöä ja monipuolistaa sitä. Oppilasryhmät ovat käytännössä erittäin epäyhtenäisiä, mikä tekee niistä pedagogisesti haastavia. Oppilaiden romanikielen lähtötaso voi olla mitä vain, mutta valitettavan usein taso lähtee nollostaa, eikä edes laskeminen yhdestä kymmeneen onnistu.*

*On myös tärkeää, että romanikielen opettaja kokee olevansa hyväksytty kouluyhteisössä, ja että yhteistyö muun henkilöstön kanssa sujuu hyvin. Koulun tulee lisäksi huolehtia siitä, että romanikielen opetukselle varataan toimiva ja opetukseen soveltuva tila, mikä ei aina toteudu. Koska nykytilanteessa romanikielen opettajat toimivat yleensä ilman minkäänlaista pedagogista koulutusta, olisi tärkeää, että heidän olisi mahdollista saada tukea opetukseensa esimerkiksi romanikielisen vertaistuen tai tukihenkilön avulla. Kentällä on toiveita myös opettajan oppaista ja romanikielen kursseista. Monipuolisen oppimateriaalin tarpeellisuus korostuu, mitä heikommin opettaja osaa opettamaansa kieltä. Kun opettajan taidot ovat hyvin rajalliset, opetus voi helposti joutua kriisiin siinä vaiheessa, kun opettaja on opetuksessa oman tasonsa saavuttanut, eikä luontevasti pääse eteenpäin. Yleisesti romanikielen opetusta vaivaa suoranaisten toivottomuus siitä, että kielen oppiminen ei onnistu, koska kielen käyttömahdollisuudet ovat niin rajatut.<sup>85</sup>*

On tärkeää, että romanikieltä opettamaan saadaan koulutettua henkilöitä erilaisiin tehtäviin. Elvytysohjelman asiantuntijaryhmän järjestämässä kuulemisissa ehdotettiinkin, että kentälle saataisiin kelpoisten opettajien lisäksi koulutettua myös henkilöitä, joilla olisi alempi korkeakoulututkinto

---

<sup>85</sup> Svarts Lindgren Tanja. Sähköposti Susanna Rajalalle 17.2.2022.

(kandidaatin tutkinto yliopistosta tai ammattikorkeakoulututkinto) tai esimerkiksi ammattitutkinto, joka antaisi pohjaa toimia ohjaajana erilaisissa lapsille ja aikuisille suunnatuissa romanikielen kerhoissa<sup>86</sup>.

Koulutustoimenpiteitä tulee tarkastella lyhyen ja pitkän aikavälin toimenpiteinä. Pitkällä aikavälillä on tärkeää, että romanit suorittavat maisteriopintoja, joten on tarpeellista huolehtia siitä, että romanikielen ja -kulttuurin opintojen koulutuspolku Helsingin yliopistossa kelpoiseksi opettajaksi tehdään romaneille näkyväksi. Pelkästään romanikielen opetuksella ei kovin helposti saa tarvittavaa tulotasoa, joten romanikielen opettajaksi aikovan kannattaakin suorittaa romanikielen opintojen lisäksi esimerkiksi muiden kielten opintoja. Romanikielen yliopisto-opintojen sisällöissä olisi tarpeellista huomioida jotenkin kielen elvytykseen liittyvä osaaminen.

Yliopisto-opiskelijoiden rekrytointia tulee pohtia, koska monille pullonkaulaksi voi muodostua opiskeluoikeuden saaminen toiseen oppiaineeseen. Voisi olla tärkeää myös selvittää realistiset mahdollisuudet kytkeä Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin sivuaineopinnot tutkintoon toisessa yliopistossa, koska monille romaneille opiskelu Helsingissä voi olla käytännön syistä mahdotonta. Jo nyt monenlaisten järjestelyjen pitäisi olla yliopistojen kesken mahdollisia joustavan opinto-oikeuden (JOO) kautta<sup>87</sup>.

- Kelpoinen aineenopettaja perusopetuksessa on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon (maisterin tutkinto tai ylempi ammattikorkeakoulututkinto), vähintään 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset opettajan pedagogiset opinnot sekä 60 op laajuiset opetettavan aineen opinnot yliopistossa.
- Kelpoinen aineenopettaja lukiokoulutuksessa on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon ja vähintään 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset opettajan pedagogiset opinnot sekä vähintään 120 opintopisteen (55 ov) laajuiset aineenopettajan koulutukseen kuuluvat opetettavan aineen opinnot yhdessä opetettavassa aineessa.<sup>88</sup>
- Mikäli romanikieli sisältyisi ammatillisten opintojen yhteisiin tutkinnonosiin (YTO-opinnot), määräytyy romanikielen opettajan kelpoisuus lukiokoulutusta vastaavien opintojen laajuuden mukaan. Jos romanikieli ja kulttuuri olisivat ammatillisia opintoja, määräytyy kelpoisuus ammatillisen opettajan kelpoisuusvaatimusten mukaisesti.

Diakonia-ammattikorkeakoulussa sosionomin tutkintoon kuuluu 20 opintopistettä valinnaisia opintoja<sup>89</sup>. Jos nämä 20 op voisivat olla romanikielen ja -kulttuurin opintoja Helsingin yliopistosta, voisi sosionomin tutkintoa hyödyntää myös romanikielen osaamisessa. Soveltuva korkeakoulututkinto, ts. myös kandidaatin tutkinto tai amk-tutkinto, ja opettajan pedagogiset opinnot antavat kelpoisuuden toimia opettajana vapaan sivistystyön oppilaitoksessa. Esimerkiksi kansanopistot ja kansalaisopistot voisivat tarjota romanikielen opetustyötä, mutta lisäksi muita opetustehtäviä.

Kuten Diak, myös STEP-koulutus on tehnyt pitkään työtä romanien kouluttamiseksi. STEP tarjoaa ammatillisena koulutuksena kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoa, joka sisältää romanityön osaamisalan. Ammattitutkinto voisikin antaa hyvän pohjan tutkinnonsuorittajalle romanikielen ohjaajaksi

<sup>86</sup> Lindberg Väinö, Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 5.5.2021.

<sup>87</sup> <https://www.helsinki.fi/fi/hakeminen-ja-opetus/hae-tutkintoa-taydentaviin-koulutuksiin/joustava-opinto-oikeus-joo>. Viitattu 4.8.2022.

<sup>88</sup> Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (1998/986), <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986>. Viitattu 25.5.2022.

<sup>89</sup> Hakala Pirjo, Diakonia ammattikorkeakoulun vararehtori, keskustelussa Susanna Rajalalle 16.3.2022.

lasten ja aikuisten kerhoihin ja kursseille, mikäli opintoihin voisi liittää vapaavalintaisen romanikielen opintokokonaisuuden (20 op) Helsingin yliopistosta<sup>90</sup>.

Romanikielen ja -kulttuurin opinnot kolmiportaisessa mallissa:

1. Ylempi korkeakoulututkinto (maisterin tutkinto, Helsingin yliopisto, muu yliopistoyhteistyö)
  - romanikielen ja -kulttuurin opintojen lisäksi opettajan pedagogiset opinnot sekä muita opintoja (esimerkiksi muita kieliä)
  - antaa kelpoisuuden romanikielen opettajan tehtäviin perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa sekä ammatillisissa YTO-aineissa.
  
2. Alempi korkeakoulututkinto (kandidaatin tutkinto Helsingin yliopistosta tai ammattikorkeakoulututkinto, esimerkiksi sosionomi Diak:sta)
  - sosionomitutkintoon on mahdollista liittää romanikielen opintokokonaisuus (20 op) Helsingin yliopistosta
  - soveltuva korkeakoulututkinto tuottaa yhdessä opettajan pedagogisten opintojen (60 op) kanssa kelpoisuuden vapaan sivistystyön oppilaitoksissa
  
3. Ammattitutkinto/erikoisammattitutkinto (esimerkiksi STEP-koulutus)
  - kasvatusta ja ohjausalan ammattitutkintoon on mahdollista liittää romanikielen opintokokonaisuus (20 op) Helsingin yliopistosta
  - antaa pohjan romanikielen kerhojen ohjaajaksi

Kolmiportaisen mallin toimivuus on selvitettävä kaikkien toimijoiden kesken ja muun muassa pohdittava, miten romanioiskelijoiden rekrytointiin liittyvät kysymykset ratkaistaan. Lisäksi on selvitettävä, miten romanikielen opettajien ja ohjaajien täydennyskoulutus tullaan hoitamaan.

Ammatillisten oppilaitosten ja yliopistojen sekä ammattikorkeakoulujen yhteistyötä toivotaan lisättävän. Yliopisto-opintojen sijoittaminen vapaasti valittavaksi tutkinnon osaksi toteuttaisi toisen asteen ja korkeakoulujen yhteistyötä toivottavalla tavalla. Se edellyttää kuitenkin keskustelua opintojen sisällöistä niin, että ne tukevat ammatillisen koulutuksen tavoitteita. Yhteistyön kautta opintoja on mahdollista tunnistaa ja tunnustaa osaksi tutkintoa.

## 5.2 Etäopetuksen/etäopetusta hyödyntävän opetuksen kehittäminen

Vaikka uusia romanikielen opettajia koulutettaisiin, ei ole realistista, että opettajia riittää kaikkiin niihin kuntiin, joissa asuu romanikielen opintoja lapsilleen toivovia perheitä. Haasteet saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla saamelaisperheiden lapsilla saamen kielen opetuksen saannissa ovat samantyyppisiä kuin romanioppilaille järjestettävässä romanikielen opetuksessa. Sekä saamelaisoppilaat

---

<sup>90</sup> Metsälä Kathy, STEP-koulutus, keskustelussa Susanna Rajalalle 2.2.2022.

kotiseutualueen ulkopuolella että romanioppilaat asuvat hajallaan ympäri Suomea, opetusryhmät ovat todella pieniä ja oppilaiden osaamiserot suuria<sup>91</sup>.

Saamelaiskäräjät on vastannut saamen kielten opetuksen haasteeseen koordinoimalla hankkeen, jonka avulla opetusta voidaan järjestää ympäri maata etäyhteyksiä hyödyntävällä opetuksella. Pilottihanketta johtaa Utsjoen kunta ja rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö 1.8.2018–31.8.2023. Lukuvuonna 2021–2022 saamen kielten etävalitteista opetusta annetaan saamelaisalueen kuntien ulkopuolelle kaksi viikkotuntia runsaalle sadalle oppilaalle ja opiskelijalle. Hankkeessa annettava opetus on perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävää saamen kielen opetusta, mutta opetukseen pääsevät mukaan myös esiopetuksen oppilaat. Opetusta annetaan pohjoissaamassa, inarinsaamassa ja koltansaamassa. Pilottihankkeessa toimii lukuvuonna 2021–2022 kaksi päätoimista inarin- ja pohjoissaamen tuntiopettajaa sekä kaksi sivutoimista pohjois- ja koltansaamen tuntiopettajaa. Hankkeella pyritään saamaan yhä useampi saamelaistaustainen oppilas saamen opetuksen piiriin ja halutaan lisäksi luoda rakenne saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen vakinaistamiselle valtakunnallisesti.<sup>92</sup> Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) toteuttaa saamen kielten etäopetuspilotin arvioinnin vuonna 2022. Arvioinnissa selvitetään pilotin toimivuutta opetuksen järjestäjän, koulujen, opettajien ja oppilaiden näkökulmasta.<sup>93</sup> Arvioinnin tulokset ovat romanikielen opetuksen kehittämisen kannalta tärkeitä.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet määrittelevät etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta muun muassa seuraavasti:

*Perusopetuksessa voidaan hyödyntää etäyhteyden kautta tapahtuvaa opetusta ja näin täydentää opetusta sekä tarjota monipuolisia opiskelumahdollisuuksia eri oppiaineisiin. Etäyhteyden kautta annettavasta opetuksesta vastaa aina perusopetuksen järjestämisluvan saanut opetuksen järjestäjä. Opetustavan soveltuvuutta pohditaan erityisesti oppilaiden iän ja edellytysten näkökulmasta.*

*Etäyhteyksillä voidaan tukea erityisesti harvemmin opiskeltujen kielten ja uskontojen sekä valinnaisten aineiden opetusta. Etäyhteyksiä hyödyntävällä opetuksella edistetään oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia monipuoliseen ja laadukkaaseen perusopetukseen koulun koosta ja sijainnista riippumatta. Etäyhteyksien käyttö lisää osaltaan koulun toiminnan ekologista kestävyyttä.<sup>94</sup>*

On huomioitava, että perusopetuksessa etäyhteyksiä hyödyntävä opetus ei ole etäopetusta, vaan opetusta säätelevien perusteiden mukaan oppimisympäristön turvallisuudesta sekä oppilaiden valvonnasta ja ohjauksesta huolehditaan samojen periaatteiden mukaisesti kuin muissakin opetustilanteissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että oppilas ei ole opetustilanteessa yksin, vaan valvovan aikuisen kanssa. Saamen kielten etäopetushankkeessa jokaiselle oppilaalle on nimetty ohjaaja, joka voi olla koulunkäynninohjaaja, opettaja tai muu koulun henkilökuntaan kuuluva henkilö<sup>95</sup>.

<sup>91</sup> Saamelaisoppilaiden tilanteesta enemmän: Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti (2021), Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25 [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163014/OKM\\_2021\\_25.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163014/OKM_2021_25.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Viitattu 13.7.2022.

<sup>92</sup> <https://www.saamenetaopetus.com/hanke>. Viitattu 1.2.2022.

<sup>93</sup> <https://karvi.fi/esi-ja-perusopetus/teema-ja-jarjestelmaarviointit/saamen-kielten-etaopetuspilotin-toimintamallin-arviointi-2021-2022/>. Viitattu 13.7.2022.

<sup>94</sup> Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, Opetushallitus 2014, <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/tekstikappale/429348>. Viitattu 22.2.2022.

<sup>95</sup> <https://www.saamenetaopetus.com/etaopetuksen-ohjeistus>. Viitattu 22.2.2022.



Suomesta ei ole helppo löytää romanikielen kelpoista opettajaa, joka pystyisi vastaamaan romanikielen opetuksesta perusopetuksessa ja lukiossa, varsinkin, mikäli opetuksen kysyntä laajentuu nykyisestä. Olisi tarkoituksenmukaisinta, että Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin oppiaine tarjoaisi koulutuspolun ja osittain koulutussisällöt romanikielen opettajan koulutukseen. Kokonaisuudessa huomioitaisiin opettajan peruskoulutuksen lisäksi etä- ja verkko-opetuksen pedagogiset sisällöt. Myös täydennyskoulutuksesta tulee huolehtia.

Verrattuna saamen kielen etähankkeeseen, jossa tarvitaan opettajia kolmeen saamen kieleen, romanikielen vastaavia opettajia ei ensi vaiheessa tarvita montaa. Koska sijaisjärjestelyistä on huolehdittava, koulutettavia pitäisi olla vähintään kaksi, mieluiten enemmän. Varsinaisen etäopetuksen valtakunnalliseen koordinointiin tarvitaan vastuutaho, joka voi olla esimerkiksi kunta.

Asiantuntijaryhmässä on keskusteltu, miten esimerkiksi pohjoismaista yhteistyötä voitaisiin tehdä opetuksen järjestämiseksi. Jos Suomen romanikieltä opetettaisiin etäyhteyksiä hyödyntämällä, voitaisiinko samalla palvella Ruotsissa asuvia Suomen romaneja. Pitäisikö myös selvittää muiden romanimurteiden osalta, onko Suomen ja Ruotsin välillä yhteistyöhön tarvetta?

### 5.3 Romanikielen oppimateriaalin kehittäminen

Suomen romanikielen oppimateriaalien tarve syntyi 1980–1990-lukujen vaihteessa samanaikaisesti, kun romanikielen opetus otti ensimmäisiä askeliaan. Romanikieltä opetettiin jonkin verran Kotimäen lastenkodissa jo vuodesta 1987 alkaen. Peruskoulussa romanikielen opetuksen aloitti Miranda Vuolasranta Helsingissä yhdessä koulussa vuonna 1989. Vantaalla romanikielen opetus alkoi 1990 Valfrid Åkerlundin ja sitä seuraavana vuonna Tuula Åkerlundin ohjauksessa. Lukuvuonna 1995–96 Helena Blomérus aloitti Vantaalla pitkän romanikielen opettajan uransa. Enimmillään romanikieltä opiskeli Vantaan kouluissa enemmän kuin puolet kaikista romanikielen oppilaista Suomessa. Myös muualla maassa romanikielen opetus käynnistyi niin, että 2000-luvun alkupuolella sitä opetettiin noin kymmenellä paikkakunnalla. Kuitenkin parhaimmillaankin sitä on opiskellut vain noin joka viides romanioppilas perusopetuksessa.<sup>96</sup> Romanikielen opetuksen alkutaipaleella useimmat opettajat joutuivat valmistamaan itse oppimateriaalia, koska sitä ei juuri ollut. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin romanikieli on sisällytynyt eri muodoissa vuodesta 2004.

Myös aikuisväestölle on ollut vuosikymmenien ajan tarvetta oppimateriaaliin. Romaniväestölle on järjestetty puhekielen säilymiseen ja tukemiseen tarkoitettuja kesäkouluja. Vuosina 2009–2016 Opetushallituksen rahoituksella järjestettiin ns. romanikielen kielipesiä useilla eri paikkakunnalla. Kaikenikäisille romaneille tarkoitettu toiminta painottui romanikielen suulliseen käyttöön. Ohjaajina kielipesissä toimi paikallinen romanikieltä hyvin hallitseva henkilö, jolla ei yleensä ollut pedagogista taustaa. Opetushallitus järjesti kaksi erityyppistä koulutusta ohjaajille, mutta erityisiä materiaaleja ei kielipesiä varten valmistettu, vaan niissä käytettiin tarpeen mukaan perusopetukseen tuotettuja oppimateriaaleja.

Opetushallitus on ollut pitkällä aikavälillä ainoa romanikielisen ja kaksikielisen (suomi/romani) oppimateriaalin julkaisija. Se on julkaissut romanikielen oppimateriaaleja osana vähälevikkisen materiaalin tuotantoa. Käytännössä Opetushallitus on toimittanut ilmaiseksi romanikielen oppimateriaalia kaikille, jotka sitä ovat pyytäneet eli yksityishenkilöille, yhdistyksille ja kunnille.

Vuoden 2020 alusta Opetushallituksen oma kustantamo eli OPH Oppimateriaalit toimii Koulutus ja kustantaminen -yksikössä. Se täydentää kaupallisten kustantajien tarjontaa ja tuottaa oppimateriaalia pienille kohderyhmille. Toiminta on kuitenkin liiketaloudellista, ja talous antaa toiminnalle raamit. OPH

<sup>96</sup> Opetushallituksen valtioneuvoston tilastot 15.7.2022.

Oppimateriaalit toimii eduskunnan myöntämän vuosittaisen määrärahan ja myyntitulojen avulla (1/3 määrärahaa ja 2/3 myyntituloja). Vuosittain se julkaisee yhteensä 20–30 oppimateriaalinimikettä. Valikoimissa on yli 400 tuotetta kieliin ja katsomusaineisiin, pienille ammattialoille, erityisopetukseen ja maahanmuuttajien koulutukseen. Oppimateriaalipuutteita on paljon eri kouluasteilla ja eri kieliryhmissä.

Subventiosta huolimatta romanikielen oppimateriaalit joutuvat kilpailemaan kustannustehokkuudessa monien erilaisten pienten kohderyhmien oppimateriaalien kanssa. Romanikielen aineistojen häviävän pienet myyntitulot eivät pysty kattamaan tuottamiseen liittyviä kuluja, mikä taas estää uusien materiaalien ottamista tuotantoon. Elvytettävän kielen oppimateriaalia tulee kuitenkin ehdottomasti tuottaa ja sitä tulee olla saataville niille, jotka kieltä elvyttävät, oppivat ja käyttävät.

Vaikka Opetushallitus on jo 1990-luvulta saakka tuottanut romanikielen opetukseen oppimateriaalia, on sinänsä pitkäjänteistä työtä leimannut sattumanvaraisuus. Aineistoja on tehty silloin, kun siihen on löytynyt tekijöitä.

Mitä materiaalia on – ja mitä ei ole?

Varhaiskasvatukseen ei ole erityistä materiaalia romanikielellä, ei myöskään romanilapsista kertovaa materiaalia suomeksi. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut romaniperheille suunnatut Draba kentoha – Lue lapsen kanssa -oppaan<sup>97</sup> (2005), jossa on lasten kanssa katseltavia romanikielisiä sivuja ja Barju kentoha – Kasva lapsen kanssa -oppaan<sup>98</sup> (2007), jossa on myös Lapsen oikeudet -osio romanikielellä.

Romanikielen opetusta annetaan esiopetuksessa mahdollisuuksien mukaan. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa esitetään romanilasten esiopetuksen erityisenä tavoitteena vahvistaa lasten identiteettikehitystä ja tietoisuutta omasta historiastaan ja kulttuuristaan. Romanikielen opetuksessa tutustutetaan lapsia romanikieleen ja -kulttuuriin, laajennetaan sana- ja ilmaisuvaramantoa sekä rohkaistaan käyttämään kieltä erilaisissa kielenkäyttötilanteissa.<sup>99</sup> Joitakin esiopetuksen oppilaita on viime vuosina liitetty perusopetuksen opetusryhmiin, muuten ei esiopetuksessa opetusta järjestetä<sup>100</sup>. Materiaaleja esiopetuksen romanikielen opetukseen ei ole.

Varhaiskasvatuksesta ja esiopetuksesta puuttuvat romanikieliset perusmateriaalit, kuten kuvasanakirjat ja videomateriaalit, pelit jne.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) on osana äidinkieli ja kirjallisuus -oppiainetta **romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärä**<sup>101</sup>. Oppimäärää voivat opiskella kaikki ne oppilaat, joiden äidinkieli tai jokin perheen kielistä on romanikieli. Oppimäärää ei opiskella Suomen peruskouluissa, vaan kaikki opetus

<sup>97</sup> Draba kentoha – Lue lapsen kanssa (2005), Sosiaali- ja terveysministeriö, [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72670/Lue\\_lapsen\\_kanssa.pdf;jsessionid=AE137D4341423DF2FA1838E127310760?sequence=2](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72670/Lue_lapsen_kanssa.pdf;jsessionid=AE137D4341423DF2FA1838E127310760?sequence=2). Viitattu 12.7.2022.

<sup>98</sup> Barju kentoha – Kasva lapsen kanssa (2007), Sosiaali- ja terveysministeriö, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74406/Es200711barju.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Viitattu 12.7.2022.

<sup>99</sup> [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2014.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf). Viitattu 12.7.2022.

<sup>100</sup> Rajala Susanna ja Schwartz Miriam (2020), Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, Selvitys vuosilta 2018–2019, Opetushallitus, Raportteja ja selvityksiä 2020:26. [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/31546867\\_OPH\\_Romanilapset%20varhaiskasvatuksessa\\_ja\\_esiope\\_tuksessa\\_verkkojulkaisu\\_21\\_10\\_22.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/31546867_OPH_Romanilapset%20varhaiskasvatuksessa_ja_esiope_tuksessa_verkkojulkaisu_21_10_22.pdf). Viitattu 13.7.2022.

<sup>101</sup> Äidinkieli ja kirjallisuus/Romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärä perusopetuksessa, <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/oppiaineet/466340>. Viitattu 18.7.2022.

on perusopetusta täydentävää opetusta. Romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän tavoitteiden mukaista oppimateriaalia on äärimmäisen vähän. Nykyiset perusopetuksen oppimateriaalit antavat sinänsä pohjaa rakentaa äidinkielen ja kirjallisuuden perustaitoja perusopetuksen alaluokilla, mutta tulevaisuudessa on romanikielen elvytyksen edetessä tarvetta myös vaativammalle materiaalille.

Myös Lukion opetussuunnitelman perusteet (2019) tuntevat **romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän**<sup>102</sup> osana äidinkieli ja kirjallisuus -oppiainetta. Myöskään tätä vaativaa oppimäärää ei opiskella lukiossa.

Seuraavat oppikirjat soveltuvat osittain perusopetuksen yläluokille ja lukioon, mutta varsinkin Kimmo Granqvistin Vaaguno! ja Vauro! ovat pääosin sisällöltään yliopistotasoisia:

*Henry Hedman: Sar me sijavaa romanes — Romanikielen kielioppiopas. Opetushallitus 1996*

*Granqvist: Lyhyt Suomen romanikielen kielioppi. Kotus 2012*

*Granqvist Kimmo: Vaaguno!: Suomen romanikielen alkeet. Kotus 2011*

*Granqvist Kimmo: Vauro!: Suomen romanikieltä edistyneemmille. Kotus 2012*

Romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärän opetuksesta puuttuvat perusoppikirjat ja harjoituskirjat (ainakin luokat 7–9 ja lukio), nuorten kirjallisuutta, tietokirjallisuutta, pelejä ja digitaalista materiaalia.

Sekä perusopetuksen että lukion opetussuunnitelman perusteissa on liitteenä **perusopetusta/lukiokoulutusta täydentävän romanikielen opetuksen** tavoitteet ja sisällöt<sup>103</sup>. Tätä erillisrahoitettua, romanikielen opetusta voivat opiskella kaikki ne oppilaat, joiden äidinkieli tai jokin perheen kielistä on romanikieli. Kaikki peruskoulussa ja lukiossa romanikieltä opiskelevat oppilaat ovat nykyään tämän, yleensä kahden vuosiviikkotunnin laajuisena annettavan opetuksen piirissä. On selvää, että tämän opetuksen tavoitteet ja sisällöt eivät vastaa äidinkielen opetuksen laajuutta. Kuitenkin jo tämän täydentävän opetuksen suorittaminen antaa hyvän pohjan romanikielen ja -kulttuurin perusteiden oppimiseen yhdessä paikallisen romaniyhteisön kanssa. Keskeisissä tavoitteissa voidaan paikallisissa opetussuunnitelmissa hyödyntää perusopetuksen/lukion opetussuunnitelman perusteiden äidinkielen ja kirjallisuuden kuvauksia.

Oppimateriaali alkuopetukseen (luokat 1–2)

Alkuopetuksen tavoitteena on peruskielitaidon oppiminen, peruslukutaito, innostaminen tekstien tuottamiseen, myönteinen suhde lukemiseen sekä tietämyksen vahvistaminen romanien kerronta- ja kulttuuriperinteestä.

*Vuolasranta–Åkerlund: Romani tšimbako drom. Opetushallitus 1997 (viim. painos 2013, lähes loppu)*

*Vuolasranta–Hagert–Majaniemi & Huttu: Romani tšimbako buttiako liin 1. Opetushallitus 2002 (lähes loppu)*

*Lindgren–Huttu: Köpi & Topi ta lustiga tšeeribi kentenge, Köpi & Topi ja mukavia tehtäviä lapsille. Opetushallitus 2011*

*Roth: Lokko lamjaha – Kevein askelin – runoja ja riimejä lapsille. Opetushallitus 2015*

---

<sup>102</sup> Äidinkieli ja kirjallisuus/Romanikieli ja kirjallisuus -oppimäärä lukiossa, <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/lukiokoulutus/6828810/oppiaine/6828950>. Viitattu 18.7.2022.

<sup>103</sup> Perusopetusta täydentävän romanikielen opetus, liite 2, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 ja Lukiokoulutusta täydentävän romanikielen opetus, liite 2, Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019.

*Roth–Lindström: Lokko lamjaha – Kevein askelin tehtäväkirja 1. Opetushallitus 2017 + opettajan materiaali verkossa*

*Roth–Lindström: Lokko lamjaha – Kevein askelin tehtäväkirja 2. Opetushallitus 2018 + opettajan materiaali verkossa*

Oppimateriaaleista puuttuu ainakin perusaapinen, lisä- ja tukimateriaaleja (pelejä, digitaalisia materiaaleja, video- ym. materiaaleja), helppolukuisia kaunokirjoja ja tietokirjoja, kulttuuriperintömateriaalia (lastenlauluja ja muuta musiikkia, käsityöaineistoja).

Oppimateriaali luokille 3–6

Opetuksen tavoitteena on romanikielen keskeisiin piirteisiin tutustuminen, kuullun ja luetun ymmärtäminen, oman romanikielisen kirjallisen ja suullisen ilmaisun kehittäminen, innostaminen omaehtoiseen lukemiseen ja romanikielisten tekstien käyttöön, käytännönläheisen ja käsitteellisen sanaston kehittäminen, monimuotoisten tekstien tarkastelu, tutustuminen romanikieliseen kerrontaan ja kirjallisuuteen ja kyky tuottaa ja tulkita tekstiä sekä keskusteleminen romanikulttuurista, romanien historiasta ja romanikielen merkityksestä.

*Roth: Neve maale – Uusia ystäviä, romanikielen oppikirja 3. Opetushallitus 2020 (opettajan materiaali tulossa)*

*Bloméus, Blomerus, Korpela, Matilainen: Rassako reevos – Yökettu. Opetushallitus 2017*

*Koivisto: Fintiko romanengo dživiba – Suomen romanien elämää. Opetushallitus 2013*

*Laulajainen–Pirttilahti: Drom – romanien tie. Opetushallitus 2000. Uudistettava painos?*

*Blomerus–Korpela–Roth–Matilainen: Kulje kanssamme – Suomen romanien historiaa lapsille. Opetushallitus 2019, suomenkielinen. Kulje kanssamme -kirjasta puuttuu romanikielinen versio (olemassa, mutta ei julkaistu)*

Oppimateriaalista puuttuvat perusoppikirjat luokille 4–6 ja erilaista kaksikielistä/romanikielistä lastenkirjallisuutta ja tietokirjoja sekä pelejä ja digitaalista materiaalia.

Oppimateriaali luokille 7–9

Opetuksen tavoitteena on kielen rakenteiden hallinnan vahvistaminen, sana- ja ilmaisuvarannon laajentaminen (erityisesti abstrakti, yhteiskunnallinen sekä nuorten käyttämä sanasto), tekstien tuottamisen taidon kehittäminen, päättelevän ja arvioivan lukemisen kehittäminen, tekstilajien tuntemisen syventäminen, kiinnostus romanikielisiin teksteihin, myös pohtiviin ja ohjaaviin teksteihin, keskustelut lukukokemuksista eri viestintäympäristöissä sekä tutustuminen romanikieliseen kirjallisuuteen ja mediaan.

*Hedman; Roth, Korpela, Lindström: Džaha! Lähdetään! – Romanikieltä yläluokille ja aikuisten perusopetukseen. Opetushallitus 2019 + opettajan opas verkossa. Kielen perusmateriaali 7. luokalle*

Oppimateriaalia puuttuu kielen keskeisen sanaston ja kielitiedon jatkolle 8. ja 9. luokille. Lisäksi on erityistä tarvetta yhteiskunnallisen sanaston ja tekstitaidon materiaalille sekä nuortenkirjallisuudelle.

Muu opetusta tukeva materiaali, sanakirjat ja opettajien tausta-aineisto

Varsinaisten oppimateriaalien lisäksi romanikielen ja -kulttuurin opetusta tukevaa muuta materiaalia on melko vähän. Romanien kirjoittamaa tai romaneista suomeksi kertovaa kaunokirjallisuutta on pari-

kolmekymmentä nimikettä. Kirjoja ovat julkaisseet sekä romanitaustaiset että taustaltaan suomenkieliset kirjailijat.

Lastenkirjoja on yksittäisiä nimikkeitä, nuortenkirjallisuutta ei käytännössä ole. Katariina Lillqvistin Mire Bala Kale Hin: tarinoita matkan takaa ja hänen muut nukkeanimaationsa voivat toimia materiaaleina perusopetuksen ala- ja yläluokilla. Ruotsalaisen Katarina Taikonin ruotsiksi julkaistuista vanhasta Katitzi-kirjasarjasta on suomeksi julkaistu ainakin Katitzi (1977). Suomen romaniksi kirjaa ei ole käännetty.

Qualirom – Romanikielen laatuopetusta Euroopassa -projekti on tuottanut opetusmateriaalia kuudella romanikielen varieteetilla taitotasolle A1 ja B2 ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen koulutustasolle. Opetusmateriaaleja kokeiltiin projektin aikaan 2010–2013 kouluissa Itävallassa, Tšekin tasavallassa, Suomessa ja Slovakiassa. Projektin yhteydessä kehitettiin myös opettajankoulutusmoduulit, jotka perustuvat viiteen harjoituskurssiin.<sup>104</sup> Qualirom-projektissa kehitetyt monipuoliset aineistot ovat ilmaiseksi saatavissa projektin verkkosivuilla, mutta suomalaisten romanikielen opettajien mukaan vaikeasti käytettäviä ja vaatisivat toimitustyötä.

Ruotsissa Skolverket on julkaissut jonkin verran romanikielen oppimateriaalia myös Suomen romaniksi.

Seuraavia sanakirjoja on saatavissa:

Koivisto: Romano-finitiko-angliko-laavesko liin – Romani-suomi-englanti-sanakirja – Romany-Finnish-English-dictionary. Opetushallitus 2005

Koivisto: Suomi-romani- ja Romani-suomi -sanakirjat. Opetushallitus 2011

Hedman: Suomi-Romani sanakirja: Suomen romanikielen nykyajan sanastoa. Helsingin yliopisto 2016

Valtonen: Suomen mustalaiskielen etymologinen sanakirja, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1972

Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa voidaan käyttää esimerkiksi romanien elämää käsitteleviä opinnäytetöitä, kuten pro gradu -töitä ja väitöskirjoja, joita on eri aloilta. Tärkeitä ovat Sarita Friman-Korpelan ja Marko Stenroosin väitöskirjat. Risto Blomster ja Kai Åberg ovat tutkineet romanimusiikkia. Eri julkaisuissa, lehdissä (Romano Boodos, Latšo Diives, Elämä ja Valo) ja oppaissa on melko runsaasti romanien elämää käsitteleviä artikkeleja.

Taustamateriaaliksi opettajille lukioon ja aikuisopetukseen sekä jossakin määrin perusopetuksen yläluokille voivat soveltua esimerkiksi seuraavat romanien historiaa ja henkilöhistoriaa käsittelevät teokset:

*Ollikainen: Vankkurikansan perilliset: romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö. Yliopistopaino 1996*

*Häkkinen–Pulma–Tervonen: Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. SKS 2005*

*Pulma (toim.): Suomen romanien historia. SKS 2012*

*Heikinheimo: Romanit. Mediapinta 2015 (yleisteos maailman romaneista)*

*Tanner–Lind: Käheä-ääninen tyttö: kaalengo tsaj. Tammi 2009*

*Baltzar: Mustalais-Hermanni ja muita kertomuksia lapsille ja aikuisille = Kaalo Hermanni ta vaure rakkibi kentenge ta bare komujenge. Opetushallitus 2011 (kaksikielinen)*

*Lindberg, Putkonen: Kärrypoluilta punaisille matoille, SKS 2012*

---

<sup>104</sup> [http://qualirom.uni-graz.at/home\\_fi.html](http://qualirom.uni-graz.at/home_fi.html). Viitattu 4.8.2022.

*Hedman, Sanna: Hedman, Henry: kärrynpyörä, taivas ja maa. Aikamedia 2013*

*Poppius, Kuparinen: Vanhojen tie. Like 2017*

*Karimus: Elämää mustalaisten lastenkodissa. 2020*

# LUONNOS

### 6.1 Romanikielen yhteisöllinen käyttö

Romanikielen käyttöalojen laajentaminen lisää romanikielen elinvoimaisuutta. Uhanalaisesta elinvoimaiseksi elpyminen edellyttää romanikieltä puhuvien määrän kasvua. Puhujien määrä nousee parhaiten siten, että kieltä kuullaan puhuttavan eri yhteyksissä. Sitä myös uskalletaan käyttää, vaikka taidot olisivat puutteelliset. Kielen elvytyksen asiantuntijan, professori Annika Pasasen mielestä vain kieli, jota voidaan puhua puutteellisesti, voi elpyä<sup>105</sup>.

Esimerkiksi romanikielisen kulttuuritarjonnan ja mediasisältöjen lisääminen vahvistaa romanien oikeutta vaalia ja kehittää kieltään sekä kulttuuriaan valtakunnallisesti. Käyttöaloja tulisi monipuolistaa kodin ja koulun lisäksi myös perinteiseen ja sosiaaliseen mediaan sekä verkkoon. Lisäksi julkisten palvelujen saatavuus romanikielellä on ollut aihe, joka on puhuttanut romaniväestöä. Kimmo Granqvistin mukaan romanikielen julkisia käyttöaloja on ollut 1900-luvun lopulta jonkin verran muun muassa koulutuksen, median, kirkon ja hallinnon piireissä, mutta aktiivisia kielen käyttäjiä on ollut pieni joukko ja sen käytöllä on ollut ensi sijassa symbolinen funktio<sup>106</sup>. Romanikielen kuuleminen julkisissa yhteyksissä voi kuitenkin vahvistaa yksilön identiteettiä sekä vaikuttaa positiivisesti asenteisiin kielen elvytyksen suhteen. Identiteetin vahvistuminen rohkaisee käyttämään kieltä, vaikka sen osaaminen olisi puutteellista. Toimittaja Susani Mahaduran mielestä onkin ensisijaisen tärkeää, että yhteiskunnassamme kuuluisi kaikkien sen jäsenten erilainen ilmaisu eri aksentteineen ja murteineen. Mahadura on kertonut toivovansa, että erilaiset tavat tuottaa puhetta saisivat tilaa myös julkisissa yhteyksissä.<sup>107</sup>

Tavoitteena romanikielen elvytykselle on vahvistaa olemassa olevia ja luoda uusia ja sallivia kielenkäyttöyhteyksiä. Vankiloissa, nuoris- tai koulukodeissa sekä vapaa-ajan toiminnoissa käytetään kasvavassa määrin romanikieltä keskinäisen kommunikoinnin välineenä. Erityisesti nuorten parissa näkyvä kielen puhuminen on toiminut yhteyksissä, joissa keskustelu on haluttu pitää yksityisenä. Romanikielen puhuminen puutteellisesta osaamisesta huolimatta sekä keskustelun täydentäminen suomenkielisillä sanoilla on sallivaa kielenkäyttöä parhaimmillaan. Olisikin tärkeää löytää tapoja tukea kielenkäyttäjien osaamista ja kielellistä identiteettiä kullekin kohderyhmälle tyypillisissä sosiaalisissa yhteyksissä.

Kielen elvytystä tukemaan rakennettuna kielenkäyttöyhteytenä voidaan pitää Opetushallituksen vuosina 2009–2016 valtionavustuksilla rahoittamaa romanikielen kielipesätoimintaa. Ns. kielipesiin toivotettiin tervetulleeksi kaikenikäiset romanit, joista osa oli kieltä puhuvia vanhuksia, osa kielestä kiinnostuneita ja eri tasoisesti sitä hallitsevia aikuisia. Mukana oli myös eri-ikäisiä lapsia ja nuoria, jotka ehkä ensimmäistä kertaa elämässään saivat ympärilleen romanikieltä puhuvan yhteisön. Valtakunnallisen toiminnan käytännöt eri kielipesissä pohjautuivat romanikieltä hallitsevan ohjaajan ja paikallisten romanien toiveisiin. Kielipesätermin käyttö koettiin erityisesti kielenelvytyksen ammattilaisten näkökulmasta hieman kyseenalaisena: kyseessähän ei ollut Kohanga-reo -tyyppinen toiminta, jonka keskiössä ovat vain pienet lapset<sup>108</sup>.

Opetushallitus teki romanikielen kielipesäohjaajille kaksi koulutuskokonaisuutta tarkoituksena yhdenmukaistaa toimintaa ja antaa ohjaajille pedagogisia välineitä työhön. Osoittautui kuitenkin, että kielipesän ohjaus olisi pitänyt järjestää paikallisesti, koska erityisesti vanhempien ohjaajien oli vaikea

<sup>105</sup> Pasanen Annika, romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 25.9.2020.

<sup>106</sup> Granqvist Kimmo (2013) Romanilapset ja romanikieli, <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2013/romanilapset-ja-romanikieli>. Viitattu 1.6.2022.

<sup>107</sup> Mahadura Susani (2022), Suomalaisten radiokanavien etninen monimuotoisuus, [https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/753935/isomaki\\_reetta.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/753935/isomaki_reetta.pdf?sequence=2&isAllowed=y), viitattu 3.8.2022.

<sup>108</sup> Pasanen Annika, romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 25.9.2020

saapua valtakunnallisesti keskitettyihin koulutuksiin. Lisäksi eri kielipesien paikalliset tavoitteet poikkesivat paljon toisistaan. Kielipesien toiminta tuki romanikielen käytön aktivoinnin lisäksi romani-identiteettiä.

Romanikielen kielipesän ohjaaminen ei perustunut erityiseen pedagogiikkaan. Toiminta oli kerholuonteista ja pohjautui ideaan, että kielipesäohjaaja innostaa romaneita romanikielen puhumiseen ja tarjoaa näille säännöllisen (yleensä kerran viikossa) romanikielisen kieliympäristön. Tyypillisesti kielipesässä rohkaistiin kävijöitä uskaltamaan puhua romanikieltä, vaikka taidot olisivat olleet kovinkin puutteelliset. Kielipesiä toimi vuosien mittaan eri puolilla Suomea yhteensä 17. Joillakin paikkakunnilla toiminta oli hyvinkin määrätietoista ja jatkuvaa, kun taas toisilla paikkakunnilla se sammui eri syistä. Toiminnan suuri haaste oli saada pidettyä toiminta romanikielisenä. Kuitenkin kielipesien rahoituksen lopettaminen jätti monille paikkakunnille romanikielille aktiviteeteille tyhjän tilan.

Romanikielen laajempi kuuleminen ja näkeminen erilaisissa yhteyksissä voisi lisätä positiivista asenneilmapiiriä kahdensuuntaisesti. Monimuotoinen yhteiskunta tarvitsee representaatiota, jossa sen erilaiset vähemmistöt tulevat nähdäksi. Romanikielen laajempi näkyvyys voi vaikuttaa positiivisesti myös romanien omaan asenteeseen suhteessa kielen elvytykseen. Keskeistä elvyttämiseksi onkin, kuinka romaniväestö itse suhtautuu romanikieleen tulevaisuudessa. Oman kielen arvostamisen kautta saavutetaan halu ja valmius sekä romanikielen puhumiseen että yleisemminkin kielen elvyttämiseen.

Romaniväestön keskuudessa on tapahtunut positiivista asennemuutosta liittyen kielen käyttöalojen laajentamiseen. Myös romanikielen elvytysohjelman asiantuntijoiden kuulemistilaisuuksissa on tullut esille, että romanit ovat aiemmin halunneet käyttää romanikieltä lähinnä oman yhteisön sisäisessä viestinnässä. Asenneilmapiiri on muuttunut vähitellen viime vuosien aikana, ja romanikieltä käytetään enemmän kuin aiemmin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Tätä muutosalmiutta tukee esimerkiksi Facebook -yhteisöpalveluun pari vuotta sitten perustettu ryhmä, jossa eri-ikäiset romanit viestivät romanikielellä. Ryhmässä on miltei tuhat jäsentä, eikä tämä ole ainoa vastaava ilmiö sosiaalisessa mediassa. Näyttääkin siltä, että romaniaikuisten piirissä ollaan heräämässä siihen tosiasiaan, että romanikielen käyttöalojen laajentamista ja monipuolistamista tarvitaan, jotta kieli ei häviäisi vanhimman väestön mukana. Asiantuntijaryhmässä on myös keskusteltu siitä, olisiko romanien kieltään koskevien asenteiden ja romanikielen käyttöalojen seuranta mahdollista. Olisiko pidemmällä aikavälillä syytä koota numeerista tietoa asenteiden ja kielenkäyttöalojen muutoksesta?

Romanikielen elvyttämiseksi tulee löytää uusia keinoja, jotta romanilasten ja -nuorten kosketus romanikieleen paranisi. Tätä edellyttää käyttöalueiden laajentaminen siten, että romaniväestön keskuudessa ei tarvitsisi enää kysyä, mitä haittaa tai hyötyä oman kielen puhumisesta on ja missä sitä voi käyttää?

## 6.2 Romanikieli ja media

Useimmiten media-sanaa käytettäessä tarkoitetaan viestinnän kenttää yleisesti, viestintäkanavia tai viestintävälineitä. Media on siis käsitteenä laaja, vaikka se assosioidaan helposti vain perinteisiin ja digitaalisiin joukkotiedotusvälineisiin. Sanalla tarkoitetaan nykyisin lisäksi esimerkiksi sosiaalista mediaa, joka on nopeasti kasvava viestintämenetelmä.

Tilastokeskuksen väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tutkimuksen tulokset osoittavat, että keväällä 2020 internetiä käytettiin selvästi yleisemmin kuin aiempina vuosina. Tilaston mukaan 82 prosenttia 16–89-vuotiaista suomalaisista käytti internetiä useasti päivässä vuonna 2020. Korona-aika on vaikuttanut



tuntuvasti median merkityksen kasvuun, eikä tämän odoteta lähivuosina kovasti muuttuvan.<sup>109</sup> Kantar TNS:n toteuttamasta Nuorten mediankäyttö ja korona -raportin mukaan melkein kaikki nuoret kertoivat lisänneensä jonkin median käyttöä korona-aikana. Eniten nuoret olivat lisänneet suoratoistopalveluiden ja YouTuben katselua, musiikin kuuntelua ja digipelaamista<sup>110</sup>. Lasten osalta ei ole tuoreita tutkimuksia internetin käyttöön liittyen, mutta romaniyhteisössä havaitun perusteella perheiden lapset katsovat yhä kasvavassa määrin esimerkiksi videoblogeja Youtube -palvelimen kautta<sup>111</sup>.

Median käytön lisääntyminen tarjoaa mahdollisuuksia romanikielen elvytykseen. Digiajan teknologiat ja sen myötä sosiaalinen media ovat luoneet uusia mahdollisuuksia ja autenttisia oppimisympäristöjä. Oppimisen osalta puhutaan hybridioppimisesta, josta osa on tietoista ja osa tiedostamatonta. Usein nämä prosessit sekoittuvat, eikä niiden välille voi tehdä eroa<sup>112</sup>. Tämän kaltaiset oppimisen tulokset ovat olleet myönteisiä muun muassa sanaston, kuullun ymmärtämisen ja keskustelutaitojen kehittämisessä<sup>113</sup>.

Myös romanilasten osalta vastaavaa on havaittavissa. Useat romanivanhemmat ovatkin huomanneet, kuinka alle kouluikäiset lapset ovat oppineet Youtube-videoiden välityksellä joko sujuvasti tai vähintäänkin auttavasti ymmärtämään englannin kieltä, koska seuratuimmissa vlogeissa puhekielenä on juuri englanti. Romaniyhteisön sisällä käydään keskustelua lasten kielitaidon karttumisesta nimenomaan digitaalisia mahdollisuuksia hyödyntäen. Oppiminen on tapahtunut tiedostamattomasti ja esimerkiksi englannin kielen selkeä vahvistuminen on rohkaissut huoltajia suhtautumaan positiivisesti esimerkiksi perusopetuksen varhennetun kieltenopetuksen uudistukseen. Voitaisiinko samanlaista innostusta saavuttaa romanikielen osalta, ja olisiko sama ilmiö mahdollinen osana romanikielen elvytystä? Alle kouluikäisille tuotettavan romanikielisen video- ja pelimateriaalin saatavuus ja lasten kielitaidon karttuminen voisi motivoida romanihuoltajia tutkimaan tarkemmin romanikielen opetuksen mahdollisuutta lastensa perusopetuksen alkaessa.

Romanikielen kielipoliittisen ohjelman suosituksissa esitettiin jo vuonna 2009 muun muassa, että valtion tulisi tukea radion ja television romanikielistä ohjelmatarjontaa: romanikielisiä uutislähetystyksiä, lastenohjelmistoa, romanikielistä käännösohjelmistoa, romanien historiaa ja kulttuuria käsitteleviä dokumenttiohjelmia sekä romanien ja vähemmistöjen välisten keskusteluohjelmien tuotannon lisäämistä. Suositukseen kuului, että Yleisradion tulisi kuulla romaniväestöä ohjelmatarjonnan suunnittelussa sekä eduskunnalle vuosittain jätettävän selonteon yhteydessä. Romanikielen lautakunnan/Kotuksen vuonna 2009 tekemän suosituksen mukaisia toimia ei juuri ole toteutettu.

Yleisradiolakia uudistettiin 1990-luvulla, jolloin sen tehtäviin lisättiin ohjelmien tuottaminen vähemmistöjen kielillä<sup>114</sup>. YLE onkin tuottanut viikoittain romaniaiheista ohjelmaa vuodesta 1995 lähtien. Romano mirits on ainoa valtakunnan mediassa säännöllisesti lähetettävä, romaneille suunnattu radio-ohjelma. Viikoittain 15-minuuttia kestävä ohjelman aikana kuullaan toimitettuja juttuja ja romanikieliset uutiset. Ohjelma on romaniväestölle tärkeä, ja sen aseman turvaaminen on vastuutettu YLE:lle Suomen romanipoliittisen ohjelman 2018–2022 yhtenä toimenpiteenä<sup>115</sup>.

<sup>109</sup> Sanomalehtien Liitto: Nuorten mediankäyttö ja korona 2020, [https://www.uutismediat.fi/wp-content/uploads/2020/05/Nuorten-mediankaytto-ja-korona\\_tiivistelmä-paatuloksista.pdf](https://www.uutismediat.fi/wp-content/uploads/2020/05/Nuorten-mediankaytto-ja-korona_tiivistelmä-paatuloksista.pdf). Viitattu 4.8.2022.

<sup>110</sup> Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus.

<sup>111</sup> Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen romaniväestölle 12.11.2021.

<sup>112</sup> Blin, F. & Jalkanen, J. (2014) Designing for language learning: agency and languaging in hybrid environments. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus: 2009, Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156.

<sup>113</sup> Sylvén L. K. & Sundqvist, P. (2017) Computer-Assisted Language Learning (CALL) in extracurricular/extramural contexts.

<sup>114</sup> Laki Yleisradio Oy:stä, 1993/1380, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>. Viitattu 1.6.2022.

<sup>115</sup> Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018, 60.

Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuulemisessa YLE:n julkaisujohtaja Ismo Silvo kertoi, että romaniaktiivit ovat reilun kahden vuosikymmenen aikana käyneet useita neuvotteluja sekä YLE:n että muidenkin joukkoviestintäkanavien kanssa. Romaniväestön toiveena on ollut, että romaneille suunnattua, romaneja käsittelevää sekä romanikielistä tarjontaa olisi enemmän. Pysyvä ohjelmatarjonta ei ole laajentunut yksittäisiä toimitettuja dokumenttiohjelmiä lukuun ottamatta, mutta Yleisradiolla on tahtotilaa laajentaa romanien ja romanikulttuurin näkyvyyttä ohjelmissaan. Romanikielen näkökulmasta lastenohjelmat olisivat tärkeä avaus, ja esimerkiksi lastenohjelmien dubbaaminen romanikielelle voisi olla helppo ja nopea tapa lisätä romanikielistä tarjontaa. Yleisradion ja pohjoismaisen yhteistyön mahdollisuuksia on lisäksi edelleen kehitettävä, esimerkiksi hankkimalla ruotsalaista romanikielistä materiaalia osaksi YLE:n ohjelmatarjontaa<sup>116</sup>.

Myös yksityisillä tv-kanavilla on mahdollisuuksia tarjota palvelujaan, jotta romanikieleen ja -kulttuuriin liittyvää ohjelmaa saataisiin levitettyä. AlfaTV:n toimitusjohtaja Hannu Haukka kertoi asiantuntijaryhmälle oman kanavansa yleishyödyllisiin asiaohjelmiin keskittyvästä profiilista. Kanavalla on kiinnostusta lisätä ohjelmatarjontaansa joko romanikielistä tai romaniaiheista materiaalia. Yksityisen tv-kanavan lähetysaika on maksullista, mutta Haukan mukaan kustannukset ovat kohtuullisia: esimerkiksi lastenohjelmien dubbaus romanikielelle maksaisi n. 2 500 €/25 minuuttia. Toimittajien palkkiot ja mahdolliset tekijänoikeuskustannukset lisäävät kuluja.

Perinteistä printtimediaa on käytetty romanikielen esille tuomiseksi jo kauan. Printtimedia nähdään edelleen tärkeänä väylänä, vaikka internetin käyttö onkin lisääntynyt. Romaniaiheisen printtimedian kohderyhmäksi ei voida määrittellä vain tiettyä ikäryhmää, vaan lukijakunta näyttäisi koostuvan eri-ikäisistä nuorista vanhuksiin. Opetushallituksen Latšo Diives -lehdessä romanikielen merkityksestä ja säilyttämisestä on kirjoitettu säännöllisesti vuosina 2019–2021. Lehden tuoreimpana uudistuksena voisi mainita Seija Rothin/Aarni Korpelan romanikielisen sarjakuvan lapsille. Lehden on tarkoitus vähitellen lisätä erityisesti lapsille ja nuorille suunnattua romanikielistä aineistoa. Numerossa 2/2021 oli liitteenä romanikielinen kalenteri vuoden päivistä. Latšo Diives -lehden tilaajamäärä on kasvava ja painos on jo ylittänyt 2 000 kpl. Romanijärjestöt, kuten Romano Missio ry ja Elämä ja Valo ry ovat toimittaneet säännöllisesti romanikielisiä tekstejä omissa julkaisuissaan (Romano Boodos, Elämä ja Valo).

Media näyttäytyy tärkeänä osana romanikielen elvyttämisessä. Tulevaisuuden romanikielen puhujia pitäisikin nyt lähestyä tavoilla, jotka ovat ajallemme tärkeitä ja tyyppillisiä? Toisaalta käyttöalueiden laajentamisessa tulisi ottaa huomioon, että romanihuoltajien kokemukset mediasta ja kielistä osoittavat, että tietty kohderyhmä tavoitetaan tehokkaimmin saman kohderyhmän avulla. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi mediasisältöjä, joissa lapset puhuvat lapsille, nuoret nuorille ja niin edelleen.

Sosiaalisen median alustoista TikTok-sovellus on tällä hetkellä suosituin erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten parissa. Yli 500 miljoonaa seuraajaa kerännyt TikTokiin aikaisempi nimi oli Musical.ly ja se on eräänlainen sekoitus Snapchatia, YouTubea ja Instagramia, jossa käyttäjät kuvaavat lyhyitä videoita ja jakavat niitä. Videoissa on usein musiikkia ja niissä hassutellaan myös grafiikoilla. TikTokiin kuuluu, että toisten videoista tehdään omia kopioita. Videot ovat usein tanssikuvioita tai piloja. Arkisten asioiden kuvaaminen, jutustelu tai jopa erilaisten esittely- tai opetusvideoiden määrä on jatkuvassa nousussa. TikTokissa suosittua sisältöä ovat myös haasteet, jotka leviävät hashtagien alla. Haasteet luovat myös yhteisöllisyyttä käyttäjien välille, minkä vuoksi haasteisiin osallistutaan innolla ja ne leviävät nopeasti. TikTok-sovelluksen yleistymisen näkyy kaikenikäisten romanien parissa ja omien videoiden julkaisu tapahtuu nykyään matalalla kynnyksellä. Romaninuorten tekemisissä videoissa käydään jatkuvasti

---

<sup>116</sup> Silvo Ismo, YLE:n julkaisujohtaja. Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 18.3.2021.

keskustelua tarpeista, joihin voitaisiin vastata nykyisten käytössä olevien mahdollisuuksien avulla. Esiin on tullut myös sovelluksen hyödyntäminen romanikielen keskustelu- tai opiskelualustana.

### 6.3 Romanikielinen taide

Romanit ovat suomalaisen taiteen kentällä ja varsinkin musiikissa lukumääränsä suhteutettuna varsin näkyvä väestönosa. Romanikielen osalta tilanne on kuitenkin käänteinen: romanikieli on ollut edustettuna romanien julkisesti esitettävässä taiteessa varsin niukasti. Esimerkiksi romanien tunnetuissa ja usein monikulttuurisissa teatteripyrkimyksissä 1910-luvulta lähtien romanikielellä ei ole ollut laajempaa käyttöä: esitykset on yleensä suunnattu suomen kielellä romanikieltä taitamattomalle pääväestölle.

Kansanperinteen, kirjallisuuden ja musiikin kohdalla voidaan sitä vastoin nostaa esiin muutamia tärkeitä romanikielisiä yksittäisiä teoksia ja ilmiöitä, joita päästään tarkastelemaan kirjallisten lähteiden (sanomalehdet ja arkistoaineistot) avulla jo 1890-luvulta lähtien.

Suomen romanien vanhempi kansanperinne on ollut tyypillisesti kaksikielistä. Romanikielinen osuus on tarkoitettu romaneille, joka on heijastunut selvästi myös romanikielisen ja suomenkielisen perinteen sisältöihin. Romanikielisen kansanperinteen osuus arkistoissa on kuitenkin varsin pieni, arkistoihin päätyneet aineisto on valtaosaltaan suomenkielistä. Varhaisimmat romanikieliset muistiinpanoista ovat Arthur Thesleffin (1890-luvulta) ja Oskari Jalkion (1900-luvun alusta) romanilaulujen ja sananparsien käsikirjoituksina tallennettuja muistiinpanoja ja niiden julkaisuja. Varsinainen romaniperinteen keruu aloitettiin Suomessa silloisen Mustalaislähetysten aloitteesta SKS:n arkistossa, Mustalaisyhdistyksen myötävaikutuksella, 1960-luvulla.

Mustalaislähetysten piirissä romanikieli oli otettu keskeiseksi välineeksi sekä uskonnollisessa että sosiaalisessa työssä jo sen perustamisesta 1906 lähtien. Mustalaislähetysten toiminnanjohtajan Oskari Jalkion hengellisten laulujen käännöksiä ja muita romanikielisiä kirjoituksia julkaistiin säännöllisesti Kiertolainen lehdessä. Laulut koottiin yhteen vuonna 1939 julkaistuun Romanenge ġiilja -kirjaan. Myös Viljo Koiviston 1960-luvulta lähtien tekemät käännökset hengellisten laulujen käännökset romanikielelle on koottu omaksi kirjaksi (Deulikaane tšambibi 1970). Mustalaislähetysten ja myöhemmin Romano Mission toiminnassa ja julkaisuissa romanikielellä on ollut meidän päiviimme saakka tärkeä roolinsa.

Siinä missä hengellisellä kentällä romanikielellä on ollut tärkeä asema koko 1900-luvun ajan, on romanikielen osuus romanien kirjoittamassa tai romaneista kertovassa kirjallisuudessa ja runoudessa sitä vastoin vähäisempi. Kirjallisuus on tähän mennessä ollut lähes pelkästään suomenkielistä, jossa on voinut olla mukana romanikielisiä tekstinkatkelmia, lauseita, sananparsia ja laulutekstejä. Tunnetuimpia suomalaisia romanitaustaisia kirjailijoita ovat Inga Angersaari, Veijo Baltzar, Armas K. Baltzar, Kiba Lumberg ja Kalle Tähtelä. Satu Blomerus, Heli Korpela, Irmeli Matilainen ja Seija Roth ovat tehneet lapsille ja nuorille suunnattuja kirjoja ja runoja. Oma sangen suosittu genrensä ovat lisäksi muistelmat ja elämäkerrat, joita ovat kirjoittaneet muun muassa Väinö Lindberg, Henry Hedman, Helli Karimus, Armas Lind, Tuula Lind, Viljo Koivisto ja Rainer Friman. Valmisteilla on myös Hilja Grönforsin omaelämäkerta.

Suomen romanikielen käytöllä eri taiteen lajeissa ja kansanperinteen esityksillä voisi olla haluttaessa tulevaisuudessa huomattavasti nykyistä laajempia ja monipuolisempia käyttöyhteyksiä. Tähän viittaa esimerkiksi Suomen kansainvälisesti tunnetuimman romanilaulajan Hilja Grönforsin kokemukset konserteistaan sekä levytystensä ja muiden julkaisujensa vastaanotosta (mm. Phurane kaalengo džiiengo sikjibosko liin. Vanhojen kaaleenlaulujen oppikirja. Maailman Musiikin Keskus 2019). Romanimusiikin kestoosioiksi ovat osoittautuneet myös jo 1970-luvulta saakka julkaistut romanikielisiä lauluja sisältävät romanilaulujen antologiat, kuten Kaale džambena - Suomen mustalaiset laulavat (Love Records & SKS 1972), Luludžako drom – Finitiko romanengo dzambibi kalikos aka diives. Suomen romanien lauluja eilen ja

tänään (Olarin musiikki 1996), Könni ja kaaleet – Yhdeksän kohtaamista Suomen mustalaisten kanssa (Tampereen yliopisto 1998) ja Indiako drom. Romanimusiikkia Kumpulasta (Kansanmusiikki-instituutti 2001).

Etenkin perinteestä ponnistavan omaehtoisen musiikin saralla romanikielellä voisi olla nykyistä laajempaa romani-identiteettiä tukevaa ja kieltä elvyttävää merkitystä. Populaarimusiikin tekstit rakentuvat iskulauseista, iskevistä sanonnoista ja kiteytyksistä. Romanikielen elvytys kaipaisikin uutta iskulausetta, vastaavaa asioiden kiteytystä, johon Hortto Kaalo ylsi 1970-kuvun alussa Miksi ovet ei aukene meille? – laulullaan. Sama laulu on myös erinomainen esimerkki siitä, kuinka suomalainen radiota kuunteleva kansa, niin romanit kuin muutkin suomalaiset, altistettiin romanikielelle vuosikausiksi: laulun yksi säkeistö laulettiin Suomen romanikielellä. Romanikielen elvytyksen ja positiivisen arkipäiväistämisen merkittävät voimavarat voivatkin piillä juuri romanitaitteessa.

#### 6.4 Uskonnolliset käyttöyhteydet

Suurin osa Suomen romaneista kuuluu evankelisluterilaiseen kirkkoon. Osa heistä on löytänyt hengellisen kotinsa helluntai- tai vapaakirkollisista seurakunnista. Tässä tarkastellaan romanikielen uskonnollisia käyttöyhteyksiä kirkon sekä helluntai- ja vapaakirkon piirissä.

Kirkko on pyrkinyt huomioimaan romaniväestön kulttuurisia erityispiirteitä järjestämällä romaniväestölle omia kirkkopyhiä, joissa käytetään myös romanikieltä suomen kielen rinnalla.

Suomen luterilainen kirkko on 1990-luvulta lähtien tukenut romanikielen asemaa ja sen uskonnollista käyttöä. Kielen käytön kannalta kaksikieliset jumalanpalvelukset ja romanikieliset käännökset ovat olleet tärkeitä kielen elvyttämisen kannalta.

Romanit ja kirkko –työryhmän aloitteesta Suomessa järjestettiin ensimmäinen kaksikielinen jumalanpalvelus vuonna 1995 Maarian kirkossa Turussa. Juhlasaarnan piti arkkipiispa John Vikström, jonka puheen käänsi romaniksi Henry Hedman. Jumalanpalvelus pidettiin virsineen, rukouksineen ja liturgioineen romaniksi ja suomeksi. Tilaisuudessa oli runsaasti romaniväestöä, joka koki jumalanpalveluksen poikkeuksellisen paljon omakseen.

Maarian kirkon jumalanpalvelusta seurasi myös muita romanikielisiä jumalanpalveluksia. Toinen vastaavanlainen jumalanpalvelus toteutettiin vuonna 2002. Tuolloin saarnan piti arkkipiispa Jukka Paarma ja tulkkina toimi Hedman. Kaksikielisiä puheita ja jumalanpalveluksia on edelleen pidetty romaniksi ja suomeksi etenkin romanien kansallispäivän (8.4) yhteydessä.

Hedmanin (2009) romanikieltä koskevan kenttäselvityksen mukaan viidennes romaneista sai kuulla uskonnollisissa yhteyksissä romanikieltä.

Jumalanpalveluksissa on voitu hyödyntää evankeliumien romanikielisiä käännöksiä. Kolmen romanikielisen evankeliumin lisäksi osa rukouksista, virsistä ja jumalanpalvelusteksteistä on olemassa romanikielellä. Myös katekismus on käännetty romaniksi (Hedman 2010). Uuden testamentin kääntäminen romanikielelle on romaniyhteisön toistaiseksi toteutumaton, pitkäaikainen toive.

Vapaasuunnat kuten helluntaiseurakunnat ja vapaakirkko ovat tehneet hengellistä työtä romanien parissa jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Perinteisesti seurakuntien toimintaan on kuulunut romanitapahtumia ja -leirejä, samoin kuin konsertteja, joiden järjestelyihin seurakunnan omat romanijäsenet ovat antaneet oman vahvan panoksensa yhdessä vierailevien romanilaulajien ja -puhujien kanssa. Erityisesti romanijuhlat ovat tilaisuuksia, joissa romanit voivat käyttää puheissaan ja lauluissaan romanikieltä.

Myös seurakuntien järjestämät joulujuhlat tarjoavat mahdollisuuksia romanikielen käyttöön. Yleensä tilaisuuksissa luetaan Jeesuksen syntymään liittyvä Luukkaan evankeliumin teksti romaniksi ja suomeksi. Kaikissa eri tapahtumissa, jotka on kohdistettu erityisesti romaneja varten, on pyritty pitämään romanikieltä ja -kulttuuria esillä sen eri muodoissa.

Kirkoilla ja eri seurakunnilla on useissa tapauksissa erittäin tärkeä rooli kielen käytön ja ylläpitämisen kannalta. Yhteiskristillinen toiminta eri kirkkojen ohjelmatuotannon (esim. tv-jumalanpalvelukset) kautta voisi olla eräs kanava romanikielen elvyttämiseksi.

## 6.5 Romanien kansalaistoiminta

Hallitusohjelman tavoitteena on, että Suomi on entistä tasa-arvoisempi ja yhdenvertaisempi maa, jossa jokainen on arvokas. Ihmisten hyvinvointi-, terveys- ja tuloeroja pyritään kaventamaan ja osallisuutta lisäämään. Romanijärjestöissä tehty työ tukee näitä tavoitteita ja parantaa romanien asemaa. Se luo romanien osallisuutta ja rohkaisee heitä yhteistoimintaan, jossa voimavarat muuttuvat hyvinvoinniksi. Romanijärjestöillä on näin ollen tärkeä rooli romaniväestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä.

Eri puolilla Suomea on 2000-luvun alusta lähtien perustettu paikallisia ja alueellisia romanijärjestöjä. Niissä työskennellään lähellä romanien arkea ja ne tarjoavat romaneille matalan kynnyksen väyliä vaikuttaa ja osallistua. Paikalliset romanijärjestöt ovat erityisesti kunnille tärkeitä kumppaneita romaniasioiden hoidossa. Niiden toiminta lisää oleellisesti myös vuorovaikutusta romanien ja pääväestön välillä.

Järjestöjen auttamistyö ja vapaaehtoistoiminta tukevat romanien hyvinvointia. Ne pitävät toiminnassaan ja yhteisössään mukana myös haavoittuvassa asemassa olevia romaneita. Tällä toiminnalla on suuri merkitys yhteiskunnan marginaaliin ajautuneille tai ajautumassa oleville henkilöille. Romanijärjestöt ja paikallisyhdistykset tarjoavat erilaisia osallistumisen väyliä toimintansa piiriin kuuluville ihmisille. Niiden kautta ilmaistaan yhteiskunnallisia näkemyksiä ja identiteettiä, luodaan julkista keskustelua ja vaikutetaan romanipolitiikkaan. Järjestöt tarjoavat sekä mahdollisuuden kuulua yhteisöön että tilaisuuden mielekkääseen tekemiseen.

Romanien asema osana yhteiskuntaa on vuosien mittaan muuttunut olennaisesti paremmaksi. Siihen merkittävästi vaikuttanut sekä valtakunnallisen romaniasian neuvottelukunnan ja alueellisten romaniasian neuvottelukuntien vaikuttamistyö että valtakunnallisten ja paikallisten romanijärjestöjen toiminta. Työtä on yhdessä tehty esimerkiksi romaniväestöä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi ja romanien elinolojen parantamiseksi. Sitä kautta myös romaniväestön omaehtoinen herääminen puolustaa identiteettiään, omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä kehittää elinolojaan omista lähtökohdista käsin on selkeästi lisääntynyt.

Romanikielisten sisältöjen yhdistäminen osaksi romaniperheiden leiritoimintaa sekä kulttuuritapahtumia ja seurakuntaelämää nostaa romanikielen elinvoimaisuutta. Paikallisten romanijärjestöjen tulisikin omalla alueellaan huolehtia siitä, että romanikieli näkyy ja kuuluu toiminnassa.

Valtakunnallisilla romanijärjestöillä on ollut vuosien varrella erilaisia projekteja, jotka ovat painottaneet muun muassa romanilasten ja nuorten koulutuksen tukemista, romanien keskuudessa tehtävää perhetyötä, päihteiden ja huumeiden ennaltaehkäisevää valistusta ja vanhustyötä. Myös romanikielen elvyttäminen on kuulunut järjestöjen toimintaan.

Valtakunnallisista romanijärjestöistä Romano Missio ry. on perustettu vuonna 1906. Romano Missiossa on jäseniä noin 300 ja toiminnan ytimen muodostavat kristillinen lastensuojelu-, diakonia- ja sosiaalityö. Järjestö julkaisee neljä kertaa vuodessa Romano Boodos -sanomalehteä.

Elämä ja Valo ry. on perustettu vuonna 1964. Yhdistys tekee hengellistä ja sosiaalista työtä romaniväestön keskuudessa. Järjestö tekee lisäksi kansainvälistä hengellistä sekä humanitaarista työtä eri puolella maailmaa. Se julkaisee neljä kertaa vuodessa ilmestyvää Elämä ja Valo -lehteä.

Suomen romanilyhdistys ry. on perustettu vuonna 1967. Yhdistys keskittyy yhteiskunnallisten asioiden ajamiseen sekä romanien vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen. Se on uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton järjestö.

Suomen romanifoorumi on perustettu vuonna 2007. Se toimii paikallisromanijärjestöjen kattojärjestönä ja pyrkii alueellisten järjestöjen voimaannuttamiseen. Sen tavoitteena on edistää ja valvoa Suomen lain mukaisten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista.

Valtakunnallisten romanijärjestöjen lisäksi Suomessa toimii lukuisia alueellisia romanijärjestöjä. Jotkut niistä ovat tehneet hyvin pitkään työtä romanikielen hyväksi. Savonlinnan seudun romanilyhdistys ry. mainitsee toimintasuunnitelmassaan työn romanikielen puolesta. Yhdistys pyrkii suunnitelman mukaan "edesauttamaan kulttuurimme hyvinvointia sekä kielen säilymistä" ja kertoo tekevänsä "paljon työtä kieleemme ja kulttuurimme eteen, jotta se säilyisi sukupolvelta toiselle". Yhdistys onkin järjestänyt useina vuosina ns. romanikielen kesäkouluja Savonlinnan seudun romaneille yhteistyössä Itä-Karjalan kansanopiston kanssa.

Sekä valtakunnallisten että paikallisten romanijärjestöjen rooli on ensiarvoisen tärkeä, kun pohditaan romanikielen elvytysohjelman toimenpiteiden toteuttamista eri paikkakunnilla. Paikallisilla järjestöillä on paras paikallistuntemus järjestää romanikielistä toimintaa romanilapsille, -nuorille ja -aikuisille.

## 7 Toimenpide-esitykset Suomen romanikielen elvyttämiseksi

Romanikielen elvytysohjelman jatkokäsittely, toimenpide-esitykset ja niiden seuranta

Ohjelma sisältää 12 laajempaa toimenpidekokonaisuutta, jotka muodostuvat useista pienemmistä toimenpiteistä. Ohjelmaan on merkitty vastuutahojen lisäksi toimenpiteiden seurantaan helpottavat selkeimmät indikaattorit.

Toimenpiteiden seurannasta vastaa Opetushallituksen romanien koulutusta tukeva ohjausryhmä, johon kuuluu jäseniä muun muassa eri ministeriöistä, aluehallintovirastosta sekä romani- ja muista järjestöistä. Romanikielen elvytysohjelman toimenpideohjelmalla on myös yhteys Suomen kolmannen romanipoliittisen ohjelman (Rompo3) toimenpiteisiin vuosille 2023–2030. Rompo3:n seurannan kautta toteutuu näin ollen myös elvytysohjelman toimenpiteiden seuranta.

### *Toimenpide 1: Romanikielen opettajien/ohjaajien koulutus*

Selkiytetään romanikielen opiskelijoiden opintopolkua romanikielen kelpoiseksi opettajaksi Helsingin yliopistossa (romanikieli ja -kulttuuri). Rakennetaan myös pilottina mahdollisuus romanikielen sisällyttämiseksi sosionomin tutkintoon (20 op) Diakonia-ammattikorkeakoulussa ja kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoon (20 op) STEP-koulutuksessa. Toimenpiteellä varmistetaan romanikielen opettajien ja ohjaajien määrä.

Vastuu: Helsingin yliopisto, Diakonia-ammattikorkeakoulu ja STEP-koulutus sekä opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus

Seuranta: Kelpoisten romanikielen opettajien määrä, romanikielen opinnot sosionomin amk-tutkintoonsa ja kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoonsa sisällyttäneiden määrä

### *Toimenpide 2: Romanikielen opettajien koulutus etäopetuksen pilottihankkeeseen*

Koulutetaan 2–4 kelpoista romanikielen opettajaa etäopetuksen pilottihankkeeseen. Opettajien osaamisessa korostuu erityisesti digi- ja etäpedagogiikka ja kyky hyödyntää etäyhteyksiä opetuksessaan. Toimenpiteellä halutaan varmistaa romanikielen opetuksen saatavuus joka puolelle maata esi- ja perusopetuksessa, toisella asteella ja esimerkiksi vapaan sivistystyön oppilaitoksissa.

Vastuutaho: Helsingin yliopisto

Seuranta: Romanikielen etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta ja etäopetusta antavien opettajien lukumäärä ja kelpoisuus

### *Toimenpide 3: Romanikielen etäopetuksen pilottihanke*

Suunnitellaan ja toteutetaan erillisrahoituksella valtakunnallinen romanikielen etäopetushanke 2023–2030. Romanikielen perusopetusta täydentävää opetusta voidaan antaa etäyhteyksiä hyödyntäen perusopetuksessa sekä etäopetuksena lukiokoulutuksessa. Esiopetuksen oppilaita on mahdollista liittää perusopetuksen oppilasryhmiin. Kunnat voivat hakea valtionavustusta perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävän romanikielen opetuksen järjestämiseen.

Vastuu: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus ja opetusta järjestävä kunta

Seuranta: Romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrä

#### *Toimenpide 4: Romanikielen oppimateriaalin kehittäminen*

Suunnitellaan ja toteutetaan erillisrahoituksella romanikielen oppimateriaalikokonaisuus varhaiskasvatuksesta aikuisopintoihin. Kokonaisuus sisältää muun muassa oppikirjoja, digitaalista aineistoa, pelejä ja videoita.

Vastuu: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus, mahdolliset muut kustantajat sekä oppimateriaalin tekijät

Seuranta: Oppimateriaalin määrä

#### *Toimenpide 5: Romanikieliset lastenohjelmat*

Lisätään romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä mediassa kielen elvyttämisen tärkeimmälle kohderyhmälle eli lapsille. YLE dubbaa sarjan lastenohjelmia romanikielelle. Selvitetään mahdollisuudet tuottaa romanikielisiä keskustelu- ja perheohjelmia myös yksityiselle tv-kanavalle.

Vastuutaho: YLE, valtakunnallinen romanijärjestö (palkattu projektityöntekijä)

Seuranta: Romanikielisten ohjelmien määrä

#### *Toimenpide 6: Romanikielisen sosiaalisen median toteuttaminen*

Hyödynnetään sosiaalisen median tarjoamat mahdollisuudet romanikielen monipuoliseen käyttämiseen. Toteutetaan romanikielinen keskustelupalsta sosiaalisessa mediassa. Toimitetaan lapsille ja nuorille suunnattuja romanikielisiä videoita ja muuta aineistoa romaniperheiden käyttöön.

Vastuutaho: Valtakunnallinen romanijärjestö (palkattu projektityöntekijä)

Seuranta: Romanikielisen sosiaalisen median toteuttaminen, käytön aktiivisuus

#### *Toimenpide 7: Romanikielisen kirjallisuuden ja muun taiteen tuottaminen*

Tuotetaan romanikielistä kirjallisuutta (sis. käännökset romaniksi: novellit, runot, sadut, sarjakuvat ym.). Lisätään romanikielen käyttöä eri taidemuodoissa esimerkiksi apurahoilla ja kilpailuilla.

Vastuu: Taiteen edistämiskeskus, kulttuuria edistävät säätiöt ja yhdistykset, Opetushallitus

Seuranta: Tuotetun romanikielisen kirjallisuuden (sis. käännökset romaniksi) ja muun romanikielisen taiteen määrä

#### *Toimenpide 8: Romanikielinen vuosikalenteri*

Toteutetaan romanikielinen vuosikalenteri, jonka sisältö (viikonpäivät, kuukaudet ja juhlapyhät jne.) on romanikielinen. Romanikielinen kalenteri vastaa sisällöltään suomenkielistä, ruotsinkielistä ja saamenkielistä kalenteria.



Vastuu: Helsingin yliopisto/romanikieli ja -kulttuuri yhteistyössä Yliopiston almanakkatoimiston kanssa

Seuranta: Romanikielisen kalenterin toteuttaminen

#### *Toimenpide 9: Romanikielinen Uusi testamentti ja romanikielinen lasten kuvaraamattu*

Selvitetään mahdollisuus kääntää Uusi testamentti kokonaisuudessaan romanikielelle. Osia Uudesta testamentista on jo käännetty, mutta käännoistyö viedään loppuun ja kokonaisuus toimitetaan asianmukaisesti. Tuotetaan lisäksi lasten romanikielinen kuvaraamattu.

Vastuu: Suomen Piipaseura, Raamatunkäännösinstituutti, Wycliffe Bible Translators ja romanikielen kääntäjät

Seuranta: Romanikielisen Uuden testamentin valmistuminen, Lasten romanikielisen kuvaraamatun valmistuminen

#### *Toimenpide 10: Romanikieliset mestari/kisälli -parit*

Kartoitetaan romanikielen taitajat eli hyvät osaajat eri puolilla maata. Näiden taitajien romanikielen perintöä siirretään aktiivisesti sitoutuneille nuorille osaajille tai motivoituneille henkilöille, jotka haluavat oppia kieltä. Toiminnalla tavoitellaan erityisesti romanikielen suullista käyttöön ottamista arjessa.

Vastuu: Valtakunnalliset ja paikalliset romanijärjestöt, Helsingin yliopisto

Seuranta: Mestari/kisälli -parien määrä, toiminnan laatu ja jatkuvuus

#### *Toimenpide 11: Romanilasten kielenoppimista tukeva verkosto*

Käynnistetään eri puolille Suomea lapsiperheille romanikielen tukiverkosto. Romanikielestä tulee perheiden yhteinen harrastus, johon sitoudutaan ja jonka käyttämiseen saadaan tukea verkostolta. Toiminnalla tavoitellaan sitä, että perheet ottavat romanikielen käyttöön. Myös romanikielen oppijoiden lukumäärää halutaan näiden perheiden avulla nostaa.

Vastuu: Alueelliset romaniain neuvottelukunnat, paikalliset ja seudulliset romanityöryhmät, valtakunnalliset ja paikalliset romanijärjestöt, Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos/perhekeskukset, Helsingin yliopisto

Seuranta: Toiminnassa olevien perheiden, erityisesti lasten ja nuorten lukumäärä

#### *Toimenpide 12: Romanikielen elvytystyön kielellinen tuki*

Järjestetään romanikielen elvytystyölle asianmukainen tuki, joka kattaa kielenhuoltoon ja kielineuvontaan liittyvät kysymykset. Lisäksi järjestetään tarvittavaa koulutusta ja tukimateriaalia elvytystyön eri toimijoille.

Vastuu: Kotimaisten kielten keskus ja romanikielen lautakunta, Opetushallitus ja Helsingin yliopisto

Seuranta: Koulutuksen, tukimateriaalin, kielenhuollon ja kielineuvonnan määrä

Liite 1: Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuulemistilaisuudet 2020–2021

Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmä on kuullut ryhmän ulkopuolisista asiantuntijoista seuraavia:

- 25.9.2020 Tutkijatohtori Annika Pasanen, Helsingin yliopisto  
Tilannekuva menestyksellisistä kielenelvytyshankkeista
- 10.11.2020 Hallitussihteeri Maria Soininen, oikeusministeriö  
Kielipoliittisia ja oikeudellisia näkökulmia romanikieleen
- 21.1.2021 Opetusneuvos Marjo Vesalainen, opetus- ja kulttuuriministeriö  
Näkökulmia romanikielen opettajien koulutuksesta
- 21.1.2021 Oppimateriaalipäällikkö Kaija Pirinen, Opetushallitus  
Romanikielen oppimateriaalin tilanne
- 24.2.2021 Dosentti Kimmo Granqvist, Helsingin yliopisto/Södertörnin yliopisto  
Yliopisto-opettaja Anette Åkerlund, Helsingin yliopisto  
Romanikielen ja -kulttuurin opetus Helsingin yliopistossa
- 18.3.2021 Johtaja Ismo Silvo, Yleisradio  
Toimitusjohtaja Hannu Haukka, AlfaTV  
Median rooli romanikielen elvytyksessä
- 5.5.2021 Oikeus omaan kieleen
- 31.5.2021 Romanikielen elvytysohjelman fokus  
Sosiaalineuvos Väinö Lindberg  
Romanikielen opettaja Miranda Vuolasranta
- 14.9.2021 Miten romanikieltä tulee elvyttää  
- Ajatuksia elvyttämisyhteistyöstä  
Valtakunnallisten romanijärjestöjen kuuleminen  
Allan Lindberg, Suomen romanifoorumi ry  
Dimitri Grönfors, Suomen romanifoorumi ry  
Merts Tamminen, Suomen romanifoorumi ry  
Päivi Majaniemi, Suomen romanijyhdistys ry

12.11.2021 Romaniväestön valtakunnallinen etäkuuleminen romanikielen elvytysohjelman valmistelussa

Henry Hedman, puheenjohtaja

Osallistujat:

Riho Grünthal

Janette Grönfors

Armas Hagert

Malla Laiti

Kimmo Laitinen

Taito Lehmusta

Allan Lindberg

Väinö Lindberg

Dimitri Lindgren

Henry Lindgren

Allan Lindeman

Päivi Lyhykäinen

Päivi Majaniemi

Katri Perho

Birge Schwartz

Miriam Schwartz

Marko Stenroos

Susanna Rajala

Seija Roth

Matti Räsänen

Helena Valentin

Carmen Valerius

Miranda Vuolasranta

Tamara Åkerlund

Katja Ärling

17.11.2021 Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmässä käsiteltiin oikeusministeriön järjestämää laajaa kielten elvytyksen asiantuntijoiden kuulemista 15.10.2021, joka oli osa kielipoliittisen ohjelman valmistelua. Kuulemisessa olivat romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmästä mukana Henry Hedman, Leena Huss, Matti Räsänen ja Susanna Rajala.